

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
*ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ*

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

*«ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ
ΣΠΟΥΔΕΣ»*

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ : Η ΘΕΣΗ «ΣΩΡΟΣ» ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ: ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΗ
ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΑΣΙΑ
της
ΛΙΒΟΓΙΑΝΝΗ Α. ΠΟΥΛΥΞΕΝΗΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ : ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ Α. ΑΝΙΑΝ , ΜΑΡΛΕΝ Μ. ΜΟΥΛΙΟΥ

Περιεχόμενα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	7
Abstract	8
ΜΕΡΟΣ Α΄	9
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
1.1 Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ – ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ	13
1.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ – ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ	19
1.3 ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΟ ΣΩΡΟ	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΣΩΡΟΥ	31
2.1 ΟΧΥΡΩΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	31
2.2 ΑΚΡΟΠΟΛΗ – ΚΑΤΩ ΠΟΛΗ	32
2.3. ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ	34
2.4. ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ-ΙΕΡΟΥ	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΙΕΡΟ ΑΠΟΛΛΩΝΑ	38
3.1 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΙΕΡΟΥ	38
3.2 ΚΙΝΗΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ	46
3.2.1 ΚΕΡΑΜΙΚΗ	46
3.2.2 ΜΙΚΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ	48
3.2.3 ΓΛΥΠΤΑ	49
3.3 ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	51
ΜΕΡΟΣ Β΄	53
ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ	54
4.1 Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ	54
4.2 Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ	56
4.2.1 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ «ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ» ΚΑΙ «ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ»	56
4.2.2 ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΞΙΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ	57

4.2.3 ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ	59
4.3 ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ.....	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο : ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ	62
5.1 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΤΥΧΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ	62
5.2 Η ΕΡΕΥΝΑ	62
5.2.1 ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο: ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ	74
6.1 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ	74
6.1.1 ΕΞΩΓΕΝΕΙΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ: ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΕΙΛΕΣ	75
6.1.2 ΕΝΔΟΓΕΝΕΙΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ: ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ	76
6.2 ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ	77
6.3 ΜΝΗΜΕΙΑ	79
6.4 ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΗ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ	83
6.5 Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ	84
6.6 ΔΟΜΕΣ – ΥΛΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ	86
6.6.1 ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΞΕΚΟΥΡΑΣΗΣ	86
6.6.2 ΚΤΙΡΙΟ ΥΠΟΔΟΧΗΣ	87
6.6.3 ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΕΣ ΠΙΝΑΚΙΔΕΣ	87
6.6.4 ΚΤΙΡΙΟ ΕΚΘΕΣΗΣ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ.....	87
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	89
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ.....	90
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ.....	95
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	96

Copyright © Polyxeni A. Livogianni, 2021 All rights reserved

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Στην οικογένεια μου,

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και το τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, κατά το ακαδημαϊκό έτος 2020-2021.

Θεωρώ λοιπόν χρέος μου να ευχαριστήσω όσους συνέβαλλαν στην διεκπεραίωση της παρούσας εργασίας. Θερμά ευχαριστώ τον κύριο Αλέξανδρο Μαζαράκη Αινιάνα για την καθοριστικής σημασίας βοήθειά του και τις πολύτιμες γνώσεις που μου προσέφερε κατά την εκπόνηση της εργασίας, για τον χρόνο που αφιέρωσε, για την εμπιστοσύνη του στο πρόσωπό μου και για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του Σωρού, που εν μέρει ο ίδιος ανέσκαψε.

Ευχαριστώ την επιβλέπουσα καθηγήτρια κυρία Μάρλεν Μούλιου για την καθοδήγησή της σε ένα παντελώς άγνωστο προς εμένα αντικείμενο, αυτό της ανάδειξης, για την υπομονή που υπέδειξε και την προθυμία να με βοηθήσει.

Ευχαριστώ την καθηγήτρια και δεύτερο μέλος της επιτροπής κυρία Ιφιγένεια Λεβέντη για την καθοδήγησή της στις ακαδημαϊκές μου σπουδές.

Επίσης, ευχαριστώ την κυρία Αλεξάνδρα Αλεξανδρίδου, επίκουρη καθηγήτρια κλασικής αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, για τις συμβουλές και την ηθική υποστήριξη που μου παρείχε καθ' όλη την περίοδο φοίτησής μου στο μεταπτυχιακό τμήμα.

Ευχαριστώ ιδιαίτερος τον συνάδελφο αρχαιολόγο Γεώργιο Χιώτη και τον φίλο μου, γραφίστα Δημήτριο Σταματά για την βοήθειά τους στη ψηφιακή διαμόρφωση ορισμένων εικόνων.

Ευχαριστώ τον καλό μου φίλο, Μάριο Κουκουλή, για την αμέριστη ηθική υποστήριξη, τις άπειρες συζητήσεις και συμβουλές καθ' όλη την περίοδο εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας.

Ακόμη, ευχαριστώ τους φίλους και συγγενείς που συνέβαλλαν στη διανομή του ερωτηματολογίου σε γνωστούς τους, καθώς και τους πολίτες του Βόλου που αφιέρωσαν λίγα λεπτά από το χρόνο τους για την περάτωση της έρευνάς μου.

Οι θερμότερες ευχαριστίες μου πηγαίνουν στους γονείς μου και τον αδερφό μου, Χρήστο που αποτελούν πυλώνα της ζωής μου και με στηρίζουν υλικά και ηθικά σε κάθε μου βήμα με όλες τους τις δυνάμεις.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην περιοχή του Σωρού, Μαγνησίας, επάνω σε έναν κωνικό λόφο ιδρύθηκε κατά την αρχαιότητα μία πόλη στα τέλη των αρχαϊκών και στις αρχές των κλασικών χρόνων. Για την ταύτιση της πόλης έχουν διατυπωθεί αρκετά ενδιαφέρουσες απόψεις, με επικρατέστερη αυτή που ταυτίζει τον οικισμό με την αρχαία πόλη των Αμφανών. Από τις ανασκαφικές εργασίες στο χώρο έχουν έρθει στο φως τα τείχη, οι πύλες των τειχών, τμήματα κτιρίων, το ιερό και ένα μέρος του νεκροταφείου, καθώς ο οικισμός δεν έχει ανασκαφεί σε όλη του την έκταση.

Αποτελούσε έναν σημαντικό οικισμό της αρχαιότητας, όπως είναι φανερό από την άμεση γειτνίαση αυτού με ένα τόσο σπουδαίο ιερό, αφιερωμένο στο θεό Απόλλωνα. Επομένως, η συστηματική ανασκαφή στο χώρο θα έριχνε φως στη γνώση της ιστορίας της ευρύτερης περιοχής του Βόλου, κατά την ύστερη αρχαϊκή - κλασική περίοδο.

Το έργο της ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου του Σωρού αποτελεί ένα αρκετά δύσκολο εγχείρημα, καθώς πρέπει να ληφθεί υπόψιν ένα σύνολο παραμέτρων που εμποδίζει την περάτωση του συγκεκριμένου έργου. Πέραν αυτών, το όραμα της ανάδειξης των αρχαιολογικών χώρων αποτελεί χρέος της επιστημονικής κοινότητας που ασχολείται με τα μνημεία και την ιστορία τους προς την ανθρώπινη κοινωνία.

Abstract

In the area of Soros, Magnesia, on a conical hill, a city was founded in antiquity in the late archaic and early classical times. Quite interesting views have been expressed about the identification of the city, with the most prevalent one identifying the settlement with the ancient city of Amphanae. The excavations in the area have brought to light the walls, the gates of the walls, parts of buildings, the sanctuary and a part of the cemetery, as the settlement has not been excavated in its entirety.

It was an important settlement of antiquity, as is evident from its close proximity to such a great sanctuary, dedicated to the god Apollo. Therefore, the systematic excavation in the area would shed light on the knowledge of the history of the wider area of Volos, during the late archaic-classical period.

The task of highlighting the archaeological site of Soros is a rather difficult task, as a set of parameters must be taken into account that prevents the completion of this project. In addition, the vision of the emergence of archaeological sites is a debt of the scientific community that deals with monuments and their history to human society.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αρχαιολογία είναι ένα συναρπαστικό ταξίδι στο παρελθόν, η ανακάλυψη του οποίου αποτελεί ένα άκρως ενδιαφέρον επίτευγμα. Η ανασκαφή αποτελεί μία διαδικασία, κατά την οποία έρχονται στην επιφάνεια διάφορα στοιχεία, τα οποία ο αρχαιολόγος καλείται να μελετήσει και να συμπληρώσει τα κομμάτια του παζλ, για να κατακτήσει τη γνώση του παρελθόντος.

Στην παρούσα εργασία, όντας μικροί αρχαιολόγοι, κληθήκαμε να ρίξουμε φως στις άγνωστες πτυχές ενός σπουδαίου αρχαίου οικισμού. Ποιος είναι, λοιπόν, αυτός ο σημαντικός οικισμός της αρχαιότητας και ποια ιστορία έχει να μας αφηγηθεί; Ποιο τρόπο θα χρησιμοποιήσουμε για να τον ανακαλύψουμε; Σε τι στάδιο βρίσκεται η έρευνα του οικισμού; Υπάρχουν, άραγε, άνθρωποι που γνωρίζουν την ύπαρξή του; Τι αισθάνονται και ποιες είναι οι σκέψεις και οι απορίες τους; Αυτά είναι ορισμένα ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή της εργασίας και τα οποία αποτέλεσαν οδηγό στην ανάπτυξη του έργου.

Παρότι είμαι μία αρχαιολόγος, ο κυριότερος λόγος που επέλεξα να ασχοληθώ με ένα αντικείμενο της μουσειολογίας, όπως είναι η ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του Σωρού ήταν κυρίως εκπαιδευτικός. Από μικρή ηλικία θυμάμαι τις σχολικές εκδρομές, οι οποίες ήταν άρρηκτα συνυφασμένες με την επίσκεψη σε κάποιον αρχαιολογικό χώρο ή μουσείο και πόσο ενθουσιασμένη ένιωθα κάθε φορά που τελείωνε μία ξενάγηση. Στο παιδικό μου μυαλό φάνταζε τόσο σπουδαίο το πως οι άνθρωποι μιας πολύ μακρινής εποχής (όπως συνήθιζαν χαρακτηριστικά να λένε οι δάσκαλοι και οι ξεναγοί) είχαν κατορθώσει να δημιουργήσουν τόσο σπουδαίους πολιτισμούς, χωρίς να διαθέτουν τα ανεπτυγμένα μέσα που διαθέτουμε εμείς τη σύγχρονη ημέρα.

Η δική μου επιδίωξη είναι να δώσω την ευκαιρία σε όλους τους ανθρώπους και δη στους μαθητές να γνωρίσουν την ιστορία του τόπου τους όχι γραμμένη στα βιβλία, αλλά να την ανακαλύψουν οι ίδιοι στο πεδίο. Η επαφή των ανθρώπων με τα μνημεία είναι η καλύτερη μέθοδος για να χαραχθεί ανεξίτηλα στη μνήμη τους η ιστορία του τόπου τους, να αισθανθούν υπερήφανοι για τους προγόνους τους και να την διαφυλάξουν. Ένας άλλος λόγος που με ώθησε στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος ήταν, γιατί, ενώ πρόκειται για μία σημαντική πόλη της αρχαιότητας, κανένας δεν είχε ασχοληθεί συστηματικά με την συγκέντρωση των αρχαιολογικών δεδομένων του οικισμού, όπως επίσης και να προχωρήσει σε μία εμπειριστατωμένη πρόταση ανάδειξης του χώρου.

Για την προσέγγιση του θέματος, αρχικά, συγκεντρώθηκε η απαιτούμενη βιβλιογραφία, συνάμα με φωτογραφικό υλικό, τοπογραφικά σχέδια και χάρτες της περιοχής. Η βιβλιογραφική αναζήτηση των πηγών στράφηκε στη συλλογή άρθρων που αφορούσαν την περιοχή του Βόλου, κατά την αρχαιότητα, όλων των δημοσιεύσεων που σχετίζονται με το Σωρό, όπως επίσης και την προσέγγιση ζητημάτων σχετικών με την διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, της προστασίας και ανάδειξής της.

Έπειτα, πραγματοποιήθηκε μία έρευνα σε διακριτές ομάδες της πόλης του Βόλου, μέσω της διανομής ερωτηματολογίου, με σκοπό να αποφανθεί το ποσοστό των πολιτών που γνωρίζει τον οικισμό και την άποψή του σχετικά με το εγχείρημα της ανάδειξης του οικισμού. Οι δυσκολίες που προέκυψαν, κατά την περίοδο της εκπόνησης, ήταν η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στους πολίτες, καθώς συντελέστηκε εν μέσω πανδημίας, επομένως ήταν πολύ δύσκολη η άμεση επαφή με τους ανθρώπους. Η έρευνα απλώς περιορίστηκε στην απρόσωπη, ηλεκτρονική διανομή του ερωτηματολογίου. Τέλος, κατά την πρόταση ανάδειξης, κρίθηκε απαραίτητη η σχεδιαστική απεικόνιση των προτάσεων ανάδειξης του χώρου που πραγματοποιήθηκε με ψηφιακά μέσα.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη, όπου το πρώτο μέρος αφορά την συγκέντρωση όλων των αρχαιολογικών δεδομένων του οικισμού, ενώ το δεύτερο ασχολείται με την πρόταση ανάδειξής του. Διαρθρώνεται σε επτά μέρη την εισαγωγή τον επίλογο και πέντε ενότητες που αναπτύσσουν το θέμα. Στην εισαγωγική ενότητα παρατίθενται τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά του οικισμού, ορισμένα ιστορικά και μυθολογικά στοιχεία της περιοχής του κόλπου του Βόλου, ενώ γίνεται λόγος και για το ιστορικό των ανασκαφών – ερευνών στη θέση Σωρός.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά τον οικισμό και αποτελείται από τις εξής υποενότητες: το οχυρωματικό σύστημα, την ακρόπολη, την κάτω πόλη και το νεκροταφείο. Στην πρώτη υποενότητα γίνεται λόγος για τα τείχη και τις πύλες που αυτά διαθέτουν, στην δεύτερη υποενότητα περιγράφεται η ακρόπολη και η κάτω πόλη, ενώ εν συντομία περιγράφεται το αρχαίο νεκροταφείο με ορισμένες ταφικές πρακτικές της εποχής.

Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται αναλυτικά το ιερό, με τα μνημεία που αυτό διαθέτει, τα ευρήματα που εντοπίστηκαν σε αυτό, όπως είναι η κεραμική, τα μικρά ευρήματα από διάφορα υλικά και τα γλυπτά. Ακόμη, σε αυτό το κεφάλαιο καταγράφονται οι ομοιότητες του ιερού στο Σωρό με αντίστοιχο ιερό του Απόλλωνα στην Καρδίτσα. Τέλος, θίγεται το ζήτημα της χρονολόγησης του οικισμού και του ιερού.

Όσον αφορά το δεύτερο σκέλος της εργασίας, το ενδιαφέρον αρχικά στράφηκε σε θέματα που αφορούν τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, επομένως, το επόμενο κεφάλαιο είναι περισσότερο θεωρητικό, καθώς πραγματεύεται ζητήματα προστασίας και διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως είναι ο ορισμός της πολιτιστικής κληρονομιάς, ο προσδιορισμός των εννοιών «προστασία» και «διαχείριση», ποιο το αντικείμενο της διαχείρισης και ποιες είναι οι βασικές αρχές της. Επίσης, η παρούσα υποενότητα αναφέρει τους οργανισμούς που προστατεύουν και διαχειρίζονται τα μνημεία.

Το πέμπτο κεφάλαιο εξετάζει την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην τοπική κοινωνία της πόλης του Βόλου, αναλύοντας τα δεδομένα του ερωτηματολογίου και καταλήγοντας σε ορισμένα συμπεράσματα.

Το έκτο και τελευταίο κεφάλαιο αφορά την πρόταση ανάδειξης του αρχαίου οικισμού του Σωρού. Σε αυτό το κεφάλαιο αξιολογείται το εγχείρημα της προστασίας και ανάδειξης, λαμβάνοντας υπόψιν τους παράγοντες που επηρεάζουν την υλοποίηση του έργου, ενώ δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στους στόχους του όλου εγχειρήματος. Γίνεται, επίσης, λόγος για το θέμα της συντήρησης και μερικής αναστήλωσης ορισμένων μνημείων, προτείνεται η πορεία των επισκεπτών στον αρχαιολογικό χώρο, όπως επίσης και η δημιουργία κάποιων δομών π.χ. κτίριο υποδοχής των επισκεπτών, εντός του αρχαιολογικού χώρου.

1.1 Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ – ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

Η θέση στην οποία αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα αρχαίου οικισμού, έπειτα από ανασκαφές που διενεργήθηκαν τόσο τον 20ο αιώνα, όσο και από πρόσφατες ανασκαφές, είναι γνωστή με την σημερινή ονομασία «Σωρός». Πρόκειται για ένα λόφο, ο οποίος είναι φυσικά διαμορφωμένος σε σχήμα κωνικό (Εικ. 1), ενώ το τοπίο είναι σχετικά βραχώδες και απότομο, ιδίως η βόρεια πλευρά καθίσταται ιδιαίτερος δυσπρόσιτη. Η βλάστηση που εντοπίζεται είναι κυρίως σποραδικοί θάμνοι, ενώ η κορυφή του λόφου είναι εξαιρετικά άγονη, καθώς καταλαμβάνεται από ογκώδη βράχια. Η θέση δεν διαθέτει σύγχρονη κατοίκηση, ωστόσο η περιοχή προσφέρεται για βοσκή αιγοπροβάτων.¹

Ο λόφος δεσπόζει στον μυχό του Παγασητικού κόλπου, συνορεύοντας στα βόρεια με τις Νέες Παγασές, κοινώς γνωστές ως Αλυκές, ενώ στα νότια με τον σύγχρονο οικισμό του Αγίου Στεφάνου. Η περιοχή του Σωρού βρίσκεται νοτιοδυτικά της σημερινής πόλης του Βόλου (βλ. **Εικ.** 4), σε μία απόσταση περίπου δέκα χιλιομέτρων και γεωγραφικά εντάσσεται στο νομό Μαγνησίας.

Η αποκάλυψη του αρχαίου οικισμού των ύστερων αρχαϊκών – κλασικών χρόνων ήγειρε πολλά ερωτήματα, στα οποία η σύγχρονη έρευνα προσπάθησε να απαντήσει. Τα γεωγραφικά όρια της αρχαίας Θεσσαλίας συνάδουν με αυτά της σύγχρονης εποχής; Η θέση του αρχαίου οικισμού ήταν ενταγμένη στην κυρίως Θεσσαλία ή σε κάποια από τις περιόικες περιοχές; Πώς ήταν η αρχαία τοπογραφία της περιοχής και με ποιες αρχαίες πόλεις συνόρευε ο εν λόγω οικισμός; Σε τι στάδιο βρίσκεται η έρευνα σχετικά με την ταύτιση της θέσης στο Σωρό με κάποια πόλη των ιστορικών χρόνων; Οι γραπτές πηγές σε συνδυασμό με τα αρχαιολογικά δεδομένα θα προσπαθήσουν να ανασυνθέσουν την αρχαία τοπογραφία της εποχής και να προσεγγίσουν, ως επί το πλείστον, την πραγματικότητα των ιστορικών χρόνων.

Κατά τους ιστορικούς χρόνους, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Στράβωνα, στο έργο του «Γεωγραφικά», η Θεσσαλία ήταν διοικητικά χωρισμένη σε τέσσερις ενότητες, τις τετράδες (**Εικ.** 2), «Τοιαύτη δ' ούσα εις τέτταρα μέρη διήρητο· εκαλείτο δε το μεν Φθιώτις, το δε Ιστιαιώτις, το δε Θετταλιώτις, το δε Πελασγιώτις».² Στο έργο του ο Στράβωνας μας παρέχει αξιόλογα στοιχεία για τα εδαφικά όρια της κάθε περιοχής. Η Φθιώτιδα εκτείνεται εδαφικά μέχρι τον Μαλιακό κόλπο στα νότια, στα νοτιοδυτικά συνορεύει με την Δολοπία³ και στα βορειοδυτικά με τη Θεσσαλιώτιδα. Η Ιστιαιώτις καταλαμβάνει ένα μέρος της Πίνδου και συνορεύει στα βόρεια με την Μακεδονία⁴, ενώ στα νότια – ανατολικά αυτής εκτείνονται οι άλλες δύο θεσσαλικές περιοχές, η Θεσσαλιώτις στα δυτικά και η Πελασγιώτις στην ανατολική Θεσσαλία.⁵ Ο Stählin, διακρίνει τις περιοχές γύρω από την κυρίως Θεσσαλία και τις χαρακτηρίζει ως

¹ Αρβανιτόπουλος 1909, 162.

² Στράβων IX 430,3.

³ Στράβων IX 430,3.

⁴ Στράβων IX 430,3.

⁵ Στράβων IX 430,3.

περίοικες περιοχές. Πιο συγκεκριμένα, ανατολικά της Θεσσαλίας εκτείνεται η Μαγνησία⁶, στα βόρεια η Περραιβία⁷, στα δυτικά η Δολοπία⁸ και στα νότια η Αχαΐα Φθιώτις.⁹

Η Πελασγιώτις καταλάμβανε, ως επί το πλείστον, την πεδιάδα της σημερινής Λάρισας¹⁰ και εκτεινόταν εδαφικά από τον Πηνειό ποταμό έως τον Παγασητικό κόλπο.¹¹ Η συγκεκριμένη διοικητική ενότητα συνόρευε τόσο με τις υπόλοιπες τρεις θεσσαλικές περιοχές της λεγόμενης «Τετράδος», όσο και με τρεις περίοικες περιοχές. Με την Ιστιαιώτιδα στα βορειοδυτικά, τη Θεσσαλιώτιδα στα δυτικά και την Φθιώτιδα στα νοτιοδυτικά. Οι περίοικες περιοχές που πλαισιώναν την Πελασγιώτιδα ήταν στα βόρεια η Περραιβία, στα ανατολικά η Μαγνησία και στα νότια η Αχαΐα Φθιώτιδα.¹² Η αρχαία θέση στο Σωρό, πρέπει να ήταν προσαρτημένη στην κυρίως Θεσσαλία και πιο ειδικά στην περιοχή της Πελασγιώτιδας. Ο Ψευδο-Σκύλαξ αναφέρει στο έργο του «Περίπλους» ότι η Θεσσαλία έφτανε έως τον Παγασητικό κόλπο, έχοντας υπό την δικαιοδοσία της την ακτογραμμή μέσα στην οποία δέσποζαν οι αρχαίες Παγασές και Αμφανές, περιοχές που προτάσσονται για την ταύτιση της θέσης στο Σωρό: «Θετταλία. Μετά δε Αχαιούς Θετταλία καθήκει επί θάλατταν εκ Μεσογαίας κατά στενόν εις τον Παγασητικόν κόλπον σταδίους λ'. Και εισί Θετταλίας πόλεις αίδε επί θαλάττη, Αμφαναίον, Παγασαί. (Ψευδο-Σκύλαξ, Περίπλους, 64)»¹³ Επιπροσθέτως, κατά τον Θεόπομπο οι Παγασές ήταν «επίνειον Φεραίων».¹⁴ Οι Φερές ήταν αρχαία πόλη της Πελασγιώτιδας, η οποία προφανώς επιθυμούσε επαφή προς την θάλασσα για οικονομικούς, κυρίως, λόγους και επέλεξε τις Παγασές, μεταξύ άλλων, καθώς άνηκε στη Θεσσαλική γη. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Ψευδο-Σκύλακος και του Θεόπομπο, και εάν έχουμε εντοπίσει σωστά την ακτογραμμή, η υπό εξέταση θέση άνηκε, κατά την αρχαιότητα, στην Πελασγιώτιδα και όχι στην Μαγνησία, όπως στις μέρες μας.

Η έρευνα της αρχαίας τοπογραφίας είχε ως αφετηρία τον 18^ο αιώνα, εγχείρημα που αποδείχθηκε αρκετά δύσκολο, καθώς είχε στη διάθεσή της μόνο κάποιες φιλολογικές μαρτυρίες και καθόλου ανασκαφικά στοιχεία.¹⁵ Η απουσία αρχαιολογικών στοιχείων μπορούσε να οδηγήσει σε εσφαλμένες ταυτίσεις, όπως συνέβη στην περίπτωση του Leake, ο οποίος ήταν ο πρώτος μελετητής που επεδίωξε να εντοπίσει αρχαίες πόλεις, στηριζόμενος αποκλειστικά στα κείμενα του Στράβωνα.¹⁶ Στη θέση με τη σημερινή ονομασία Άλλη Μεριά εντόπισε ο Leake την αρχαία Ιωλκό, τη θέση Μπουρμπουλήθρες την ταύτισε με τις αρχαίες Παγασές, καθώς σύμφωνα με τον

⁶ Stählin 2008, 154-155, Ο Stählin ορίζει τα γεωγραφικά όρια της Μαγνησίας.

⁷ Stählin 2008, 94-98, αναφέρεται στην ιστορία και τα γεωγραφικά όρια της Περραιβίας.

⁸ Stählin 2008, 259-267 κάνει λόγο για την ιστορία και τα γεωγραφικά όρια της Δολοπίας.

⁹ Stählin 2008, 325-326 γίνεται αναφορά στα γεωγραφικά όρια της Αχαΐας Φθιώτιδας.

¹⁰ Hansen και Nielsen 2004, 682.

¹¹ Stählin 2008, 208.

¹² Hansen και Nielsen 2004, 682.

¹³ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 156.

¹⁴ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 272.

¹⁵ Ιντζεσίλογλου 1994, 33.

¹⁶ Ιντζεσίλογλου 1994, 33.

Στράβωνα η ονομασία της πόλης προήλθε από τις πηγές που διέθετε η περιοχή, ο λόφος της Γορίτσας ταυτίστηκε με την αρχαία Δημητριάδα και η Νήλεια με τα Άνω Λεχώνια, καθώς σύμφωνα με τον Στράβωνα η Δημητριάδα δέσποζε ανάμεσα στις Παγασές και την Νήλεια.¹⁷ Οι ταυτίσεις που πρότεινε ο Leake με την πάροδο του χρόνου αποδείχθηκαν λανθασμένες, κυρίως, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όπου έκαναν την εμφάνισή τους οι πρώτες ανασκαφικές έρευνες, αλλάζοντας έτσι τα μέχρι πρότινος δεδομένα.¹⁸ Πέραν της Δημητριάδας, η οποία είναι η μόνη πόλη που έχει ταυτιστεί με ακρίβεια, χάριν μιας επιγραφικής μαρτυρίας,¹⁹ για τις υπόλοιπες αρχαίες πόλεις έχουν προταθεί διαφορετικές απόψεις.²⁰ Τα ελλιπή στοιχεία που μας παρέχουν οι φιλολογικές πηγές σε συνδυασμό με την απουσία ανασκαφικών δεδομένων που να ταυτίζουν τη θέση με ακρίβεια, αποτελούν τροχοπέδη στην έρευνα της αρχαίας τοπογραφίας, στην περιοχή του κόλπου του Βόλου. Στο σημείο αυτό και έχοντας ως γνώμονα τις παλαιότερες ταυτίσεις των μελετητών που αναγράφονται συγκεντρωτικά στον πίνακα του Ιντζεσίλογλου (Εικ. 3), θα επιχειρηθεί η καταγραφή των νέων προτάσεων που παρέθεσαν οι ερευνητές.

Για την μυκηναϊκή Ιωλκό, τη θρυλική πόλη του Ιάσωνα και των Αργοναυτών, έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Ο Τσουντας, κατά την ανασκαφή του στο Κάστρο της συνοικίας των Παλαιών του Βόλου,²¹ ερχόμενος αντιμέτωπος με παχιές επιχώσεις της Εποχής του Χαλκού και πλούτο ευρημάτων πρότεινε την ταύτιση της θέσης με την αρχαία Ιωλκό.²² Ο Ιντζεσίλογλου μελετώντας προσεκτικά τις φιλολογικές μαρτυρίες και λαμβάνοντας υπόψιν του τα αρχαιολογικά δεδομένα υποστήριξε ότι η μυθική Ιωλκός πρέπει να ταυτιστεί με τον αρχαίο οικισμό στο Διμήνι, καθώς πληροί τα τοπογραφικά δεδομένα που αναφέρονται στις αρχαίες πηγές.²³ Η Αδρύμη-Σισμάνη ισχυρίζεται ότι η παράλληλη ανάπτυξη των τριών μυκηναϊκών οικισμών, αυτών στο Διμήνι, στα Πευκάκια και στο Κάστρο των Παλαιών του Βόλου, αποτέλεσαν από κοινού και οι τρεις το σπουδαίο μυκηναϊκό κέντρο της Ιωλκού.²⁴ Βάσει των φιλολογικών μαρτυριών η Ιωλκός την Αρχαϊκή περίοδο περιγράφεται από τον Ηρόδοτο ως ασήμαντη πολίχνη,²⁵ ενώ κατά την ελληνιστική περίοδο συμμετείχε ως κώμη στον συνοικισμό της Δημητριάδας. Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά δεδομένα, ο μόνος οικισμός που επιβίωσε με την πάροδο των χρόνων ήταν ο οικισμός στα Παλαιά του Βόλου, καθώς οι άλλοι δύο οικισμοί καταστράφηκαν τον 13^ο αιώνα π.Χ.²⁶ Την άποψη της Αδρύμη-Σισμάνη ενισχύει και η άποψη του Marzolf, ο οποίος αναφέρει ότι η θέση Πευκάκια αποτελεί ένα ανώνυμο τμήμα της Ιωλκού, που επέπτευε το λιμάνι του

¹⁷ Ιντζεσίλογλου 1994, 33.

¹⁸ Ιντζεσίλογλου 1994, 33.

¹⁹ Ιντζεσίλογλου 1994, 31.

²⁰ Ιντζεσίλογλου 1994, 36 στο άρθρο του παραθέτει έναν χρήσιμο πίνακα σχετικά με τις μεταβολές που δέχθηκαν οι ταυτίσεις των αρχαίων πόλεων με την πάροδο των χρόνων.

²¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 20.

²² Μαλακασιώτη· Ευσταθίου 2002, 140.

²³ Ιντζεσίλογλου 1994, 34-42.

²⁴ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 140-141.

²⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 143.

²⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 141.

Παγασητικού, ενώ κατά τον ίδιο της έχει αποδοθεί λανθασμένα η ταύτισή της με την αρχαία Νήλεια.²⁷

Η αρχαία Νήλεια ήταν, όπως αναφέρει ο μύθος, η πόλη που ίδρυσε ο Νηλέας, αδερφός του Πελία και του Αίсона. Ο Θεοχάρης ταύτισε την αρχαία πόλη με τη θέση Πευκάκια, όπου αποκαλύφθηκαν τα ερείπια μιας μυκηναϊκής πόλης,²⁸ υπόθεση που όπως αναφέρθηκε διαψεύδει ο Marzloff.²⁹ Ο Ιντζεσίλογλου έχοντας ως οδηγό τις φιλολογικές μαρτυρίες υποστηρίζει ότι η Νήλεια ταυτίζεται με την θέση «Νταμάρι». Κατά τον Στράβωνα η πόλη της Δημητριάδας ιδρύθηκε μεταξύ των πόλεων Νήλειας και Παγασών. Έχοντας ως δεδομένη τη θέση της αρχαίας Δημητριάδας που έχει ταυτιστεί με βεβαιότητα, τοποθετεί τις Παγασές στο σύγχρονο οικισμό των Νέων Παγασών, στο βόρειο όριο της Δημητριάδος, επομένως υποθέτει ότι η Νήλεια βρισκόταν στα νότια της ελληνιστικής πόλης³⁰ και βάσει αυτού καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η Νήλεια δέσποζε στην θέση «Νταμάρι», καθώς έχει εντοπίσει ίχνη αρχαίας κατοίκησης.³¹

Η ταύτιση του αρχαίου οικισμού στη θέση Σωρός με κάποια πόλη των αρχαϊκών – κλασικών χρόνων καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς οι απόψεις που έχουν διατυπωθεί παρουσιάζουν μία ποικιλομορφία και κινούνται σαφώς σε υποθετικό πλαίσιο, καθώς τα στοιχεία που έχουν προκύψει δεν συμβάλουν ικανοποιητικά στην ταύτιση της θέσης. Σε αυτό το σημείο θα γίνει μία προσπάθεια να συγκεντρωθούν όλες οι απόψεις σχετικά με την ταύτιση του αρχαίου οικισμού, αλλά και τις πηγές που χρησιμοποίησαν οι μελετητές για να εξάγουν το συμπέρασμά τους. Σύμφωνα με την επικρατέστερη άποψη η θέση πρέπει να ταυτιστεί με τις Αμφανές, ωστόσο δεν είναι λίγοι και οι μελετητές που υποστηρίζουν ότι η θέση πρέπει να ταυτιστεί με τις αρχαίες Παγασές.

Ο Αρβανιτόπουλος ταυτίζει τον αρχαίο οικισμό με τις Αμφανές³² βασιζόμενος αρχικά στο χωρίο του Ψευδο-Σκύλακος, σχετικά με την θέση των Αμφανών, που συναντήσαμε προηγουμένως. Άλλη πηγή που χρησιμοποίησε ο Αρβανιτόπουλος για να ισχυροποιήσει την θέση του προέρχεται από τον Στέφανο Βυζάντιο, ο οποίος αναφέρει: «έστι δε και χωρίον Θετταλίας (εννοώντας τις Αμφαναίς)»³³ Έχοντας υπόψιν του ένα χωρίο του Ευριπίδη: «λέγεται ότι ο Κύκνος κατώκει εν Αμφαναίς, ων οικιστής της πόλεως πιθανώς.», συμπεραίνει ότι η ίδρυση των Αμφανών ανάγεται σε πολύ πρώιμα χρόνια, μιας και ο μύθος με τον Κύκνο είναι ιδιαίτερα παλιός.³⁴ Στο τελευταίο του επιχείρημα ο Αρβανιτόπουλος αναφέρεται στην ετυμολογία της λέξης Αμφαναί, ότι προέρχεται από την λέξη «Αμφίφαναί», όπου ερμηνευτικά σημαίνει ότι ήταν ορατό και από τις δύο πλευρές. Η συγκεκριμένη θέση ήταν ορατή τόσο από τον κόλπο των

²⁷ Marzloff 1996, 48.

²⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 149-150.

²⁹ Marzloff 1996, 48.

³⁰ Ιντζεσίλογλου 1994, 45-46.

³¹ Ιντζεσίλογλου 1994, 32.

³² Αρβανιτόπουλος 1909, 162.

³³ Αρβανιτόπουλος 1909, 162-163.

³⁴ Αρβανιτόπουλος 1909, 164.

Παγασών στα βόρεια, όσο και από τον όρμο των Αμφανών, στα νότια γνωστός με τη σημερινή ονομασία Βαθύ, για αυτό, κατά τον Αρβανιτόπουλο, απέδωσαν στον οικισμό την ονομασία Αμφαναί.³⁵

Η Αδρύμη-Σισμάνη, παρότι δεν προέκυψαν στοιχεία που να ταυτίζουν με ακρίβεια την θέση με κάποια από τις αρχαίες πόλεις των ιστορικών χρόνων, τείνει να υιοθετήσει την επικρατέστερη άποψη ότι πρόκειται για την αρχαία πόλη των Αμφανών.³⁶ Την ίδια άποψη, περί της ταύτισης του οικισμού με τις αρχαίες Αμφανές, ενστερνίζεται και η Τριανταφυλλοπούλου, στηριζόμενη σε αναφορές αρχαίων συγγραφέων όσο και στην εξέχουσα θέση της.³⁷

Ο Ιντζεσίλογλου μελετώντας τους αρχαίους συγγραφείς και εξετάζοντας τη θέση, όπου βρέθηκε ο αρχαίος οικισμός, υποστηρίζει ότι οι αρχαίες Αμφανές καταλάμβαναν τον λόφο του Σωρού. Ο Ιντζεσίλογλου μελετώντας προσεκτικά το χωρίο του Ψευδο-Σκύλακα (Περίπλους, 64), αναφέρει ότι ταξιδεύοντας με πλοίο από την Αχαΐα Φθιώτιδα με κατεύθυνση τη Μαγνησία, οι Αμφανές είναι η πρώτη παραλιακή πόλη, με τις Παγασές να ακολουθούν. Οι πόλεις, Αμφανές και Παγασές, ανήκαν, όπως αναφέρει ο Σκύλαξ, στη Θεσσαλία, καθώς πρόκειται για μία παραλία τριάντα σταδίων μεταξύ Αχαΐας Φθιώτιδας και Μαγνησίας. Την ερμηνεία του συγκεκριμένου χωρίου χρησιμοποιεί για να εντοπίσει ποια από τις δύο πόλεις διεκδικεί τη θέση στο Σωρό.³⁸ Αρχικά, κατά τον Ιντζεσίλογλου η παραλιακή περιοχή με αφετηρία το ακρωτήρι στα Πευκάκια έως το ακρωτήρι Πύρρα³⁹ θα μπορούσε κατά τον ίδιο να αποτελεί την θεσσαλική παραλιακή λωρίδα των τριάντα σταδίων που αναφέρει ο Σκύλαξ. Έπειτα, σύμφωνα με το ίδιο χωρίο, οι Παγασές θα πρέπει να τοποθετηθούν βόρεια της στενής αυτής παραλιακής περιοχής και οι Αμφανές νοτίως αυτής. Επομένως, ο Σωρός ταυτίζεται, κατά τον Ιντζεσίλογλου με τις Αμφανές και οι Παγασές θα πρέπει να εντοπιστούν στην περιοχή των Νέων Παγασών.⁴⁰ Με οδηγό τις αναφορές του Εκαταίου και του Ευριπίδη, για την ύπαρξη της πόλης των Αμφανών ήδη από την υστερο-Αρχαϊκή περίοδο, σε συνδυασμό με την μελέτη των ανασκαφικών ευρημάτων του αρχαίου οικισμού, ταυτίζει τη θέση με τις Αμφανές.⁴¹

Μία διαφορετική και εξίσου ενδιαφέρουσα άποψη σχετικά με την ταύτιση του αρχαίου οικισμού στο Σωρό διατύπωσε ο Marzollf, ο οποίος τείνει να υποστηρίζει ότι

³⁵ Αρβανιτόπουλος 1909, 165.

³⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 156 Τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί για την ισχυροποίηση της άποψής της δεν διαφέρουν από εκείνα του Αρβανιτόπουλου, καθώς κάνει αναφορά στο προαναφερθέν χωρίο του Ψευδο-Σκύλακος (Περίπλους, 64), όπως επίσης θεωρεί πως η φυσική θέση του αρχαίου οικισμού στο Σωρό αρμόζει στην ονομασία που δόθηκε στην πόλη των Αμφανών. Ένα αξιόλογο στοιχείο που παραθέτει η Αδρύμη είναι ότι ήδη από τον 5^ο αιώνα εμφανίζεται στις αρχαίες πηγές το τοπωνύμιο «Αμφαναί», «Αμφαναία» και «Αμφαναίον», στοιχείο που κατά προσέγγιση συμπίπτει χρονικά με την ίδρυση του αρχαίου οικισμού στο Σωρό. Η χρονολογία ίδρυσης και εγκατάλειψης του οικισμού θα εξεταστεί σε περαιτέρω κεφάλαια.

³⁷ Τριανταφυλλοπούλου 2002, 134.

³⁸ Ιντζεσίλογλου 1994, 46.

³⁹ Ιντζεσίλογλου 1994, 46 Το ακρωτήρι Πύρρα, κατά τον Στράβωνα, αποτελεί το όριο μεταξύ της αχαϊκής και θεσσαλικής παραλίας «ενταύθα (ενν. άκρα Πύρρα) δε και η Φθιώτις πως τελευτά».

⁴⁰ Ιντζεσίλογλου 1994, 46.

⁴¹ Ιντζεσίλογλου 1994, 46.

τη θέση καταλάμβανε η αρχαία πόλη των Παγασών.⁴² Την ίδια άποψη συμμερίζεται και ο Μαζαράκης Αινιάν, όπου το κύριο επιχείρημα της ταύτισης προήλθε έπειτα από μία ενεπίγραφη βάση, του 4^{ου} αι. π.Χ., που ήρθε στο φως κατά την ανασκαφή του ιερού (βλ. αναλυτική περιγραφή ιερού σε επόμενο κεφάλαιο), η οποία μαρτυρά ότι η λατρευόμενη θεότητα ήταν ο Απόλλωνας.⁴³ Οι γραπτές μαρτυρίες μας προσφέρουν μία ικανοποιητική εικόνα σχετικά με τις λατρευόμενες θεότητες (βλ. σχετικά με την λατρεία σε επόμενο κεφάλαιο) της ευρύτερης περιοχής, ανάμεσα στις οποίες ήταν και ο Απόλλωνας Παγασαίος (Ησιόδειο επύλλιο Ασπίς Ηρακλέους 70).⁴⁴ Ο Μαζαράκης Αινιάν θεωρεί πιθανή τη συσχέτιση του ιερού στο Σωρό με το ιερό του Απόλλωνα Παγασαίου και κατ' επέκταση την θέση με τις αρχαίες Παγασές.⁴⁵

Οι ερευνητές που ταυτίζουν τα αρχαία κατάλοιπα στον λόφο του Σωρού με την πόλη των Αμφανών, τοποθετούν τις Παγασές σε άλλη θέση. Πιο συγκεκριμένα, ο Αρβανιτόπουλος τοποθετεί τις Παγασές, αρχικά στη θέση Μπουρμπουλήθρα και μετέπειτα στη θέση «Αλυγαρόρεμα», νοτιοδυτικά της αρχαίας Δημητριάδας.⁴⁶ Ο Γιαννόπουλος δεν συμφωνεί με την άποψη του Αρβανιτόπουλου ότι οι Παγασές πρέπει να τοποθετηθούν στη θέση «Αλυγαρόρεμα», αντιθέτως ισχυρίζεται ότι οι αρχαίες Παγασές βρίσκονται στη θέση της μετέπειτα πόλης της Δημητριάδας.⁴⁷ Η Μπάτζιου-Ευσταθίου συμμερίζεται την άποψη του Γιαννόπουλου, ότι κάτω από την Δημητριάδα θα πρέπει να εντοπιστούν τα ερείπια των Παγασών, καθώς το όνομά της, κατά τον Στράβωνα, δόθηκε επειδή εκεί ναυπηγήθηκε η Αργώ ή επειδή η περιοχή διέθετε πολλές πηγές. Η Μπάτζιου-Ευσταθίου δέχεται την δεύτερη άποψη, καθώς η περιοχή διαθέτει πηγές έως σήμερα, για αυτό και στην περιοχή έχει αποδοθεί η σημερινή ονομασία «Μπουρμπουλήθρες», γιατί αναβλύζει νερό.⁴⁸ Ο Ιντζεσίλογλου, αφού είχε μελετήσει όλες τις αρχαίες μαρτυρίες σχετικά με τη θέση των Παγασών, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι αρχαίες Παγασές πρέπει να υπήρχαν στη θέση, την οποία σήμερα καταλαμβάνουν οι Νέες Παγασές.⁴⁹ Η Αδρύμη-Σισμάνη υποστηρίζει ότι οι αρχαίες Παγασές βρίσκονταν στην περιοχή της μετέπειτα Δημητριάδας και μάλιστα στη θέση Μπουρμπουλήθρα, όπου βρέθηκαν τάφοι κλασικής, ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου.⁵⁰ Δεν πρόκειται μόνο για το νεκροταφείο της Δημητριάδας, καθώς η πόλη ιδρύθηκε στις αρχές της ελληνιστικής περιόδου, επομένως οι κλασικοί τάφοι αντιστοιχούν σε κάποια άλλη πόλη.

⁴² Μαζαράκης Αινιάν 2009, 273.

⁴³ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 273.

⁴⁴ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 272-273.

⁴⁵ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 273.

⁴⁶ Αρβανιτόπουλος 1909, 137-155· Αρβανιτόπουλος 1928, 64-66.

⁴⁷ Γιαννόπουλος 1914, 90.

⁴⁸ Μπάτζιου-Ευσταθίου 1990, 66.

⁴⁹ Ιντζεσίλογλου 1994, 42-45.

⁵⁰ Αδρύμη – Σισμάνη 2012, 158.

Ο κλασικός οικισμός στο λόφο της Γορίτσας δέχθηκε διαφορετικές ταυτίσεις από τους μελετητές, οι οποίοι τον ταύτιζαν με τη Νήλεια, τη Δημητριάδα, την Ιωλκό, ακόμη και με την αρχαία Μεθώνη, κατά τον Helly.⁵¹ Η σύγχρονη έρευνα τείνει να υποστηρίζει ότι στο λόφο της Γορίτσας δέσποζε το αρχαίο Ορμίνιον, άποψη που προτάθηκε για πρώτη φορά από τον Stählin.⁵² Μία διαφορετική πρόταση σχετικά με την ταύτιση του αρχαίου οικισμού παραθέτει ο Ιντζεσίλογλου, ο οποίος αφού ταύτισε την Ιωλκό με τα ερείπια του αρχαίου οικισμού στο Διμήνι, θεωρεί ότι το αρχαίο Ορμίνιο δέσποζε επάνω στο Κάστρο των Παλαιών του Βόλου.⁵³

1.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ – ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

Η ιστορία της περιοχής του κόλπου του Βόλου έχει ως χρονολογική αφετηρία τη Νεότερη Νεολιθική περίοδο, μέσα 5^{ης} χιλιετίας π.Χ., όπου στη θέση Διμήνι έχουν έρθει στο φως τα πρώτα ίχνη κατοίκησης.⁵⁴ Το Διμήνι έγκειται στην ανατολική Θεσσαλία, ενώ απέχει από την πόλη του Βόλου (Εικ. 4), μόλις, 4 χιλιόμετρα και βρίσκεται στους πρόποδες μιας χαμηλής οροσειράς, ανατολικά, του οποίου εκτείνεται η εύφορη πεδιάδα της Μαγνησίας.⁵⁵ Η ίδρυση του οικισμού επάνω σε λόφο (Εικ. 5) παρείχε εξαιρετη εποπτεία στην πεδιάδα και τον Παγασητικό κόλπο, ο οποίος, την 5^η χιλιετία, βρισκόταν αρκετά κοντά στον οικισμό.⁵⁶

Ο Lolling διενήργησε τις πρώτες αρχαιολογικές έρευνες στη θέση, ο οποίος σε συνεργασία με τον Wolters αποκάλυψαν έναν μυκηναϊκό θολωτό τάφο, γνωστό ως «Λαμιόσπιτο» και εντόπισαν τον παρακείμενο οικισμό.⁵⁷ Οι έρευνες συνεχίστηκαν από τον Στάη, το έτος 1901, και λίγο αργότερα από τον Τσουντα, οι οποίοι αποκάλυψαν το σύνολο του νεολιθικού οικισμού και τον μυκηναϊκό θολωτό τάφο «Τούμπα».⁵⁸ Τέλος, ο Χουρμουζιάδης, τα έτη 1974-1976, επανεξέτασε το χρηστικό ρόλο των περιβόλων.⁵⁹

Ο νεολιθικός οικισμός (Εικ. 6) δεσπόζει σε χαμηλό λόφο δεκαέξι περίπου μέτρων⁶⁰, τον οποίο περιβάλλουν έξι ομόκεντροι περίβολοι, χαρακτηριστικό αρχιτεκτονικό στοιχείο του οικισμού,⁶¹ οι οποίοι είναι κτισμένοι από λίθο και πηλό,

⁵¹ Αδρύμη – Σισμάνη 2012, 155.

⁵² Αδρύμη – Σισμάνη 2012, 154.

⁵³ Ιντζεσίλογλου 1994, 47-48.

⁵⁴ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 13.

⁵⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 27.

⁵⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 137.

⁵⁷ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 20.

⁵⁸ Τσουντας 1908, 27.

⁵⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 138.

⁶⁰ Τσουντας 1908, 30.

⁶¹ Τσουντας 1908, 31.

πιθανώς για την στήριξη του εδάφους και την οριοθέτηση των οικιών.⁶² Την κορυφή του λόφου καταλάμβανε ένας υπαίθριος χώρος και στα βόρειο-ανατολικά αυτού δέσποζε ένα λιθόκτιστο οικοδόμημα που αποτελούνταν από δύο δωμάτια σε σειρά και μία στοά, το λεγόμενο μέγαρο.⁶³ Ο οικισμός αποτελούνταν από 30-40 οικίες, αποθήκες και εργαστήρια⁶⁴ που υπήρχαν στο χώρο ανάμεσα από τους περιβόλους.⁶⁵ Η κατοίκηση επάνω στο λόφο συνεχίζεται έως και την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού,⁶⁶ ωστόσο κατά την Μέση Εποχή του Χαλκού παρατηρήθηκε μία σταδιακή εγκατάσταση ανατολικά του λόφου προς την εύφορη πεδιάδα, η οποία διήρκησε όλη την εποχή του Χαλκού.⁶⁷

Από το νεολιθικό οικισμό στο Διμήνι, που έχει ως επί το πλείστον ερευνηθεί, προέρχονται σημαντικά στοιχεία για την οργάνωση των νεολιθικών οικισμών, τα οποία συμβάλουν στην προσέγγιση του νεολιθικού πολιτισμού και την ιδεολογία του νεολιθικού ανθρώπου. Η ιδιαίτερη χωροταξική οργάνωση του οικισμού, με την ύπαρξη ομόκεντρων περιβόλων χρησίμευαν, σύμφωνα με τον Χουρμουζιάδη, στην οργάνωση του χώρου του οικισμού και όχι για αμυντικούς σκοπούς, όπως είχε υποστηρίξει ο Τσουντας. Η κεντρική αυλή, στην κορυφή του λόφου, αποτελούσε σημείο αναφοράς των δραστηριοτήτων της κοινότητας. Η θέση του οικισμού, κοντά στην εύφορη πεδιάδα και τη θάλασσα, υποδηλώνει την πλουτοπαραγωγική πηγή της κοινότητας, καθώς οι πεδινές εκτάσεις προσφερόταν για γεωργική καλλιέργεια και για ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, ενώ η εγγύτητα με την θάλασσα προσφερόταν για αλιεία.⁶⁸

Η μετάβαση από την Νεολιθική Εποχή στην Εποχή του Χαλκού στην Μαγνησία επήλθε σταδιακά. Οι κάτοικοι συνέχισαν να ασχολούνται με την πρωτογενή παραγωγή, όπως είναι η γεωργία, η κτηνοτροφία και η αλιεία,⁶⁹ ωστόσο μία καινοτομία της εποχής είναι η χρήση μετάλλων, κυρίως χαλκού, με αποτέλεσμα να εντατικοποιηθούν οι θαλάσσιες επαφές τους, με τις περιοχές πλούσιες στο συγκεκριμένο μέταλλο.⁷⁰ Οι εμπορικές επαφές με πολιτισμούς του Αιγαίου είχαν ως άμεσο επακόλουθο την δημιουργία των πρώτων οργανωμένων μυκηναϊκών πόλεων. Κατά την Εποχή του Χαλκού είναι έκδηλη η κοινωνική διαφοροποίηση, με την ανάδειξη σπουδαιών ηγετών που συγκέντρωναν διοικητική, οικονομική και θρησκευτική εξουσία. Το σπουδαιότερο μυκηναϊκό κέντρο στην περιοχή του Παγασητικού ήταν η μυθική Ιωλκός.⁷¹ Τι αναφέρει η μυθολογική παράδοση για την αρχαία Ιωλκός και ποιες πληροφορίες μας παρέχουν οι αρχαίοι συγγραφείς;

Η μυθολογική παράδοση, όπως αυτή παρατίθεται στις αρχαίες πηγές, αναφέρει ότι ιδρυτής της Ιωλκός ήταν ο Κρηθέας, ο οποίος είχε αδερφό τον Μάγνη, τον γενάρχη

⁶² Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 138.

⁶³ Τσουντας 1908, 50.

⁶⁴ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 138-140.

⁶⁵ Τσουντας 1908, 58-64.

⁶⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 140.

⁶⁷ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 13.

⁶⁸ Αδρύμη-Σισμάνη και Γεωργίου 2002, 78-79.

⁶⁹ Χουρμουζιάδης· Ασημακοπούλου-Ατζάκα· Μακρής 1982, 33.

⁷⁰ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 130.

⁷¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 131.

των Μαγνήτων και ήταν γιοι του Αιόλου.⁷² Η μυθική Ιωλκός είναι, επίσης, γνωστή και από την αργοναυτική εκστρατεία, κατά την οποία ο βασιλιάς της Ιωλκού Πελίας είχε λάβει χρησμό ότι θα θανατωθεί από απόγονο του Αιόλου, τον οποίο θα αναγνωρίσει, καθώς θα φοράει μόνο ένα σανδάλι. Ο Ιάσωνας, γιος του Αίσωνα, μεγαλωμένος στο Πήλιο από τον Κένταυρο Χείρωνα, αφού ο Πελίας είχε εξοντώσει όλους του Αιολείς να μην διεκδικήσουν τον θρόνο, κατέβηκε από το Πήλιο και εμφανίστηκε στο παλάτι του Πελίας, φορώντας μόνο ένα σανδάλι να εκδικηθεί τον σφετεριστή του θρόνου του. Ο Πελίας δέχεται να του παραχωρήσει την εξουσία, με την προϋπόθεση να φέρει από την μυθική Κολχίδα το χρυσόμαλλο δέρας. Ο Ιάσωνας οργανώνει εκστρατεία για την Κολχίδα, ξεκινώντας με την Αργώ και τους συντρόφους του από το λιμάνι των Παγασών, αφού πρώτα είχε κάνει θυσία στον Άκτειο και Εμβάσιο (προστάτη των ακτών και των πλοίων) Απόλλωνα.⁷³

Η πρώτη μνεία για την Ιωλκό εντοπίζεται στα έργα του Ομήρου, όπου γίνεται λόγος για την πόλη, από την οποία ξεκίνησε η αργοναυτική εκστρατεία, ενώ στο έργο του «Ηλιάδα», της δίνεται ο χαρακτηρισμός «*εὐκτιμένη*», δηλώνοντας ότι επρόκειτο για μία καλοκτισμένη πόλη, μαρτυρώντας την καλή πολεοδομική της οργάνωση. Στην «Οδύσσεια» του Ομήρου, γίνεται αναφορά στην ένδοξη περίοδο της Ιωλκού που ήταν υπό τη βασιλεία του Πελίας, χαρακτηρίζοντάς την «*ευρύχωρος*», καθώς διέθετε πολλές εκτάσεις γης, όπου βόσκουν τα κοπάδια του Πελίας.⁷⁴ Στον κατάλογο των Νεών, στο έργο του Ομήρου, συγκαταλέγονται οι πόλεις που έλαβαν μέρος στον Τρωϊκό Πόλεμο, όπου ανάμεσα στις Μαγνητικές πόλεις ήταν η Ιωλκός, οι Παγασές, οι Φερές κ.ά.⁷⁵ Μία ιδιαίτερη πληροφορία για την πόλη μας παρέχει ο Ησίοδος, ο οποίος αναφέρει ότι η «*κλειτήν*» και «*ευρύχωρον*» Ιωλκός βρισκόταν κοντά στον ποταμό Άναυρο, όπως, επίσης, κατά τον Σιμωνίδη η ρίψη του δόρατος του Μελεάγρου από την Ιωλκό διαπέρασε τον ποταμό Άναυρο, φθάνοντας στην αντίπερα όχθη, υποδηλώνοντας την εγγύτητα του ποταμού με την πόλη.⁷⁶ Η αναφορά, επίσης, του Σιμωνίδη για την μυκηναϊκή πόλη ως «*πολύβοτρυν*», αναφερόμενος στους αμπελώνες, υποδηλώνει ότι η πόλη διέθετε μία εύφορη πεδιάδα, για την οποία κάνει μνεία και ο Πίνδαρος «*αγρούς απούραις*», οι οποίοι συνεχώς αυξάνουν τον πλούτο της πόλης.⁷⁷ Στα Αργοναυτικά, έργο του Απολλώνιου του Ρόδιου εγκωμιάζεται η πόλη της Ιωλκού, ενώ προσφέρονται στοιχεία για την θέση της, καθώς αναφέρει ότι η Ιωλκός είναι σε άμεση γειτνίαση με την ακτή, εφόσον ο Ιάσωνας φτάνει πολύ γρήγορα στην «*Παγασήδα ακτή*», όπου βρίσκονταν οι Αργοναύτες με την Αργώ. Η εγγύτητα της Ιωλκού με το λιμάνι επιβεβαιώνεται και από τον Διόδωρο Σικελιώτη (1^{ος} αι. π.Χ.), «*εις όρμον ου μακράν μεν της Ιωλκού κείμενον, αθεώρητον σε τοις εκ της πόλεως*».⁷⁸ Ο Στράβωνας στα Γεωγραφικά του προσδιορίζει τη θέση της πόλης, αναφέροντας ότι απείχε επτά στάδια από τη θάλασσα και τον οικισμό της Δημητριάδας, κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, είκοσι

⁷² Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 131.

⁷³ Ολάγια 2003, 173-176.

⁷⁴ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 45.

⁷⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 131.

⁷⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 46.

⁷⁷ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 46.

⁷⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 47.

στάδια από τις Παγασές, το επίνειο των Φερών και βρίσκονταν δίπλα στον ποταμό Άναυρο.⁷⁹ Στο έργο του «Ιστορία», ο Ηρόδοτος χαρακτηρίζει, τον 6^ο αιώνα π.Χ., την Ιωλκό ως ασήμαντη πολίχνη, όπου κατέφυγε ο τύραννος Ιππίας από την Αθήνα. Η παρακμή της μυθικής πόλης πιθανώς συντελέστηκε κατά την καταστροφή των μυκηναϊκών ανακτόρων και έπειτα.⁸⁰

Οι πηγές μας παρέχουν κάποια αξιολογικά στοιχεία, ώστε να προσεγγίσουμε την θέση της σπουδαίας μυκηναϊκής αυτής πόλης. Αρχικά, ο χαρακτηρισμός «εὐκτιμένη» που της αποδόθηκε, αναφέρεται στην καλή χωροταξική της οργάνωση. Πρόκειται για μία πόλη που βρισκόταν πλησίον μιας εύφορης πεδιάδας, καθώς διέθετε μεγάλες εκτάσεις γης, η κύρια πλουτοπαραγωγική πηγή της, κατάλληλες για καλλιέργεια και κτηνοτροφία, ενώ κοντά σε αυτή έρεε ο ποταμός Άναυρος. Τέλος, η ακτή των Παγασών βρισκόταν πολύ κοντά στην Ιωλκό, καθώς ο Ιάσωνας έφτασε πολύ γρήγορα από την πόλη στην ακτή. Την εποχή του Χαλκού ποιοι οικισμοί ακμάζουν στην περιοχή, ώστε να προσπαθήσουμε να ταυτίσουμε την μυκηναϊκή Ιωλκό;

Η εποχή του Χαλκού, στην περιοχή του μυχού του Παγασητικού, σηματοδοτείται με την ίδρυση τριών οικισμών, του μυκηναϊκού οικισμού στο Διμήνι, στα Πευκάκια⁸¹ και ο τρίτος στη θέση Κάστρο στα Παλαιά του Βόλου.⁸² Ο μυκηναϊκός οικισμός του Διμηνίου δεσπόζει στην πεδιάδα, παρακείμενα του Νεολιθικού οικισμού (Εικ. 7) και αναπτύχθηκε σε σημαντικό ανακτορικό κέντρο κατά την Ύστερη εποχή του Χαλκού, ωστόσο οι πρώτες οικίες ανιχνεύονται στη Μέση εποχή του Χαλκού.⁸³ Οι πρώτες ανασκαφές στο Διμήνι πραγματοποιήθηκαν από την Αδρύμη-Σισμάνη, από το 1977 και εξής,⁸⁴ ενώ του μυκηναϊκούς θολωτούς τάφους είχαν αποκαλύψει, όπως προαναφέρθηκε οι Lolling και Wolters, τον λεγόμενο «Λαμιόσπιτο»,⁸⁵ ενώ ο Στάης με τον Τσουντα, τον λεγόμενο «Τούμπα». Ο Τσουντας επάνω στο νεολιθικό οικισμό είχε ανασκάψει κιβωτιόσχημους τάφους, επίσης, μυκηναϊκής περιόδου.⁸⁶ Οι ανασκαφές αποκάλυψαν μία οργανωμένη μυκηναϊκή πόλη, η οποία ήταν δομημένη σε οικοδομικά τετράγωνα και δρόμους, συνολικής έκτασης 200 στρεμμάτων.⁸⁷ Από τον οικισμό προέρχονται δύο διάωροφα Μέγαρα (Μέγαρο Α και Β), συνολικής έκτασης 3.880 μέτρων, τα οποία διέθεταν χώρους λατρείας, αποθηκευτικούς χώρους, εργαστήρια, χώρους υποδοχής και περίστυλες αυλές, αποτελώντας τον πυρήνα της διοικητικής, οικονομικής και θρησκευτικής εξουσίας. Τα μέγαρα του οικισμού είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τους θολωτούς τάφους, καθώς σε αυτούς θα ενταφιάστηκαν οι βασιλείς που διέμεναν στα Μέγαρα,⁸⁸ τα οποία παρουσιάζουν σαφείς διαφορές και ομοιότητες με τα υπόλοιπα μυκηναϊκά ανάκτορα της Πύλου, των Μυκηνών και της

⁷⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 47.

⁸⁰ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 142-143.

⁸¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 27.

⁸² Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 25.

⁸³ Αδρύμη-Σισμάνη· Godart 2002, 95.

⁸⁴ Αδρύμη- Σισμάνη 1994, 225.

⁸⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 20.

⁸⁶ Αδρύμη- Σισμάνη 1994, 225.

⁸⁷ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 81.

⁸⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 144-145.

Τίρυνθας, γεγονός που υποδηλώνει πιθανή υιοθέτηση κάποιων στοιχείων από τα μεγάλα ανακτορικά κέντρα. Τα ευρήματα που προήλθαν κατά την ανασκαφή του οικισμού, η ύπαρξη γραμμικής γραφής Β, η χρήση σφραγισμάτων και η αποκάλυψη εισηγμένων από άλλες περιοχές προϊόντων, μαρτυρούν ότι πρόκειται για ένα μεγάλο κέντρο της εποχής, το οποίο λειτούργησε έως το τέλος του 13^{ου} αιώνα, όπου τόσο το ανάκτορο, όσο και όλος ο οικισμός καταστράφηκαν από πυρκαγιά.⁸⁹

Η θέση μαγούλα, στα Πευκάκια, βρίσκεται σε μία μικρή χερσόνησο στα βορειο-δυτικά του Παγασητικού κόλπου (Εικ. 8),⁹⁰ όπου εντοπίστηκαν ίχνη προϊστορικού οικισμού (Εικ. 9), της Τελικής Νεολιθικής περιόδου με διαρκή κατοίκηση σε όλη την εποχή του Χαλκού.⁹¹ Η πρώτη συστηματική ανασκαφή στη θέση συντελέστηκε από τον Θεοχάρη,⁹² ο οποίος ταύτισε την θέση με την αρχαία Νήλεια, η οποία, κατά τη μυθολογία, ιδρύθηκε από τον Νηλέα, αδερφό του Αίσωνα και του Πελία.⁹³ Ο Μιλοζιέ, σε συνεργασία με τον Θεοχάρη, πραγματοποίησαν στρωματογραφικές τομές, κατά τις οποίες αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα.⁹⁴ Οι τελευταίες έρευνες στη θέση πραγματοποιήθηκαν, τα έτη 2006-2011, υπό την διεύθυνση της Μπάτζιου-Ευσταθίου Ανθής.⁹⁵ Οι ανασκαφές έφεραν στο φως οικιστικά σύνολα που διέθεταν εστίες, αποθηκευτικούς και εργαστηριακούς χώρους.⁹⁶ Ο μυκηναϊκός οικισμός, πλησίον της θάλασσας, θα μπορούσε να συσχετιστεί με τον μύθο της Αργοναυτικής εκστρατείας για τη ναυπήγηση της Αργούς. Ο οικισμός στα Πευκάκια, όπως αντίστοιχα ο οικισμός του Διμηνίου εγκαταλείφθηκε στο τέλος του 13^{ου} αιώνα π.Χ.⁹⁷

Τα ερείπια ενός σπουδαίου μυκηναϊκού οικισμού αποκαλύφθηκαν στη θέση Κάστρο στα Παλαιά του Βόλου. Πρόκειται για ένα χαμηλό λόφο, των Αγίων Θεοδώρων, ενταγμένο στον πολεοδομικό ιστό της σύγχρονης πόλης του Βόλου (Εικ. 10), στη σύγχρονη συνοικία των Παλαιών, η οποία βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με το λιμάνι του Βόλου. Η δεσπόζουσα θέση του οικισμού είχε καλή εποπτεία στη θάλασσα.⁹⁸ Η συστηματική ανασκαφή διενεργήθηκε, το έτος 1901, από τον Τσουντα που εντόπισε μυκηναϊκή κατοίκηση, αφού ένα χρόνο νωρίτερα αποκαλύφθηκαν δέκα έξι τάφοι στους πρόποδες του λόφου. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1905, ο Κουρουνιώτης έφερε στο φως έναν πρώιμο μυκηναϊκό θολωτό τάφο του 15^{ου} – 14^{ου} αι. π.Χ.,⁹⁹ στο Καπακλί, μία σύγχρονη συνοικία πλησίον του λόφου. Οι ανασκαφές, στην ευρύτερη περιοχή του Κάστρου, συνεχίστηκαν από τον Αρβανιτόπουλο, όπου εντόπισε

⁸⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 146-147.

⁹⁰ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 149.

⁹¹ Μπάτζιου-Ευσταθίου 2012, 177.

⁹² Ιντζεσίλογλου 1994, 32.

⁹³ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 150.

⁹⁴ Ιντζεσίλογλου 1994, 32.

⁹⁵ Μπάτζιου-Ευσταθίου 2012, 177· Μπάτζιου-Ευσταθίου 2016, 135.

⁹⁶ Μπάτζιου-Ευσταθίου 2012, 177-192· Μπάτζιου-Ευσταθίου 2016, 135-144.

⁹⁷ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 149-150.

⁹⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 150.

⁹⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 150.

αρχαϊκούς – κλασικούς τάφους και λίγο αργότερα από τους Θεοχάρη και Θεοχάρη, επάνω στο λόφο και στη συνοικία Καπακλί.¹⁰⁰

Ο μυκηναϊκός οικισμός ιδρύθηκε στα τέλη του 15^{ου} αιώνα, επάνω στα ερείπια της Πρώιμης και Μέσης Εποχής του Χαλκού, ταυτόχρονα με τους οικισμούς Διμήνη και Πευκάκια, ωστόσο η συγκεκριμένη θέση παρουσιάζει αδιάλειπτη κατοίκηση έως τις μέρες μας, σε αντίθεση με τους άλλους δύο οικισμούς που εγκαταλείφθηκαν στο τέλος του 13^{ου} αιώνα.¹⁰¹ Έχουν εντοπιστεί λείψανα αρχαίων οικιών και ίχνη μεταλλουργικής δραστηριότητας, του 15^{ου} και 14^{ου} αιώνα, που μαρτυρούν την ύπαρξη εργαστηρίων. Ο Θεοχάρης αποκάλυψε ένα κτίριο, το οποίο χαρακτήρισε ως ανάκτορο που χρονολογείται στον 13^ο αιώνα.¹⁰² Ο πλούτος των ευρημάτων που αποκαλύφθηκαν, ώθησε τον Τσουντα στη διαπίστωση ότι τα ερείπια του εν λόγω οικισμού αντιστοιχούν στη μυθική Ιωλκό.¹⁰³ Οι ανασκαφές του Θεοχάρη έφεραν στο φως, μεταξύ άλλων δύο θραύσματα πήλινων πινακίδων Γραμμικής Γραφής Β¹⁰⁴, στοιχείο που υποδηλώνει ότι πρόκειται για ένα σημαντικό διοικητικό και εμπορικό κέντρο της περιόδου. Η σύγχρονη κατοίκηση επάνω στο λόφο και η συρρίκνωση της αρχικής έκτασης του λόφου¹⁰⁵ με την πάροδο των χρόνων αποτελούν τροχοπέδη στην έρευνα του σημαντικού αυτού οικισμού που άνθισε κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού.

Η κατάρρευση των μυκηναϊκών ανακτορικών κέντρων της νότιας Ελλάδας σήμανε τη λήξη μιας ένδοξης εποχής, την οποία διαδέχθηκαν οι Σκοτεινοί Αιώνες. Στην Μαγνησία και κυρίως στην περιοχή του Παγασητικού κόλπου που εξετάζουμε ο μόνος οικισμός που έμεινε αλώβητος και συνέχισε να κατοικείται καθ' όλη την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου είναι, όπως αναφέρθηκε, ο οικισμός στο Κάστρο των Παλαιών Βόλου. Μετά την κατάρρευση των μυκηναϊκών ανακτόρων συντελέστηκαν, σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, οι μετακινήσεις των ελληνικών φύλων.¹⁰⁶ Στο θεσσαλικό κάμπο εγκαταστάθηκαν οι Θεσσαλοί, οι οποίοι έφθασαν έως την ανατολική Θεσσαλία, με άμεσο επακόλουθο τον εκτοπισμό των Μαγνήτων, αιολικό φύλο, στα ορεινά του Πήλιου, δημιουργώντας νέες μορφές οργάνωσης στη Θεσσαλία.¹⁰⁷

Τους αιώνες ευημερίας της εποχής του Χαλκού, διαδέχθηκε περίοδος έντονης διαμάχης και συγκρούσεων. Σύμφωνα με αναφορά του Στράβωνα: «...και η Ιωλκός, που είχε γίνει πλούσια, καταστράφηκε από στάσεις και τυραννικές κυβερνήσεις».¹⁰⁸ Την Αρχαϊκή περίοδο και συγκεκριμένα τον 6^ο αιώνα π.Χ., οι Μάγνητες, σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, ήταν υπήκοοι των Θεσσαλών. Η κυριαρχία των Θεσσαλών στην Μαγνησία γίνεται φανερή και σε χωρίο του Ηροδότου, ο οποίος αναφέρει ότι τον 6^ο

¹⁰⁰ Μαλακασιώτη· Ευσταθίου 2002, 140.

¹⁰¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 150.

¹⁰² Μαλακασιώτη· Ευσταθίου 2002, 142.

¹⁰³ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 20.

¹⁰⁴ Σκαφίδα· Καρναβά· Olivier· Rehren· Ασδεράκη-Τζουμερκιώτη· Βαξεβανόπουλος· Μανιάτης· Τσαρτσίδου· Γεωργίου· Τσιγάρα 2016, 148-149.

¹⁰⁵ Μαλακασιώτη· Ευσταθίου 2002, 140.

¹⁰⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 131.

¹⁰⁷ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 132.

¹⁰⁸ Χουρμουζιάδης· Ασημακοπούλου-Ατζάκα· Μακρής 1982, 37· Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 141.

αιώνα π.Χ., οι Θεσσαλοί προσέφεραν στον τύραννο Ιππία την Ιωλκό, η οποία βρισκόταν υπό την κατοχή τους εκείνη την εποχή.¹⁰⁹ Η περίοδος της διαμάχης που διατρέχει τους Ιστορικούς Χρόνους αντικατοπτρίζεται και σε έναν οικισμό των ύστερων αρχαϊκών-κλασικών χρόνων που αποκαλύφθηκε στη θέση Σωρός, νότια του μυκηναϊκού οικισμού στα Πευκάκια, ο οποίος εντοπίστηκε οχυρωμένος. Ο οικισμός που ταυτίζεται με τις Αμφανές και ενίοτε με τις αρχαίες Παγασές μαρτυρά την ανησυχία των κατοίκων να προστατευτούν από τον κίνδυνο που μάστιζε την περιοχή την δεδομένη περίοδο.¹¹⁰

Τους κλασικούς χρόνους, η Πελασγιώτιδα, μία εκ των τεσσάρων διοικητικών διαμερισμάτων της Θεσσαλίας, επεκτάθηκε προς τα νότιο-ανατολικά, εις βάρος εδαφών της Μαγνησίας και προσάρτησε σε αυτήν περιοχές που άλλοτε ανήκαν στην Μαγνησία, όπως οι Παγασές, οι Αμφανές και η Πύρασος. Με την επέκταση των διοικητικών ορίων της Θεσσαλίας, οι Παγασές μετατράπηκαν σε επίνειο των Φερών, πόλη που άνηκε στην Πελασγιώτιδα και βρίσκεται στη θέση της σημερινής κωμόπολης του Βελεστίου.¹¹¹

Σε αυτό το σημείο θα γίνει μία σύντομη αναφορά στον αρχαίο οικισμό των αρχαϊκών-κλασικών χρόνων που δέσποζε επάνω στο λόφο με τη σημερινή ονομασία Σωρός, καθώς θα γίνει ενδελεχή εξέταση του συγκεκριμένου οικισμού σε επόμενα κεφάλαια. Ο λόφος του Σωρού βρίσκεται στα βόρεια του σύγχρονου οικισμού του Αγίου Στεφάνου και νοτίως της πόλης του Βόλου, στα δυτικά του Παγασητικού κόλπου (βλ. **Εικ.** 4). Η θέση ερευνήθηκε αρχικά από τον Αρβανιτόπουλο, το 1906, τον οποίον διαδέχθηκαν ανασκαφικές έρευνες από ομάδα Γερμανών, υπό τον Μίλοτζιέ, έπειτα ακολούθησε η ανασκαφή του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας (πρώην ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών Κλασικών Αρχαιοτήτων¹¹²), ενώ οι τελευταίες έρευνες στη θέση διενεργήθηκαν από την Μπάτζιου-Ευσταθίου και Τριανταφυλλοπούλου.¹¹³

Την ακρόπολη και την πόλη περιέβαλαν λιθόκτιστοι οχυρωματικοί περίβολοι (**Εικ.** 11), τους οποίους διακόπτει πύλη, που οδηγεί στην ακρόπολη. Σε άμεση γειτνίαση με τον οικισμό και ανατολικά αυτού αποκαλύφθηκε ιερό του Απόλλωνα. Από τη μυθολογία μας είναι γνωστό ένα ιερό αφιερωμένο στον Απόλλωνα Παγασαίο, το οποίο αποτελούνταν από ένα ιερό άλσος και έναν βωμό. Ο Ηρακλείδης αναφέρει ότι το ιερό ιδρύθηκε από τον Τροφώνιο και κατά τον μύθο ο ναός του Απόλλωνα Παγασαίου οικοδομήθηκε από τον Κύκνο, ο οποίος σύμφωνα με τον Ευριπίδη βασίλευε στις Αμφανές. Ο Κύκνος σκότωνε τους πιστούς στην πορεία τους προς το ιερό του Απόλλωνα, αλλά θανατώθηκε από τον Ηρακλή πλησίον του Αναύρου, ο οποίος υπερχείλισε και παρέσυρε τον τάφο του Κύκνου, που είχε θαφτεί εκεί.¹¹⁴ Είναι πιθανή η υπόθεση ότι ο συγκεκριμένος ναός που αποκαλύφθηκε στο Σωρό, να αποτελεί

¹⁰⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 132.

¹¹⁰ Χουρμουζιάδης· Ασημακοπούλου-Ατζάκα· Μακρής 1982, 40.

¹¹¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 132.

¹¹² Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 157.

¹¹³ Μπάτζιου-Ευσταθίου· Τριανταφυλλοπούλου 2009, 257.

¹¹⁴ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 272.

το ιερό του Απόλλωνα Παγασαίου και κατ' επέκταση η θέση να ταυτιστεί με τις Αρχαίες Παγασές. Οι ταυτίσεις των οικισμών με τις αρχαίες πόλεις των πηγών θα αναφερθούν στο επόμενο κεφάλαιο. Τα νεκροταφεία του οικισμού εντοπίστηκαν στα βορειοδυτικά του λόφου, τα κτερίσματα των οποίων μαρτυρούν την εγκατάλειψη του οικισμού στους κλασικούς χρόνους.¹¹⁵

Στο λόφο της Γορίτσας αποκαλύφθηκαν τα ερείπια μιας πόλης των κλασικών χρόνων. Ο λόφος βρίσκεται νοτιοανατολικά της σύγχρονης πόλης του Βόλου, στους πρόποδες του Πήλιου, πλησίον του Παγασητικού κόλπου. Η δεσπόζουσα θέση του οικισμού είχε καλή εποπτεία τόσο προς την πεδιάδα του Βόλου, όσο και προς τη θάλασσα.¹¹⁶ Αξιόλογη ήταν η συμβολή Ολλανδών ερευνητών, με διευθυντή τον Bakhuizen, όπου επί μία δεκαετία, από το 1970 έως το 1980, επιτέλεσαν σημαντικές έρευνες επάνω στο λόφο.¹¹⁷ Η ίδρυση της πόλης οφείλεται, πιθανόν, στο Φίλιππο Β' ο οποίος στα πλαίσια ενός στρατιωτικού σχεδίου πραγματοποιούσε οχυρώσεις στη Μαγνησία, ενώ η περάτωση των οχυρώσεων, πιθανώς, συντελέστηκε από τον Κάσσανδρο στα τέλη του 4^{ου} και στις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Η διάρκεια ζωής του οικισμού έφτασε έως το 294 π.Χ., αφού αργότερα οι κάτοικοί του μεταφέρθηκαν στη νέα πόλη της Δημητριάδας.¹¹⁸ Η αρχαία πόλη, επάνω στο λόφο, ήταν δομημένη κατά το Ιπποδάμειο σύστημα (Εικ. 12), οργανωμένη σε οικοδομικά τετράγωνα που περιέβαλαν δρόμοι. Οι οικίες υπολογίζονται περίπου στις 400-500, αριθμός που ανάγει τους κατοίκους της πόλης στους 3.000 με 3.500. Το οχυρωματικό σύστημα του Φιλίππου Β. αποτελείται από τείχη μήκους περίπου 3000μ., τριάντα τρεις πύργους και τέσσερις πύλες εισόδου προς την πόλη.¹¹⁹ Τα νεκροταφεία εντοπίστηκαν δυτικά και ανατολικά του λόφου, όπου αποκαλύφθηκαν τάφοι ελληνιστικών χρόνων. Αξιόλογη είναι η ανακάλυψη σημείων απ' όπου πραγματοποιούνταν στην αρχαιότητα η εξόρυξη οικοδομικού υλικού.¹²⁰ Εκτός ορίων της πόλης και πλησίον της ανατολικής πύλης, υπάρχει ένα μικρό φυσικό σπήλαιο, εξωτερικά του οποίου έχει σωθεί η εγχάρακτη επιγραφή «Διός Μιλιχίου», τοποθεσία που σχετίζεται με την λατρεία του Δία.¹²¹

Στα τέλη της κλασικής περιόδου η κατάσταση στην ευρύτερη περιοχή του Παγασητικού κόλπου μεταβάλλεται, καθώς οι Μακεδόνες, υπό τον Φίλιππο Β' αναλαμβάνουν τη κυριαρχία στη περιοχή. Το λιμάνι των Παγασών περνάει στα χέρια των Μακεδόνων, οι οποίοι το παραχωρούν στους Μάγνητες, διατηρώντας, ωστόσο, οι ίδιοι τα εισοδήματα του λιμανιού.¹²² Η Μακεδονική κυριαρχία δεν επέφερε δραματικές μεταβολές στη Θεσσαλία, ενώ από τις αρχές του 3^{ου} αιώνα ο Δημήτριος Πολιορκητής

¹¹⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 156-158.

¹¹⁶ Βουζαξάκης· Αδρύμη-Σισμάνη· Μακρή-Σκοτινιώτη· Μαλακασιώτη· Γεωργίου· Γιαννούλου 2002, 20.

¹¹⁷ Βουζαξάκης· Αδρύμη-Σισμάνη· Μακρή-Σκοτινιώτη· Μαλακασιώτη· Γεωργίου· Γιαννούλου 2002, 21.

¹¹⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 154.

¹¹⁹ Bakhuizen 1992, 37-39.

¹²⁰ Βουζαξάκης· Αδρύμη-Σισμάνη· Μακρή-Σκοτινιώτη· Μαλακασιώτη· Γεωργίου· Γιαννούλου 2002, 23-24.

¹²¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 155.

¹²² Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 132.

ιδρύει μια νέα πόλη, στο μυχό του Παγασητικού κόλπου, στην οποία δίνει το όνομά του, τη Δημητριάδα.¹²³ Στη νεοϊδρυθείσα πόλη συνοικίστηκαν οι κάτοικοι των γειτονικών πόλεων και πολιχνών. Το γεγονός αυτό περιγράφει ο Στράβων, ο οποίος αναφέρει ότι η πόλη της Δημητριάδας ιδρύθηκε πλησίον της θάλασσας μεταξύ των αρχαιότερων πόλεων της Νήλειας και των Παγασών. Στο έργο του γίνεται, επίσης, αναφορά στα ονόματα των πόλεων που συμμετείχαν σε αυτό το συνοικισμό, όπως είναι το Ορμένιο, ο Ριζούς, η Σητιάδα, η Ολιζώνα, η Βοίβη και η Ιωλκός.¹²⁴ Παρότι ο Στράβωνας αναφέρει έναν ορισμένο αριθμό πόλεων στο κατάλογό του, στο συνοικισμό πρέπει να συμμετείχαν και άλλες πόλεις, όπως είναι, μεταξύ άλλων και οι Αμφανές, γεγονός που προκύπτει από μια τιμητική επιγραφή που βρέθηκε στην πόλη της Δημητριάδας επάνω σε ένα βάθρο χάλκινου αδριάντα. Από το κείμενο της επιγραφής το πρόσωπο που τιμάται είναι ο γυμνασιάρχος της Δημητριάδας με καταγωγή από τις Αμφανές : «Φύλων Αλεξάνδρου Ἐμφαναιεύς».¹²⁵ Στην περίπτωση που ο οικισμός στο Σωρό ταυτιστεί με τις Αμφανές, τότε επιβεβαιώνεται και από αρχαιολογικής άποψης η συμμετοχή των Αμφανών στον συνοικισμό, καθώς βάσει των ευρημάτων, η εγκατάλειψη του οικισμού συντελέστηκε στις αρχές της ελληνιστικής περιόδου, αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ.¹²⁶

Η αρχαία Δημητριάδα (Εικ. 13), των ελληνιστικών χρόνων, έγκειται νοτιοανατολικά του μυχού του Παγασητικού κόλπου, βόρεια του σύγχρονου οικισμού των Νέων Παγασών, ενώ απέχει περίπου 1,5 χιλιόμετρο από την πόλη του Βόλου.¹²⁷ Η πόλη ιδρύθηκε από τον Δημήτριο Πολιορκητή, το 293 π.Χ., ο οποίος στην προσπάθειά του να δημιουργήσει ένα ισχυρό κέντρο εξουσίας προέβη στο συνοικισμό των γειτονικών κωμών της περιοχής,¹²⁸ Η Δημητριάδα παράκμασε σταδιακά στους αυτοκρατορικούς χρόνους.¹²⁹ Ο Αρβανιτόπουλος πραγματοποίησε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα τις πρώτες ανασκαφικές έρευνες στο τείχος, στους πύργους, στα νεκροταφεία, τα ιερά και ως επί το πλείστον στο ανάκτορο και το αρχαίο θέατρο.¹³⁰ Στα μέσα του 20^{ου} αιώνα τις ανασκαφές στο ανάκτορο και το θέατρο συνέχισε ο Θεοχάρης¹³¹ και έπειτα ανέλαβε ομάδα Γερμανών αρχαιολόγων, υπό τον Milošević.¹³² Οι τελευταίες ανασκαφές συστηματικού και σωστικού χαρακτήρα διενεργούνται από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας (πρώην ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων).¹³³

Η πόλη ήταν χωρισμένη με διατείχισμα σε ανατολικό και δυτικό τμήμα. Στο δυτικό μέρος της πόλης, επάνω σε ύψωμα, εντοπίστηκε το ανάκτορο, το οποίο

¹²³ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 133.

¹²⁴ Ιντζεσίλογλου 1996, 91-92.

¹²⁵ Ιντζεσίλογλου 1996, 92.

¹²⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 158.

¹²⁷ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 165.

¹²⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 165.

¹²⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 133.

¹³⁰ Αρβανιτόπουλος 1909, 137-155.

¹³¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 167.

¹³² Milošević 1974, 43-61.

¹³³ Μπάτζιου-Ευσταθίου 1996, 11-26.

αποτελούνταν από μία περίστυλη αυλή, γύρω από την οποία αναπτύσσονταν τα διαμερίσματα, ενώ στη βόρεια πλευρά αυτής αποκαλύφθηκαν εργαστήρια χαλκούργιας. Η αρχαία αγορά που αποτελούσε το διοικητικό κέντρο της πόλης εντοπίστηκε νοτιώς του ανακτόρου, ενώ στο εσωτερικό της αποκαλύφθηκαν τα ερείπια του ναού της Ιωλκίας Αρτέμιδος. Στα δυτικά του ανακτόρου, ήρθε στο φως το αρχαίο θέατρο της πόλης που κατασκευάστηκε στο 1^ο μισό του 3^{ου} αιώνα και λειτούργησε έως τον 4^ο μ.Χ. αιώνα.¹³⁴ Η πόλη διέθετε στάδιο ή ιππόδρομο που εντοπίστηκε στα βόρεια του θεάτρου. Ο οικιστικός πυρήνας αναπτύχθηκε στο ανατολικό τμήμα της πόλης και η πολεοδομική οργάνωση ήταν βασισμένη στο Ιπποδάμειο σύστημα, δηλαδή με οικοδομικά τετράγωνα που παρεμβάλλονταν από δρόμους.¹³⁵ Η Δημητριάδα ήταν μια οχυρωμένη πόλη, με ισχυρά τείχη ενισχυμένα από τετράγωνους πύργους και κτισμένα κατά το ισοδομικό σύστημα τοιχοποιίας.¹³⁶ Η πόλη διέθετε δύο νεκροπόλεις, όπου η μία βρισκόταν εκτός ορίων πόλης στα νότια αυτής και το βόρειο νεκροταφείο εντοπίστηκε στην περιοχή Πευκάκια.¹³⁷

Στις αρχές του 2^{ου} αιώνα, το έτος 194 π.Χ., ιδρύεται μια πολιτική ενότητα, πιο συγκεκριμένα μια ομοσπονδία των πόλεων και των κομών της Μαγνησίας, το λεγόμενο κοινό των Μαγνητών. Στα μέσα του 2^{ου} αιώνα ιδρύεται στη Δημητριάδα το Β' κοινό των Μαγνητών με κύριο χαρακτηριστικό τη θέσπιση δικών της αρχόντων, ενώ ένα δεύτερο γεγονός που συντελείται αυτή την περίοδο είναι η απομάκρυνση των Μακεδόνων. Η περιοχή του Παγασητικού κόλπου δε μένει για μεγάλο χρονικό διάστημα στους Μάγνητες, καθώς τον ίδιο αιώνα οι Ρωμαίοι επιφέρουν διοικητικές αλλαγές, με άμεσο επακόλουθο την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στη Ρωμαϊκή επαρχία της Μακεδονίας, αλλά και την προσάρτηση στην επικράτειά της, ορισμένων περιόικων περιοχών. Τα τελευταία γεγονότα ήταν η απαρχή τόσο της συρρίκνωσης των εδαφών της Δημητριάδας όσο και της σταδιακής παρακμής της κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους, παραμένοντας, ωστόσο, η πρωτεύουσα του κοινού των Μαγνητών.¹³⁸

1.3 ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΟ ΣΩΡΟ

Οι πρώτες δοκιμαστικές ανασκαφές και επιφανειακές έρευνες επάνω στον λόφο του Σωρού διενεργήθηκαν τον Δεκέμβριο του 1909 από τον Αρβανιτόπουλο. Οι έρευνες επικεντρώθηκαν, κυρίως, στον κωνικό λόφο, όπου αποκαλύφθηκαν ερείπια αρχαίου οικισμού,¹³⁹ όπως γίνεται φανερό από ένα πρόχειρο τοπογραφικό διάγραμμα που δημοσίευσε ο ίδιος.¹⁴⁰ Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα απέδωσε το αμυντικό σύστημα

¹³⁴ Μπάτζιου-Ευσταθίου 1996, 18.

¹³⁵ Μπάτζιου-Ευσταθίου 1996, 22.

¹³⁶ Μπάτζιου-Ευσταθίου 1996, 16.

¹³⁷ Μπάτζιου-Ευσταθίου 2002, 111-112.

¹³⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 133.

¹³⁹ Αρβανιτόπουλος 1909, 162.

¹⁴⁰ Αρβανιτόπουλος 1909, 166.

της ακρόπολης, το οποίο αποτελούνταν από πέντε – έξι ομόκεντρους περιβόλους, τα τείχη της κάτω πόλης, τις πύλες εισόδου στην ακρόπολη και τους κατά τόπους πύργους.¹⁴¹ Κατά την επιφανειακή έρευνα διακρίθηκαν ερείπια κτιρίων στην ακρόπολη και την κάτω πόλη, μεταξύ των οποίων αποκαλύφθηκε εν μέρει στην ακρόπολη του Σωρού ένα κτίσμα, το οποίο κατά τον Αρβανιτόπουλο ταυτίστηκε με ανάκτορο.¹⁴² Ανασκαφές μικρής κλίμακας πραγματοποιήθηκαν σε οικοδόμημα νοτίως της Ακρόπολης, το οποίο, κατά τον ανασκαφέα, αποτελούσε το ναό του οικισμού, ενώ λίγα μέτρα εκτός τειχών αποκαλύφθηκε ένα βάθρο που στήριζε στήλη και ένας τάφος.¹⁴³

Έπειτα από μία μακρά περίοδο αναστολής των εργασιών στη θέση του αρχαίου οικισμού, πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα μικρής κλίμακας από ομάδα Γερμανών αρχαιολόγων και αρχιτεκτόνων, υπό τη διεύθυνση του Μίλοτζιέ κατά το έτος 1973.¹⁴⁴ Οι έρευνες της γερμανικής ομάδας επικεντρώθηκαν, κυρίως, στην περιοχή, όπου ο Αρβανιτόπουλος είχε αναγνωρίσει ένα λατρευτικό κτίριο,¹⁴⁵ ενώ μικρές δοκιμαστικές τομές ανοίχθηκαν στην πύλη της ακρόπολης και στην βόρεια περιοχή αυτής.¹⁴⁶

Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα και αφού είχε μεσολάβησει, περίπου, μία δεκαετία από τις τελευταίες ανασκαφικές έρευνες στη θέση Σωρός, η Τριανταφυλλοπούλου διενήργησε σωστικές ανασκαφές στα βόρεια του λόφου, όπου αποκαλύφθηκαν τα νεκροταφεία του αρχαίου οικισμού, με την ανασκαφή 250 τάφων. Τα όρια των νεκροταφείων δεν έχουν καθοριστεί με σαφήνεια καθώς δεν πραγματοποιήθηκαν εκτεταμένες ανασκαφικές εργασίες στην περιοχή.¹⁴⁷

Μεταξύ 2004 και 2008 το τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του πανεπιστημίου Θεσσαλίας μαζί με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας διεξήγαγε στη θέση πενταετή ανασκαφική έρευνα.¹⁴⁸ Η έρευνα επικεντρώθηκε στην ολοκλήρωση της ανασκαφής του λατρευτικού κτιρίου, το οποίο είχε εν μέρει ερευνηθεί από την ομάδα Γερμανών αρχαιολόγων, υπό τον Μίλοτζιέ.¹⁴⁹ Η προσπάθεια του Μαζαράκη Αινιάνος να συγκεντρώσει στοιχεία από την παλαιότερη ανασκαφή στο ιερό δεν απέδωσε θετικά αποτελέσματα, πέρα από κάποιες αδημοσίευτες φωτογραφίες και ανασκαφικά σχέδια του Marzolff και του Σίνου, συνεργάτες του Μίλοτζιέ, γεγονός που αποτέλεσε τροχοπέδη στην έρευνα του ναού.¹⁵⁰ Κατά την πρώτη ανασκαφική περίοδο, τα έτη 2004–2005, η αρχαιολογική έρευνα στράφηκε στην εκ νέου ανασκαφή των επιμέρους τμημάτων του ναού, όπως είναι ο σηκός, ο πρόναος και οι παράπλευροι χώροι.¹⁵¹ Τα επόμενα έτη, πέραν τις εργασίες

¹⁴¹ Αρβανιτόπουλος 1909, 165.

¹⁴² Αρβανιτόπουλος 1909, 168.

¹⁴³ Αρβανιτόπουλος 1909, 170.

¹⁴⁴ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 270.

¹⁴⁵ Μίλοτζιέ 1974, 72.

¹⁴⁶ Μίλοτζιέ 1974, 69-72.

¹⁴⁷ Τριανταφυλλοπούλου 2000, 60.

¹⁴⁸ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 269.

¹⁴⁹ Μαζαράκης Αινιάν 2011, 143.

¹⁵⁰ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 270.

¹⁵¹ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 273 – 277.

στο ναό, η ανασκαφή επεκτάθηκε σε ακτίνα δύο περίπου μέτρων περιμετρικά του ναού, όπου αποκαλύφθηκε μέρος τοίχου του τεμένους και κλίμακα στα ανατολικά, βάθρο αγάλματος στα βορειοανατολικά και ένα κτίριο, το κτίριο Ε', στα βορειοδυτικά του ναού.¹⁵²

Επιφανειακές και ανασκαφικές έρευνες επάνω στον λόφο του αρχαίου οικισμού διενήργησε η Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας, υπό την διεύθυνση των Μπάτζιου-Ευσταθίου και Τριανταφυλλοπούλου. Οι επιφανειακές έρευνες διεξήχθησαν, κυρίως, επάνω στον λόφο και εντοπίστηκαν περισσότερα στοιχεία απ' όσα είχε επισημάνει ο Αρβανιτόπουλος έναν αιώνα νωρίτερα,¹⁵³ ενώ ανασκαφικές εργασίες έγιναν σε κάποια σημεία στο εσωτερικό της τειχισμένης ακρόπολης.¹⁵⁴

¹⁵² Μαζαράκης Αινιάν 2011, 164 – 167.

¹⁵³ Μπάτζιου-Ευσταθίου· Τριανταφυλλοπούλου 2009, 257.

¹⁵⁴ Μπάτζιου-Ευσταθίου· Τριανταφυλλοπούλου 2009, 259.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΣΩΡΟΥ

2.1 ΟΧΥΡΩΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Ο αρχαίος οικισμός του Σωρού διέθετε ένα ιδιαίτερο οχυρωματικό σύστημα, το οποίο αποτυπώνεται στο πρόχειρο διάγραμμα του Α. Αρβανιτόπουλου (Εικ. 14). Πρόκειται για τρεις κυκλικούς περιβόλους που περικλείουν την ακρόπολη και την κάτω πόλη, κατά τον Αρβανιτόπουλο,¹⁵⁵ ενώ οι τελευταίες επιφανειακές έρευνες που διεξήχθησαν στο λόφο αναφέρουν την ύπαρξη πέντε ή έξι περιβόλων.¹⁵⁶ Τα τείχη που περιβάλλαν την κάτω πόλη δεν έχουν κατασκευαστεί με ιδιαίτερη επιμέλεια, ενώ σε αρκετά σημεία εντοπίζονται διορθώσεις, τροποποιήσεις και επισκευές.¹⁵⁷ Εν αντιθέσει με τα τείχη της κάτω πόλης, ο οχυρωματικός περίβολος της ακρόπολης ήταν κατασκευασμένος από μεγάλους πλακοειδής λίθους, σύμφωνα με το ισοδομικό σύστημα τοιχοποιίας (Εικ. 15), πάχους 1,50 έως 2 μέτρων, ενώ σε κάποια σημεία έφτανε τα 4 μέτρα, υποδηλώνοντας ότι ήταν ιδιαίτερα ενισχυμένα.¹⁵⁸ Ένα ιδιαίτερο στοιχείο που απαντάται στο οχυρωματικό έργο του Σωρού, αποτελεί το διατείχισμα στη βόρεια απόκρημνη πλευρά της ακρόπολης, την οποία χωρίζει σε δύο μέρη και πιθανώς κατασκευάστηκε στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁵⁹ Ο Αρβανιτόπουλος αναφέρει ότι τα τείχη παρουσιάζουν ομοιότητα με τα τείχη των Γλαφυρών, ενώ ανάγει τη χρονολόγησή τους πριν τον 5^ο αιώνα π.Χ.¹⁶⁰ Κατά την Μπάτζιου-Ευσταθίου και τη Τριανταφυλλοπούλου ο ρόλος των περιβόλων δεν θα ήταν αποκλειστικά οχυρωματικός, αλλά πιθανώς, θα λειτουργούσαν ως αναλήμματα που θα εξυπηρετούσαν την ανοικοδόμηση κτιρίων.¹⁶¹

Τα τείχη διακόπτονται από πύλες, οι οποίες διευκόλυναν την επικοινωνία μεταξύ της κάτω πόλης και της ακρόπολης. Τα τείχη ήταν συνεχή χωρίς να παρεμβάλλονται σε αυτά πύργοι, ωστόσο, μικρός αριθμός πύργων έχει εντοπιστεί πλησίον των πυλών. Στο συγκεκριμένο οικισμό ο Αρβανιτόπουλος εντόπισε τις πύλες εισόδου στην ακρόπολη και τον κεντρικό δρόμο στη δυτική πλευρά του λόφου. Πιο συγκεκριμένα, στα τείχη της κάτω πόλης διέκρινε, χωρίς βεβαιότητα, ίχνη πύλης (όπως αποτυπώνεται στο διάγραμμα, της Εικ. 14, με το γράμμα π), ενώ σε μικρή απόσταση από αυτή έχει εντοπιστεί ένας εξωτερικός πύργος (π').¹⁶² Εν συνεχεία, η είσοδος στην ακρόπολη επιτυγχάνονταν διαμέσου μίας πύλης (Εικ. 16) μεγάλων διαστάσεων (Π), πλάτους 3,30 μέτρων, η οποία ήταν πλαισιωμένη από δύο πύργους (π', π'', Εικ. 17-18), διαστάσεων 6,30 x 2,10-2,50 μέτρων και σωζόμενου ύψους 3,10 μέτρων.¹⁶³ Από τη συγκεκριμένη

¹⁵⁵ Αρβανιτόπουλος 1909, 165.

¹⁵⁶ Μπάτζιου-Ευσταθίου· Τριανταφυλλοπούλου 2009, 258.

¹⁵⁷ Αρβανιτόπουλος 1909, 165.

¹⁵⁸ Τριανταφυλλοπούλου 2002, 135.

¹⁵⁹ Μπάτζιου-Ευσταθίου· Τριανταφυλλοπούλου 2009, 258.

¹⁶⁰ Αρβανιτόπουλος 1909, 165-166.

¹⁶¹ Μπάτζιου-Ευσταθίου· Τριανταφυλλοπούλου 2009, 258.

¹⁶² Αρβανιτόπουλος 1909, 165.

¹⁶³ Μπάτζιου-Ευσταθίου· Τριανταφυλλοπούλου 2009, 258.

πύλη έως το ανώτερο σημείο της ακρόπολης παρεμβάλλονταν ακόμη δύο πύλες (Π΄, Π΄΄).¹⁶⁴ Στην ανώτερη πύλη (Π΄΄) πραγματοποιήθηκε σύντομη ανασκαφή, όπου αποκαλύφθηκε η βάση της.¹⁶⁵ Στα βορειοδυτικά της κεντρικής πύλης (Π), με τους πύργους εκατέρωθεν αυτής, συντελούνταν η επικοινωνία της άνω πόλης με τον κυκλωτή περίβολο που δημιουργήθηκε σε μεταγενέστερη φάση, μέσω μιας μικρής πύλης (Π΄).¹⁶⁶

2.2 ΑΚΡΟΠΟΛΗ – ΚΑΤΩ ΠΟΛΗ

Στο λόφο της ακρόπολης έχουν εντοπιστεί ίχνη οικιών, σε ακτινωτή διάταξη, στα οποία δεν έχει πραγματοποιηθεί ανασκαφική έρευνα.¹⁶⁷ Στο πιο προφυλαγμένο σημείο της ακρόπολης, το οποίο είναι το εσωτερικό του ανώτερου κυκλικού περιβόλου, με πρόσβαση σε αυτό από την πύλη (Π΄΄), έχει εν μέρει ανασκαφεί ένα οικοδόμημα που χαρακτηρίστηκε από τον Αρβανιτόπουλο ως ανάκτορο (Εικ. 19).¹⁶⁸ Το κτίριο εντοπίστηκε λίγα μόλις μέτρα βορειοανατολικά της πύλης και δυτικά του βόρειου εγκάρσιου διατειχίσματος, ενώ στο πρόχειρο διάγραμμα (Εικ. 14) διακρίνεται με το γράμμα (Α). Πρόκειται για ένα σημαντικό οικοδόμημα, πιθανώς την κατοικία του ηγεμόνα των Αμφανών κατά τον ανασκαφέα, καθώς οι μακριές πλευρές του ξεπερνούσαν σε μήκος τα 14 μέτρα. Η κρηπίδα ήταν κατασκευασμένη κατά τον ίδιο τρόπο με τα τείχη, η οποία έχει σωθεί σε ύψος 0,80μ. και πάχος 0,50μ., ενώ η ανωδομή των τοίχων ήταν κτισμένη από ωμές πλίνθους. Κατά την ανασκαφή του ανακτόρου αποκαλύφθηκαν κέραμοι της στέγης που έφεραν μελανό γάνωμα.¹⁶⁹ Το συγκεκριμένο κτίριο απέδωσε άβαφα χρηστικά αγγεία, άβαφους λύχνους, μελαμβαφή αγγεία, κυρίως κύλικες, με αρχαϊκή διακόσμηση, τμήματα τροχήλατου πίθου, με φυλλοειδή εγχάρακτα κοσμήματα, πήλινα πυραμιδοειδή σταθμά και τρία φθαρμένα χάλκινα νομίσματα.¹⁷⁰

Στη νότια πλευρά του λόφου, επάνω στην ακρόπολη, ο Αρβανιτόπουλος αποκάλυψε εν μέρει ακόμη ένα οικοδόμημα (Εικ. 14: Ν), το οποίο έχει κατασκευαστεί, κατά τον ίδιο τρόπο, με το λεγόμενο «ανάκτορο». Τα ευρήματα που προήλθαν από την ανασκαφή του κτιρίου είναι κέραμοι, στον ίδιο με του «ανακτόρου» τύπο, αγγεία με αρχαϊκή διακόσμηση, από μελανές ζώνες και άφθονα τμήματα καλών αγγείων. Ένα τμήμα αγγείου φέρει παράσταση γυναικείας μορφής, που στο σώμα της έφερε λευκή βαφή και η κόμη της αποτελούνταν από ξανθούς πλοκάμους, ενώ ενώπιον της απεικονίζεται ανδρική μορφή. Στο συγκεκριμένο θραύσμα έχει σωθεί το ανώτερο μέρος του σώματος των μορφών. Ο Αρβανιτόπουλος έπειτα από μία σύντομη

¹⁶⁴ Τριανταφυλλοπούλου 2002, 136.

¹⁶⁵ Αρβανιτόπουλος 1909, 165.

¹⁶⁶ Μπάτζιου-Ευσταθίου· Τριανταφυλλοπούλου 2009, 258.

¹⁶⁷ Αρβανιτόπουλος 1909, 168· Τριανταφυλλοπούλου 2002, 136.

¹⁶⁸ Αρβανιτόπουλος 1909, 168-169.

¹⁶⁹ Αρβανιτόπουλος 1909, 168-169· Τριανταφυλλοπούλου 2002, 136.

¹⁷⁰ Αρβανιτόπουλος 1909, 169-170.

ανασκαφική έρευνα στο χώρο, υπέθεσε ότι το κτίριο, πιθανώς, αποτελούσε το ναό του οικισμού (Εικ. 20), καθώς φέρει ομοιότητες με το «ανάκτορο», επομένως θα πρόκειται για ένα επιβλητικό κτίριο εκείνης της εποχής.¹⁷¹

Η κάτω πόλη εκτείνεται στους πρόποδες του λόφου, ωστόσο συγκριτικά με την ακρόπολη καταλάμβανε μικρότερη έκταση, αλλά όπως έχει αναφερθεί διέθετε τείχη, τα οποία δεν ήταν τόσο ισχυρά όσο εκείνα της ακρόπολης.¹⁷² Το οχυρωματικό σύστημα της κάτω πόλης έχει εντοπιστεί στα βόρεια, τα ανατολικά και εν μέρει τα νότια, τα οποία ορίζουν και την έκταση της πόλης, ενώ στα ανατολικά δεν διακρίνονται λείψανα τειχών.¹⁷³ Ίχνη οικοδομημάτων έχουν, κυρίως, εμφανιστεί ανατολικά και δυτικά της ακρόπολης.¹⁷⁴ Παρότι τα αρχιτεκτονικά λείψανα της κάτω πόλης έχουν εντοπιστεί, δεν έχει διενεργηθεί συστηματική ανασκαφή σε όλη της την έκταση. Στις πρόσφατες επιφανειακές αποκαλύφθηκε αρχαίο κτίριο ορθογώνιας κάτοψης, με είσοδο από τα νότια (Εικ. 21), ενώ οι διάσπαρτοι κέραμοι, τα όστρακα και τα ίχνη αρχιτεκτονικών λειψάνων μαρτυρούν την ύπαρξη και άλλων αρχαιοτήτων στην περιοχή.¹⁷⁵

¹⁷¹ Αρβανιτόπουλος 1909, 170.

¹⁷² Αρβανιτόπουλος 1909, 165.

¹⁷³ Μπάτζιου-Ευσταθίου· Τριανταφυλλοπούλου 2009, 259.

¹⁷⁴ Αρβανιτόπουλος 1909, 165.

¹⁷⁵ Μπάτζιου-Ευσταθίου· Τριανταφυλλοπούλου 2009, 259.

2.3. ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ

Το νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού εκτείνονταν στα βορειοδυτικά του λόφου.¹⁷⁶ Η ανασκαφική έρευνα, σωστικού χαρακτήρα, έφερε στο φως ένα σημαντικό αριθμό τάφων με πλούσια κτερίσματα, συνολικά 250, ενώ μέχρι σήμερα δεν έχουν αποσαφηνιστεί τα όρια και η έκταση της αρχαίας νεκρόπολης.¹⁷⁷

Η αρχαία νεκρόπολης ήταν οργανωμένη σε έξι συστάδες τάφων, οι οποίες συστάδες ήταν κυκλικά διατεταγμένες. Αξιόλογο είναι δε το γεγονός ότι οι τάφοι που συνιστούν τη συστάδα παρουσιάζουν μεταξύ τους ομοιότητες, ως προς το είδος του τάφου και τον τρόπο που έχουν κτεριστεί. Ο πιο διαδεδομένος τύπος τάφου είναι ο κιβωτιόσχημος, επενδυμένος εσωτερικά και καλυμμένος επάνω με σχιστολιθικές πλάκες. Πέραν του κιβωτιόσχημου τάφου, στο νεκροταφείο απαντώνται και άλλα είδη τάφων, όπως οι απλοί λάκκοι και οι σαρκοφάγοι. Παρά τους ενταφιασμούς των νεκρών, το νεκροταφείο του οικισμού απέδωσε και τρεις δευτερογενείς καύσεις.¹⁷⁸

Σε κάθε τάφο ήταν τοποθετημένος ένας νεκρός, εκτός από ελάχιστα παραδείγματα, όπου πρόκειται για πολλαπλές ταφές. Ο νεκρός εντός του τάφου, ήταν είτε σε άμεση επαφή με το έδαφος, είτε ήταν τοποθετημένος επάνω σε ξύλινο φέρετρο ή νεκρική κλίνη, όπως μαρτυρά η ύπαρξη σιδερένιων καρφιών στο εσωτερικό του.¹⁷⁹

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι από το σύνολο των ανεσκαμμένων τάφων λιγιστοί ήταν εκείνοι που εντοπίστηκαν πλούσια κτερισμένοι και οι οποίοι ανάγονται χρονικά στον 4^ο και στις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Η πλειονότητα των τάφων διέθετε περιορισμένο αριθμό κτερισμάτων, συνήθως ένα με δύο αγγεία, ενώ σε αρκετές ταφές απουσίαζαν οι προσφορές προς τους νεκρούς.¹⁸⁰ Ανάμεσα στα κτερίσματα που αποκαλύφθηκαν στο νεκροταφείο του Σωρού διακρίνονται αγγεία που σχετίζονται με τη λατρεία των νεκρών, όπως οι λήκυθοι (Εικ. 22-23), τα μυροδοχεία (Εικ. 24), οι λύχνοι και ο κρατηρίσκος (Εικ. 25), ο οποίος παρόλο που αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο του Διονύσου, μπορεί να συσχετιστεί με την λατρεία των ηρώων και κατ' επέκταση με την ταφική λατρεία. Μία άλλη κατηγορία ταφικών προσφορών συνιστούν τα αγγεία καθημερινής και οικιακής χρήσης, όπως αρυτήρες, οινοχόες, πινάκια, λεκανίδες, πυξίδες (Εικ. 26-27). Από την κτέριση των τάφων δεν θα μπορούσαν να απουσιάζουν τα αγαπημένα αντικείμενα των νεκρών, όπως παραδείγματος χάριν στλεγγίδες, κάτοπτρα, κοσμήματα (Εικ. 28-30), ειδώλια και παιχνίδια. Οι ταφικές προσφορές προορίζονταν για να συντροφεύουν τους νεκρούς στην πορεία τους προς τον άλλο κόσμο, παρέχοντας σημαντικά στοιχεία για τις αντιλήψεις της κοινωνίας σχετικά με το θάνατο και την μεταθανάτια ζωή.¹⁸¹

¹⁷⁶ Αδρύμη- Σισμάνη 2012, 158.

¹⁷⁷ Τριανταφυλλοπούλου 2000, 60.

¹⁷⁸ Τριανταφυλλοπούλου 2000, 61.

¹⁷⁹ Τριανταφυλλοπούλου 2002, 137.

¹⁸⁰ Τριανταφυλλοπούλου 2000, 61.

¹⁸¹ Τριανταφυλλοπούλου 2002, 137-138.

Τα κτερίσματα των τάφων μαρτυρούν τη διάρκεια χρήσης του νεκροταφείου, η οποία ανάγεται χρονικά από την ύστερη Αρχαϊκή περίοδο έως τις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ.,¹⁸² ενώ από τις ταφικές προσφορές απουσιάζει παντελώς η ελληνοιστική κεραμική. Πέραν του νεκροταφείου, κεραμική των ελληνοιστικών χρόνων δεν εντοπίστηκε ούτε στο ιερό, αλλά ούτε και στον αρχαίο οικισμό, επομένως καθίσταται σαφές ότι στις αρχές του 3^{ου} αιώνα συντελέστηκε η εγκατάλειψη του αρχαίου οικισμού στο Σωρό.¹⁸³

¹⁸² Τριανταφυλλοπούλου 2000, 61.

¹⁸³ Τριανταφυλλοπούλου 2002, 138.

2.4. ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ-ΙΕΡΟΥ

Η εγκατάλειψη του οικισμού, σύμφωνα με τα μέχρι πρότινος δεδομένα συντελέστηκε στον πρώιμο 3^ο αιώνα π.Χ., καθώς τόσο από τον οικισμό, όσο και από το νεκροταφείο του δεν αποκαλύφθηκαν ευρήματα των ελληνοιστικών χρόνων.¹⁸⁴ Η απουσία ελληνοιστικής κεραμικής υποδηλώνει την ερήμωση του αρχαίου οικισμού, γεγονός που προέκυψε από τον συνοικισμό των γειτονικών πόλεων στη νεοϊδρυθείσα πόλη της Δημητριάδας.¹⁸⁵ Παρότι δεν υπάρχουν γραπτές πηγές που να επιβεβαιώνουν τη συμμετοχή της πόλης των Αμφανών στο συνοικισμό,¹⁸⁶ στοιχεία όπως η τιμητική επιγραφή επάνω σε βάθρο χάλκινου ανδριάντα από τη Δημητριάδα: «Φίλων Αλεξάνδρου Αμφαναιεύς», κάνουν πιθανή την υπόθεση περί συνοικισμού.¹⁸⁷

Όσον αφορά το ιερό, τα ευρήματα και κυρίως η μελέτη της κεραμικής μαρτυρούν ότι η εγκατάλειψη του ιερού συνέβη, επίσης, στις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Σύμφωνα με τον Μαζαράκη Αινιάν, η εγκατάλειψή του, πιθανώς δεν συντελέστηκε στην πρώτη δεκαετία του 3^{ου} αιώνα π.Χ., όπως συνέβη με τον οικισμό που μάλλον ενσωματώθηκε στην πόλη της Δημητριάδας, το 294 π.Χ. Η απουσία, επίσης, ελληνοιστικής κεραμικής πιστοποιεί ότι το ιερό δεν θα επιβίωσε πολύ περισσότερο από τον οικισμό. Είναι δελεαστική η υπόθεση ότι επειδή επρόκειτο για ένα σημαντικό ιερό της περιοχής, θα έπρεπε να βρισκόταν σε λειτουργία ακόμη και μετά την απομάκρυνση των κατοίκων. Η άποψη ότι η εγκατάλειψη του ιερού οφείλεται σε άλλους παράγοντες, όπως έναν πιθανό σεισμό είναι αρκετά πειστική, καθώς υπάρχουν μαρτυρίες ότι η γειτονική Άλος καταστράφηκε από ισχυρό σεισμό το 265 π.Χ. Μήπως ο συγκεκριμένος σεισμός σχετίζεται με την καταστροφή του ναού στο Σωρό; Στο σημείο που βρίσκεται η έρευνα δεν είναι εφικτό να απαντηθεί το συγκεκριμένο ερώτημα, ωστόσο δεν μπορεί και να αποκλεισθεί.¹⁸⁸

Από τις αναλύσεις δειγμάτων οστρέων και ανθράκων που συλλέχθηκαν κάτω από το στρώμα καταστροφής του Χώρου Δ, προέκυψαν αντιφατικά αποτελέσματα, καθώς η απόκλιση στη χρονολόγηση του άνθρακα με εκείνη του οστρέου ήταν σημαντική, παρότι εντοπίστηκαν στην ίδια στρωματογραφική συνάφεια. Η χρονολόγηση του οστρέου συνάδει με εκείνη των ευρημάτων του ναού, ωστόσο η χρονολόγηση του δείγματος άνθρακα καθίσταται ιδιαίτερος προβληματική, καθώς τοποθετείται χρονικά σε πολύ μεταγενέστερη περίοδο, τον 2^ο με 3^ο αι. μ.Χ. Μία άποψη θα μπορούσε να είναι ότι η επίχωση με τα ευρήματα του Χώρου Δ να δημιουργήθηκε σε πολύ μεταγενέστερη της εγκατάλειψης του ιερού περίοδο, περίπου τον 2^ο με 3^ο αι. μ.Χ., ωστόσο ο εντοπισμός των ασημένιων στατήρων του Κοινού των Θεσσαλών που αποκαλύφθηκε επάνω από τη συγκεκριμένη επίχωση δεν ενισχύει τον ισχυρισμό, καθώς σύμφωνα με την Ψωμά η κατάχωση του θησαυρού συνέβη περί το 87/86 π.Χ. Στην περίπτωση που

¹⁸⁴ Τριανταφυλλοπούλου 2000, 60.

¹⁸⁵ Μαζαράκης Αινιάν 2012, 291.

¹⁸⁶ Τριανταφυλλοπούλου 2000, 60.

¹⁸⁷ Ιντζεσίλογλου 1996, 92.

¹⁸⁸ Μαζαράκης Αινιάν 2011, 168.

επιβεβαιωθεί η υπόθεση ότι η εγκατάλειψη του ιερού προέκυψε έπειτα από έναν καταστροφικό σεισμό, θα μπορούσε να υποστηριχθεί, σύμφωνα με τον Μαζαράκη Αινιάνα ότι κάποια στιγμή, κατά τον 2^ο ή 3^ο αι. μ.Χ., ο εγκαταλελειμμένος τότε ναός, να χρησιμοποιήθηκε ως υπαίθριος περίβολος για μικρής κλίμακας και διάρκειας αγροτική ή κτηνοτροφική χρήση. Επομένως, θα μπορούσε να εξηγηθεί η απουσία πεσμένων κεράμων και αναθημάτων εντός του σηκού, τα ατάκτως ειρημένα σπαράγματα λίθινων αναθημάτων στο εσωτερικό του πρόναου, η εξισωτική διαμόρφωση του δαπέδου του Χώρου Δ, όπως και η παραβίαση του Χώρου Γ με σκοπό την εγκατάσταση τριβείου.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Μαζαράκης Αινιάν 2011, 168.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΙΕΡΟ ΑΠΟΛΛΩΝΑ

3.1 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΙΕΡΟΥ

Ένα σπουδαίο, για τον οικισμό, οικοδόμημα δέσποζε εκτός των τειχών της αρχαίας πόλης (**Εικ.** 31), για την ακρίβεια νοτίως του λόφου του Σωρού¹⁹⁰ και λίγα μόνο μέτρα νότια της κεντρικής πύλης.¹⁹¹ Το κτίριο παρότι είχε ανοικοδομηθεί έξω από τα τείχη, βρισκόταν, ωστόσο, σε άμεση γειτνίαση με την πόλη. Το συγκεκριμένο οικοδόμημα είναι το μοναδικό κτίριο του οικισμού, το οποίο έχει ανασκαφεί συστηματικά, αρχικά από ομάδα Γερμανών, υπό την διεύθυνση του Μίλοτζιέ,¹⁹² και εν συνεχεία από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας.¹⁹³ Ο Μίλοτζιέ οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι το κτίριο αποτελούσε το ναό ενός σημαντικού ιερού της αρχαιότητας.¹⁹⁴

Το λατρευτικό οικοδόμημα (**Εικ.** 32) αποτελούνταν από έναν προθάλαμο, τον λεγόμενο «πρόναο» και έναν κυρίως επιμήκη χώρο, γνωστό ως «σηκό», με εσωτερική ξύλινη κιονοστοιχία, για την στήριξη της στέγης. Πρόκειται για έναν επιβλητικό ναό διαστάσεων 24,32 x 8,33 μέτρων. Οι εξωτερικοί τοίχοι είχαν πλάτος 0,70 μέτρα και μέγιστο σωζόμενο ύψος 1,25 μέτρα.¹⁹⁵ Η πρόσβαση στο σηκό επιτυγχάνονταν διαμέσου της κύριας εισόδου στα ανατολικά (**Εικ.** 33), ωστόσο στο μέσον της βόρειας μακράς πλευράς υπήρχε ακόμη μία θύρα, πλάτους 1 μέτρου.¹⁹⁶ Από την αξονική κιονοστοιχία (**Εικ.** 34), στο εσωτερικό του σηκού, αποκαλύφθηκαν κατά χώραν δέκα λίθινες βάσεις¹⁹⁷, ορθογώνιου σχήματος, διαστάσεων 0,50 x 0,50 x 0,35, ενώ η απουσία λίθινων κίωνων υποδηλώνουν τη χρήση φθαρτού υλικού, συνεπώς ξύλου.¹⁹⁸ Στο μέσον περίπου της κιονοστοιχίας και πιο συγκεκριμένα μεταξύ της 6^{ης} και 7^{ης} λίθινης βάσης (αρίθμηση από ανατολικά προς δυτικά) εντοπίστηκε λίθινη υπερυψωμένη κτιστή εσχάρα (**Εικ.** 35), ορθογώνιου σχήματος. Οι στάχτες της εσχάρας είχαν εξαπλωθεί έως το Βόρειο τοίχο, ενώ δεν εντοπίστηκαν ίχνη οστών ανάμεσα στις στάχτες.¹⁹⁹ Τον κυρίως ναό περιέτρעה λίθινο θρανίο (**Εικ.** 36), ύψους 0,45 μέτρων και πλάτους 1 μέτρου, στις τρεις πλευρές (βόρεια-νότια-δυτικά).²⁰⁰ Στα δυτικά της βόρειας εισόδου, εντοπίστηκε, κατά χώραν, σε επαφή με την βάση της εσωτερικής παρειάς του θρανίου,

¹⁹⁰ Τριανταφυλλοπούλου 2002, 136.

¹⁹¹ Μίλοτζιέ 1974, 72.

¹⁹² Μίλοτζιέ 1974, 43-75.

¹⁹³ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 269.

¹⁹⁴ Μίλοτζιέ 1974, 72.

¹⁹⁵ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 273-274.

¹⁹⁶ Μίλοτζιέ 1974, 72 Η ανατολική είσοδος του σηκού, στην αρχική της φάση (πριν την κατασκευή του πρόναου), αποτελούνταν από δύο θύρες, οι οποίες διαχωρίζονταν από έναν κεντρικό στύλο.

¹⁹⁷ Μίλοτζιέ 1974, 72.

¹⁹⁸ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 274.

¹⁹⁹ Μίλοτζιέ 1974, 72.

²⁰⁰ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 274 Το θρανίο κατασκευάστηκε σε δύο φάσεις, όπου κατά την αρχική φάση ήταν πλάτους 0,45 μέτρων και δεν κάλυπτε ολόκληρη την βόρεια πλευρά.

κονίαμα (Εικ. 37), στοιχείο που υποδηλώνει ότι το θρανίο ήταν κάποτε επιχρισμένο.²⁰¹ Τα μοναδικά ευρήματα που εντοπίστηκαν επάνω στο θρανίο ήταν ένας χάλκινος δακτύλιος, ένα πήλινο μέταλλιο με την μορφή λιονταριού που πιθανώς αποτελούσε τμήμα ενός σκεύους και μερικά όστρακα από αγγεία πόσεως. Η πιθανή υπόθεση τέλεσης δείπνων στο εσωτερικό του ναού προέκυψε έπειτα από τον εντοπισμό οστών ζώων (κυρίως αιγοπροβάτων), επάνω στο λίθινο θρανίο, σε συνδυασμό με την ύπαρξη της εσχάρας.²⁰²

Η αποκάλυψη μίας βαθιάς αύλακας υγρών προσφορών (Εικ. 38) στην νοτιοανατολική γωνία του σηκού που κατέληγε στον πρόναο, μέσα σε κοιλότητα κάτω από το δάπεδο, η οποία περιείχε όστρακα (Εικ. 39), συνεπικουρεί στην άποψη ότι επρόκειτο για λατρευτικό οικοδόμημα.²⁰³ Από τις επιχώσεις του δαπέδου του σηκού προήλθαν λιγοστά ευρήματα, κυρίως όστρακα από τροχήλατα μελαμβαφή αγγεία. Το πιο αξιόλογο εύρημα εντοπίστηκε στη βορειοανατολική γωνία του σηκού, όπου πρόκειται για αρκετά θραύσματα από το σώμα του παναθηναϊκού αμφορέα που αποκαλύφθηκε κατά τις ανασκαφές του 1973 από τη γερμανική ομάδα. Τα θραύσματα πέραν του ότι συμπλήρωσαν την μία όψη του αγγείου, επαλήθευσαν και τη χρονολογία κατασκευής του επί άρχοντα Πυθόδηλου, το 336-335 π.Χ. Η υπόθεση ύπαρξης μιας υπαίθριας φάσης του ιερού, που προηγούνταν της ανοικοδόμησης του ναού, βασίζεται στην αποκάλυψη διάσπαρτων κοιλοτήτων (Εικ. 40), κατά την ανασκαφή του δαπέδου στο κεντρικό και ανατολικό τμήμα του σηκού έως το φυσικό βράχο. Οι συγκεκριμένες κοιλότητες ενδέχεται να είναι φυσικές, ενώ δεν αποκλείεται η χρήση ορισμένων κοιλοτήτων για την στερέωση ξύλινων κατασκευών, όπως παραδείγματος χάριν τραπεζών.²⁰⁴

Ο πρόναος στα ανατολικά φαίνεται να έχει κατασκευαστεί σε μεταγενέστερο του σηκού χρόνο, καθώς δεν δένει κατασκευαστικά με το κυρίως κτίριο (Εικ. 41). Τη θέση του πρόναου, πιθανώς, καταλάμβανε αρχικά ένα πρόχειρο προστώο, όπως γίνεται φανερό από την αποκάλυψη μικρών κυκλικών κοιλοτήτων στο βράχο που ερμηνεύτηκαν, ως πασσαλότρυπες, για την στήριξη του προστώου. Πρόκειται για ένα στενό χώρο, εσωτερικών διαστάσεων 1,25 x 3,15 μέτρων,²⁰⁵ όπου η ανατολική είσοδος διέθετε εξωτερικά δύο λίθινα σκαλοπάτια, για την διευκόλυνση της πρόσβασης στο εσωτερικό του.²⁰⁶ Κατά την ανασκαφική έρευνα στο χώρο του πρόναου, πέρα από τις πασσαλότρυπες, αποκαλύφθηκε στο βόρειο τμήμα μία ορθογώνια δοκοθήκη, μικρού μεγέθους, από πλακοειδής λίθους τοποθετημένους κατακόρυφα. Επίσης, εντοπίστηκε μία κοιλότητα, που όπως αναφέρθηκε, εκτείνονταν κάτω από το κατώφλι του ναού και ήταν συνδεδεμένη με την αύλακα, μέσα στην οποία εντοπίστηκε μεγάλος αριθμός θαλάσσιων οστρέων. Η συγκεκριμένη κατασκευή, πιθανώς, σχετίζεται με την τέλεση

²⁰¹ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 274.

²⁰² Μαζαράκης Αινιάν 2009, 274.

²⁰³ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 275.

²⁰⁴ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 274-275.

²⁰⁵ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 275.

²⁰⁶ Milojević 1974, 72.

χρών, καθώς μοιάζει με αντίστοιχη διαμόρφωση του «Οίκου των Ναξίων», στη Δήλο, η οποία εξυπηρετούσε τη συγκεκριμένο λειτουργία.²⁰⁷

Ο πρόναος απέδωσε αξιόλογα και ενδιαφέροντα ευρήματα, όπως τρία παιδικά αγάλματα, επτά βάσεις αγαλμάτων, εκ των οποίων οι δύο ήταν ενεπίγραφες, ένα αναθηματικό ανάγλυφο, ένα στέλεχος στήλης, θραύσμα ενεπίγραφου κιονίσκου και θραύσματα αγγείων, η πλειονότητα των οποίων αντιστοιχούσε σε έναν παναθηναϊκό αμφορέα. Οι επιγραφές που εντοπίστηκαν στις δύο λίθινες βάσεις και στον κιονίσκο, στον οποίο αποκαλύφθηκε αρχαϊκή γραφή, συνέβαλαν στην χρονολόγηση και την ταυτοποίηση των γλυπτών. Από τις επιγραφές έχουν σωθεί οι εξής στίχοι: α) «ΠΟΤΙΧΑ Μ ΑΝΕΘΕΚΕ...ΕΠΙΤΕΛΕΣ ΕΠΟΕΣΕ», β) «ΑΡΚΕΣΟ(Ν) ΑΝΕΘ...» γ) «ΦΙΛΟΚΡΑΤΗΣ ΥΠΕΡ ΕΥΚΤΗΜΟΝΟΣ ΚΑΙ ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙ».²⁰⁸

Ο ναός ήταν κατασκευασμένος από λίθινη βάση, ενώ είναι πιθανό ένα μέρος της ανωδομής να είχε διαμορφωθεί από ωμές πλίνθους, παρά το γεγονός ότι περιμετρικά του ναού βρέθηκε ένα εκτεταμένο στρώμα από πεσμένους λίθους.²⁰⁹ Οι τοίχοι και το θρανίο, στο εσωτερικό του σηκού, ήταν κατασκευασμένα από ακανόνιστους λίθους τοπικής προέλευσης.²¹⁰ Η στέγη ήταν επενδυμένη με κεράμους λακωνικού τύπου.²¹¹

Οι βιοαρχαιολογικές μελέτες που έγιναν από τη Τρανταλίδου και τη Θεοδοροπούλου έριξαν φως στα τελετουργικά γεύματα που λάμβαναν χώρα στο ναό του Απόλλωνα. Από την μελέτη των οστών ζώων προέκυψε ότι η κατανάλωση αιγοπροβάτων ήταν πιο συνηθισμένη, σε ποσοστό που αγγίζει το 80% του συνόλου των οστών που βρέθηκαν στο ναό. Έπειτα ακολουθεί η κατανάλωση χοίρων, μόλις 11%, ενώ μικρότερο ποσοστό κατείχαν τα βοοειδή, όπου τα οστά πλησιάζουν το 9% του συνολικού μεγέθους. Σπανιότερη είναι η κατανάλωση άγριων ζώων, καθώς τα δείγματα αυτών είναι ελάχιστα. Αξιόλογα είναι τα στοιχεία που προσφέρει η συγκεκριμένη μελέτη, ότι ένα μικρό ποσοστό των οστών που μελετήθηκαν, μόλις το 8,25%, φέρει ίχνη καύσης, τα οποία προέρχονται, κυρίως, από το Χώρο Δ και λιγότερο από το εσωτερικό του ναού, ενώ ένας πολύ μικρός αριθμός οστών, μόνο 1%, παρουσιάζει ίχνη κοπής. Η μελέτη των οστρέων (2.338 θραύσματα), που προήλθαν από την κοιλότητα του πρόναου, παρουσίασε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (πάνω από το 50%) αποτελούν θρυμματισμένες πορφύρες.²¹²

Η ανασκαφή που διενεργήθηκε, υπό την διεύθυνση του Μαζαράκη Αινιάνος, έφερε στο φως δύο παράπλευρους του ναού χώρους, καθώς η ανασκαφική έρευνα, υπό τον Μίλοζιέ, δεν είχε επεκταθεί πέραν του κυρίως λατρευτικού κτιρίου. Πρόκειται για δύο παράπλευρους χώρους που συμβατικά έχουν ονομαστεί Χώροι Γ-Δ, οι οποίοι

²⁰⁷ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 275.

²⁰⁸ Μίλοζιέ 1974, 72-74· Μαζαράκης Αινιάν 2009, 275.

²⁰⁹ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 273.

²¹⁰ Μίλοζιέ 1974, 72.

²¹¹ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 276.

²¹² Μαζαράκης Αινιάν 2012, 291.

κατασκευάστηκαν νότια του ναού και σε επαφή με τον νότιο τοίχο του. Ο Χώρος Γ (Εικ. 42) έγκειται στα νοτιοανατολικά του ναού, είναι μικρότερος συγκριτικά με τον Χώρο Δ, με εσωτερικές διαστάσεις 5,61x5,10 μέτρα και στην κάτοψη σχηματίζει σχήμα Π, με ανοιχτή την ανατολική πλευρά. Στο εσωτερικό του συγκεκριμένου χώρου βρέθηκε σε όλη του την έκταση, στρώμα καταστροφής από λίθους και κεράμους λακωνικού τύπου, το οποίο προέρχεται από τον κυρίως ναό, ενώ ο συγκεκριμένος χώρος, πιθανώς, ήταν στεγασμένος με φθαρτά υλικά. Ο Χώρος Γ απέδωσε λιγοστά ευρήματα, εκ των οποίων τα πιο αξιόλογα ήταν μερικά χάλκινα κοσμήματα, τα οποία περίπου εντοπίστηκαν σε επαφή με το φυσικό βράχο.²¹³

Ο Χώρος Δ βρίσκεται στα νοτιοδυτικά του κυρίως λατρευτικού οικοδομήματος, με εσωτερικές διαστάσεις 11,10x5,45 μέτρα, η πρόσβαση στον οποίο επιτυγχάνονταν από μία είσοδο στα νοτιοανατολικά, πλάτους 1,15 μέτρων. Στο εσωτερικό του εντοπίστηκε το ίδιο στρώμα καταστροφής από λίθους και λακωνικούς κεράμους (Εικ. 43), το οποίο ανήκε στο ναό. Η ανασκαφή στο εσωτερικό του συγκεκριμένου χώρου απέδωσε, πέρα από τα πολύ σημαντικά ευρήματα που θα συζητηθούν σε επόμενο κεφάλαιο, μία λίθινη επιμήκης κατασκευή (Εικ. 44) κατά μήκος του νότιου ορίου του χώρου και σε επαφή με το φυσικό βράχο, η οποία αποτελούνταν από πλάκες τοποθετημένες κατακόρυφα που στηρίζαν άλλες. Η κατασκευή δεν απέδωσε καθόλου ευρήματα και ερμηνεύτηκε ως «θρανίο» ή ορθότερα ως «θήκες»,²¹⁴ για τη φύλαξη αναθημάτων ή την αποθήκευση τροφών για τα τελετουργικά γεύματα που τελούνταν στο εσωτερικό του.²¹⁵ Μία ακόμη ασαφής κατασκευή ημικυκλικού σχήματος (Εικ. 45), εντοπίστηκε στα ανατολικά της προαναφερθείσας κατασκευής, η οποία είχε σχηματιστεί από κατακόρυφα τοποθετημένους πλακοειδής λίθους. Έπειτα από την αφαίρεση του στρώματος καταστροφής, προέκυψε ότι το κατώτερο στρώμα ήταν μπάζωμα για την ισοπέδωση του χώρου, ενώ σε συνδυασμό με άλλα στοιχεία, όπως η απουσία κεράμων για την στέγαση του δωματίου, η υψομετρική διαφορά στο βόρειο και νότιο τμήμα που υποδηλώνει την απουσία εμφανούς δαπέδου και την μη επιμελή κατασκευή των τοίχων, αποτελούν στοιχεία που στηρίζουν την υπόθεση ότι πρόκειται για υπαίθριο περίβολο και όχι ένα στεγασμένο χώρο. Επομένως, οι κατασκευές που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό ανήκαν, κατά τον ανασκαφέα, σε μία πρωιμότερη υπαίθρια φάση, ενώ εν συνεχεία οικοδομήθηκε ο Χώρος Δ και διαμορφώθηκε το δάπεδο με χώματα και ευρήματα που προήλθαν, πιθανώς, από τον καθαρισμό του κυρίως ναού.²¹⁶

Από τον προθάλαμο συλλέχτηκαν περισσότερα ευρήματα, ακόμη και από τον κυρίως ναό, επομένως είναι πιθανή η υπόθεση ότι την ίδια περίοδο με την διαμόρφωση του δαπέδου του Χώρου Δ να τοποθέτησαν στον πρόναο, δίχως ιδιαίτερη τάξη, τα αναθήματα, καθιστώντας πλέον το χώρο μη λειτουργικό. Η πρόσβαση, επομένως, στο

²¹³ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 276.

²¹⁴ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 276-277.

²¹⁵ Μαζαράκης Αινιάν 2012, 288-289.

²¹⁶ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 276-277.

σηκό θα επιτυγχάνονταν από την βόρεια πλαϊνή είσοδο.²¹⁷ Οι ανασκαφές που διενεργήθηκαν στο συγκεκριμένο χώρο έφεραν στο φως τέσσερις ασημένιους στατήρες του Κοινού των Θεσσαλών (197-27 π.Χ.), οι οποίοι εντοπίστηκαν στο ανατολικό ήμισυ του χώρου και πιο συγκεκριμένα στο μέσον περίπου του Νοτίου τμήματος αυτού, όπου σύμφωνα με τον Μαζαράκη Αινιάν, τον θησαυρό έκρυψε ο κάτοχός του μετά την εγκατάλειψη του ιερού. Πέραν από το θησαυρό, ο χώρος απέδωσε πολυάριθμα θραύσματα αγγείων, κάτω από το στρώμα καταστροφής, η πλειονότητα των οποίων αντιστοιχούσε σε αποθηκευτικά ή μαγειρικά σκεύη, μικρογραφικά αγγεία, λύχνους, χάλκινα κοσμήματα και ορισμένα μικροαντικείμενα. Η μελέτη των ευρημάτων ανάγει την χρονολόγησή τους στους ύστερους αρχαϊκούς έως κλασικούς χρόνους.²¹⁸

Η ανασκαφή στη νότια πλευρά του ναού αποκάλυψε, όπως αναφέρθηκε, τους πλευρικούς Χώρους Γ-Δ, ενώ κατά το 2006 έως το 2008, η ανασκαφική έρευνα επεκτάθηκε περιμετρικά του ναού (βόρεια, δυτικά και βορειοανατολικά) σε απόσταση μόλις δύο μέτρων από την εξωτερική παρειά των τοίχων του λατρευτικού οικοδομήματος. Την περιοχή περιμετρικά του λατρευτικού κτιρίου καταλάμβανε ένα εκτεταμένο στρώμα καταστροφής που προερχόταν από την ανωδομή του ναού, ενώ κατά την ανασκαφική έρευνα, η οποία έφτασε έως το φυσικό βράχο, αποκαλύφθηκαν πολυάριθμες κέραμοι της στέγης του ναού, εκ των οποίων ανάγλυφοι ηγεμόνες, μορφής ανθεμίου ή ιππέα. Μία αινιγματική κατασκευή (T17) που δεν έχει ερμηνευτεί η χρήση της, εντοπίστηκε στα δυτικά της βορειοανατολικής γωνίας, πλησίον αυτής, η οποία ήταν λίθινη, αμελώς κατασκευασμένη που τέμνει κάθετα τον βόριο τοίχο του ναού. Η λίθινη κατασκευή (Εικ. 46) παραπέμπει, λόγω του προσανατολισμού της, σε «αγωγό».²¹⁹

Την ίδια περίοδο με την ανασκαφή περιμετρικά του λατρευτικού κτιρίου διενεργήθηκε εκτεταμένη ανασκαφική έρευνα και στην ανατολική πλευρά αυτού, όπου αποκαλύφθηκε ο ανατολικός τοίχος του τεμένους (T15) και η κλίμακα που οδηγούσε στο εσωτερικό του ιερού (Εικ. 47-48). Ο τοίχος του τεμένους απείχε από την πρόσοψη του ναού περίπου δέκα μέτρα, με κατεύθυνση βορρά-νότου και καθαρίστηκε σε μήκος έως 30 περίπου μέτρων. Πρόκειται για ένα τοίχο που εδράζεται επάνω στο φυσικό βράχο, με ιδιαίτερα επιμελημένη την εξωτερική του όψη και λιγότερο την εσωτερική, η οποία χρησίμευε ως ανάλημμα, λόγω της έντονης κλίσης του εδάφους. Ο τοίχος ήταν κατασκευασμένος με μεγάλους λίθους στη βάση του, οι οποίοι στήριζαν τρεις-τέσσερις δόμους που αποτελούνταν από μικρότερους λίθους. Μία ορθογώνια αναβάθρα εντοπίστηκε στο μέσον, περίπου, του τοίχου, η οποία έχει διαστάσεις 2x2,60 μέτρα και είναι ως επί το πλείστον όμοια με την αντίστοιχη αναβάθρα του πρόναου, κυρίως, ως προς τις διαστάσεις. Το μοναδικό αξιοσημείωτο εύρημα που προέκυψε, έπειτα από την αφαίρεση της επίχωσης που σκέπαζε τον τοίχο, ήταν ένα χάλκινο κορινθιακό νόμισμα του 4^{ου} αι. π.Χ. και λιγοστά μη χαρακτηριστικά ευρήματα.²²⁰

²¹⁷ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 276-277.

²¹⁸ Μαζαράκης Αινιάν 2009, 276.

²¹⁹ Μαζαράκης Αινιάν 2012, 289.

²²⁰ Μαζαράκης Αινιάν 2012, 289-290.

Η έρευνα στην περιοχή ανατολικά του ναού, αποκάλυψε μία ακόμη ενδιαφέρουσα κατασκευή (T16), η οποία έγκειται δυτικά της εσωτερικής παρειάς του τοίχου του τεμένους και λίγα μέτρα ανατολικά της πρόσοψης του ναού. Πρόκειται για μία λίθινη επιμήκη κατασκευή (Εικ. 49), μνημειακών διαστάσεων, καθώς το μήκος της ξεπερνά τα 30 μέτρα και μέγιστο πλάτος 3,00 μέτρα, η οποία είναι πρόχειρα κατασκευασμένη και λόγω της κακής της διατήρησης σώζεται μόνο μία στρώση λίθων. Κατά την ανασκαφική έρευνα διαπιστώθηκε ότι η κατασκευή δεν συνεχίζει προς Νότο, καθώς φαίνεται να διακόπτεται σε ένα σημείο, ενώ επάνω στην κατασκευή εντοπίστηκε ένας όρθια τοποθετημένος λίθος, ίσως άνοιγμα. Ποιος θα ήταν ο ρόλος της συγκεκριμένης κατασκευής που εντοπίστηκε στην πρόσοψη του ναού; Στους αρχαίους ελληνικούς ναούς, είθισται, τη συγκεκριμένη θέση να καταλαμβάνει βωμός. Η απουσία, ωστόσο, ευρημάτων ή ίχνη καύσης και οστών ζώων σε συνδυασμό με την μνημειακή μορφή της κατασκευής δεν υποστηρίζει την ύπαρξη βωμού. Επομένως, μία άλλη εκδοχή είναι η υπόθεση να αποτελεί τμήμα του τείχους της πόλης. Τα στοιχεία που συνεπικουρούν στη συγκεκριμένη άποψη είναι ότι ο τοίχος (T16) έγκειται, με ακρίβεια, στην προέκταση κάθετου σκέλους του τείχους του αρχαίου οικισμού, το οποίο έχει καταστραφεί από την διάνοιξη του παρακείμενου αγροτικού δρόμου. Επιπροσθέτως, η μέθοδος κατασκευής του τοίχου (T16) παρουσιάζει ομοιότητες με εκείνη του τείχους, τόσο ως προς την χρήση κατεργασμένων ογκόλιθων όσο και ως προς το εσωτερικό γέμισμα του τοίχου. Η προχειρότητα στην κατασκευή οφείλεται στο γεγονός ότι αποτελεί την κατώτατη υποθεμελίωση, η κατασκευή της οποίας δεν απαιτούσε ιδιαίτερη επιμέλεια.²²¹ Μία άλλη ερμηνεία σχετικά με την αιγυπτιακή κατασκευή (T16) που δεν μπορεί να αποκλειστεί είναι ότι, πιθανώς, να αποτελούσε την λιθόστρωτη οδό που ένωνε την αρχαία πόλη με το ιερό.²²²

Κατά το πέρας της ανασκαφής στο ιερό του Απόλλωνα αποκαλύφθηκε στα βορειοδυτικά του ναού ένα μικρό κτίσμα (Κτίριο Ε). Πρόκειται για ένα τετράγωνο κτίριο (Εικ. 50-51), διαστάσεων 3,40x3,40 μέτρων, με είσοδο στο μέσον της ανατολικής πλευράς, πλάτους 1,20 μέτρων, το οποίο εδράζεται επάνω στο φυσικό βράχο και ο τοιχοβάτης έχει σωθεί σε μέγιστο ύψος 0,25 μέτρων, πλάτους 0,45 μέτρων. Η στέγη του «οίκου» αυτού ήταν καλυμμένη από κεράμους λακωνικού τύπου, ενώ εξωτερικά του κτιρίου εντοπίστηκε μικρό θραύσμα ηγεμόνα κεράμου, με ανάγλυφο ανθέμιο (Εικ. 52), που ομοιάζει με αντίστοιχους ηγεμόνες του ναού. Το δάπεδο δεν σώθηκε, λόγω της έντονης διάβρωσης στο εσωτερικό του κτίσματος. Τα ευρήματα που συλλέχθηκαν ήταν ελάχιστα όστρακα, τα οποία χρονολογούνται από τους πρώιμους αρχαϊκούς χρόνους, ελάχιστα όστρακα, έως την κλασική περίοδο. Ο λόγος κατασκευής του «οίκου» παραμένει άγνωστος, ωστόσο, είναι πιθανό να είχε λατρευτικό χαρακτήρα. Η μελέτη των ευρημάτων θα συμβάλει στην εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων, καθώς στην περίπτωση που επιβεβαιωθεί ότι η κατασκευή του «οίκου» προηγήθηκε της κατασκευής του ναού, αυτό ενδεχομένως θα σήμαινε ότι

²²¹ Μαζαράκης Αινιάν 2012, 290.

²²² Μαζαράκης Αινιάν 2011, 165.

πρόκειται για έναν πρώιμο ναό, ο οποίος, πιθανώς, θα στέγαζε το λατρευτικό άγαλμα και κατά την ανοικοδόμησή του υστερο-αρχαϊκού ναού μετατράπηκε σε θησαυρό.²²³

Από την ευρύτερη περιοχή του ιερού προήλθε μία ορθογώνια κατασκευή (Εικ. 53), η οποία απείχε 50 μέτρα από την βορειοανατολική γωνία του ναού και ερμηνεύτηκε ως βάθρο αγάλματος. Η κατασκευή, διαστάσεων 1,51x0,57 μέτρων, ήταν διαμορφωμένη από τέσσερις ορθογωνισμένους λίθους, μεγάλων διαστάσεων, ύψους 0,60 μέτρων, που εδράζονταν επάνω στο φυσικό βράχο. Το εσωτερικό της κατασκευής εντοπίστηκε διαταραγμένο, με μοναδικό εύρημα ένα θραύσμα λύχνου των ύστερων κλασικών χρόνων. Ο πιο αδρά κατεργασμένος δόμος, με αρκετές φθορές, που βρίσκεται στα δυτικά, σώζει στην εσωτερική του επιφάνεια δίστιχη επιγραφή, επί τα λαϊά και σε τοπική θεσσαλική διάλεκτο, των ύστερων αρχαϊκών ή πρώιμων κλασικών χρόνων: «ΑΥΤΟΝΟΑ ΟΝΕΘΕΚΕΝ ΤΟΔΙ». Πρόκειται για γυναίκα αναθέτη, ονομαζόμενη Αυτονόα, γυναικείο όνομα που απαντάται μόνο στη συγκεκριμένη επιγραφή. Ο δόμος στα βόρεια ήταν μαρμάρινος, στον οποίο, επίσης, εντοπίστηκε δίστιχη επιγραφή, στην εξωτερική του, ωστόσο, επιφάνεια. Ο πρώτος στίχος δεν διακρίνεται, λόγω της έντονης φθοράς, από τον δεύτερο, όμως στίχο είναι ορατά τα γράμματα «ΕΠΟΙΕ». Ο πρώτος στίχος που δεν έχει σωθεί, πρέπει να έφερε το όνομα του γλύπτη που φιλοτέχνησε το ανάθημα. Ο δυτικός δόμος είναι πιθανό να μεταφέρθηκε από άλλο μνημείο για την κατασκευή του βάθρου, καθώς φέρει επιγραφή που είναι παλαιότερη της κατασκευής του βάθρου, το οποίο χρονολογείται στον 4^ο αιώνα π.Χ., λόγω της μορφής των γραμμάτων της δεύτερης επιγραφής.²²⁴

Στη θέση Λιανοκόκκαλα Μοσχάτου (Εικ. 54), σε απόσταση μόλις 2 χλμ. από την αρχαία Μητρόπολη²²⁵ και περίπου 12 χλμ. Δυτικά της Καρδίτσας,²²⁶ αποκαλύφθηκε ακόμη ένας ναός αφιερωμένος στον Απόλλωνα, στα τέλη του 20^{ου} αιώνα από τον Μ. Ιντζεσίλογλου,²²⁷ οποίος παρουσιάζει ομοιότητες με τον ναό του Απόλλωνα στο Σωρό. Οι πρώτες ομοιότητες εντοπίζονται στην κάτοψη, όπου ο σηκός του ναού στην Καρδίτσα, όπως αντίστοιχα και στο Σωρό ήταν μονόχωρος (Εικ. 55), με διπλή είσοδο στην ανατολική πλευρά και έφερε μία ξύλινη κιονοστοιχία, κατά μήκος του άξονα (Α-Δ), όπως γίνεται φανερό από την εύρεση πέντε λίθινων βάσεων. Οι τοίχοι και των δύο ναών ήταν κατασκευασμένοι από λίθινη βάση, ενώ η ανωδομή από ωμά πλιθιά.²²⁸ Στο μέσον του σηκού, μεταξύ των κίωνων εντοπίστηκε το βάθρο, πάνω στο οποίο ήταν τοποθετημένα τα λατρευτικά αγάλματα,²²⁹ ενώ αντίστοιχα στο Σωρό μεταξύ των κίωνων εντοπίστηκε αντί για βάθρο αγάλματος κτιστή εσχάρα. Ο

²²³ Μαζαράκης Αινιάν 2012, 290.

²²⁴ Μαζαράκης Αινιάν 2012, 291.

²²⁵ Ιντζεσίλογλου 2000, 375.

²²⁶ Intzesiloglou 2002, 109.

²²⁷ Ιντζεσίλογλου 2000, 375-376.

²²⁸ Ιντζεσίλογλου 2000, 376.

²²⁹ Intzesiloglou 2002, 109.

σηκός του ναού της Καρδίτσας διέθετε κτιστό θρανίο,²³⁰ όπως ακριβώς και ο ναός της Μαγνησίας, ενώ θραύσματα από οστά ζώων, εντοπίστηκαν και στους δύο ναούς.²³¹

Η πιθανή χρονολόγηση ανοικοδόμησης του ναού της Καρδίτσας στη δεκαετία από το 560-550 π.Χ. πρόκυψε έπειτα από την μελέτη της τυπολογίας των ηγεμόνων, καλυπτήρων και μέρους της σίμης,²³² ενώ από τη μελέτη του υλικού προκύπτει ότι ο ναός στο Σωρό ανοικοδομήθηκε κατά την ύστερη αρχαϊκή εποχή. Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι ο ναός του Απόλλωνα στην Καρδίτσα προηγείται χρονολογικά της ανοικοδόμησης του ναού του Σωρού, άρα οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι δέχθηκε επιρροές από τον αντίστοιχο ναό στην Καρδίτσα. Στο σημείο αυτό είναι πιθανή η υπόθεση ότι οι κάτοικοι του αρχαίου οικισμού του Σωρού να είχαν αναπτύξει επαφές, μάλλον εμπορικές με τους κατοίκους της αρχαίας Μητρόπολης, μιας και οι δύο περιοχές δεν απέχουν πολύ μεταξύ τους.

²³⁰ Ιντζεσίλογλου 2000, 376.

²³¹ Intzesiloglou 2002, 111.

²³² Ιντζεσίλογλου 2000, 376.

3.2 ΚΙΝΗΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Κατά τη διάρκεια της συστηματικής ανασκαφής ήρθαν στο φως πολυάριθμα ευρήματα ποικιλίας τύπων, με κυρίαρχο εύρημα την κεραμική.²³³ Η αποσπασματική μορφή της οποίας δυσκόλεψε τους μελετητές στη χρονολόγηση του υλικού και κατ' επέκταση του ιερού.²³⁴ Σε ποιο μέρος του ιερού εντοπίστηκαν τμήματα κεραμικής; Τι είδους αγγεία αποκαλύφθηκαν και ποια η χρησιμότητά τους; Μελετώντας τα αγγεία, τι υποδηλώνουν για την λειτουργία του ιερού; Είναι δόκιμο να αναφερθούμε στην τέλεση ιερών γευμάτων στο εσωτερικό του ναού; Σχετικά με το πρώτο ερώτημα, η πλειονότητα των αγγείων προήλθε από το Χώρο Δ, καθώς οι χώροι Γ, ο πρόναος και ο σηκός απέδωσαν λιγότερη κεραμική.²³⁵

3.2.1 ΚΕΡΑΜΙΚΗ

Η άβαφη κεραμική αποτελεί το μεγαλύτερο ποσοστό του υλικού που συλλέχθηκε. Ο επικρατέστερος τύπος ήταν ο αρυτήρας που χρονολογείται από τον 4^ο έως τον 2^ο αι. π.Χ., ενώ την άβαφη κεραμική απαρτίζουν, επίσης, οι χύτρες, τα σκυφίδια, οι λεκάνες, αλλά και οι οξυπύθμενοι αμφορείς.²³⁶ Ένα ικανοποιητικό ποσοστό αγγείων με γραπτή διακόσμηση απαντάται στο ιερό του Σωρού, σε σχήματα όπως είναι η λεκάνη, η λεκανίδα, η πρόχους, η όλπη, το πινάκιο, αλλά και σε αγγεία πόσης, όπως το κύπελλο (Εικ. 56).²³⁷ Την μελαμβοφή κεραμική αντιπροσωπεύουν, κυρίως, τα αγγεία πόσης, όπως κάρυνοι, κύπελλα, κύλικες, σκύφοι, σκυφίδια, αλλά και τα πινάκια.²³⁸ Από το σύνολο της κεραμικής που συλλέχθηκε από το ιερό ιδιαίτερη θέση κατείχαν και τα μικρογραφικά αγγεία (Εικ. 57), εκ των οποίων ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο άβαφοι κάλυκες που χρονικά εκτείνονται από τον 4^ο έως τα μέσα περίπου του 3^{ου} αι. π.Χ.²³⁹ Ένα ικανοποιητικό δείγμα μελανόμορφης κεραμικής (Εικ. 58) αποκαλύφθηκε στο ιερό, με επικρατέστερα σχήματα την κύλικα και τον κρατήρα,²⁴⁰ ωστόσο ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ένας παναθηναϊκός αμφορέας (Εικ. 59), που αποκαλύφθηκε από τη Γερμανική ομάδα στη βορειοανατολική γωνία του σηκού, τμήματα του οποίου εντοπίστηκαν στον πρόναο από την πανεπιστημιακή ανασκαφή συμπληρώνοντας, έτσι, τμήματα του αγγείου που έλειπαν. Η μία πλευρά του αγγείου έφερε παράσταση τεσσάρων αθλητών να τρέχουν σε άθλημα δρόμου, ενώ στη δεύτερη πλευρά απεικονίζεται πάνοπλη η Αθηνά και διακρίνεται η επιγραφή «ΥΘΟΔΗΛΟ», η οποία αναφέρεται στο όνομα του επώνυμου άρχοντα, όπου

²³³ Για την ανάλυση της κεραμικής βλ. Βήτος· Πανάγου 2009, 309-328.

²³⁴ Βήτος· Πανάγου 2009, 309.

²³⁵ Βήτος· Πανάγου 2009, 309.

²³⁶ Βήτος· Πανάγου 2009, 309-310.

²³⁷ Βήτος· Πανάγου 2009, 310-311.

²³⁸ Βήτος· Πανάγου 2009, 312.

²³⁹ Βήτος· Πανάγου 2009, 313-314.

²⁴⁰ Βήτος· Πανάγου 2009, 315.

κατά τον Gropengiesser ο αμφορέας χρονολογείται επί άρχοντα Πυθόδηλου, το 336-335 π.Χ.²⁴¹ Η ερυθρόμορφη κεραμική αντιπροσωπεύεται από ένα πολύ μικρό αριθμό αγγείων, όπως π.χ. σε πώμα λεκανίδας ή πυξίδας, σε αρυβαλλοειδές ληκύθιο κ.ά.²⁴² Η Κορινθιακή κεραμική δεν είχε μεγάλη απήχηση στο συγκεκριμένο ιερό, καθώς έχουν εντοπιστεί λιγοστά θραύσματα κορινθιακών αγγείων, τα οποία στην πλειονότητά τους είναι μικκύλα.²⁴³ Το ιερό, επίσης, απέδωσε ένα μικρό αριθμό λύχνων, όπου ενδεικτικά αναφέρεται ένας σχεδόν ακέραιος που εντοπίστηκε στον πρόναο και πρόκειται για μελαμβαφές αττικό λύχνο, του τύπου της Αγοράς 21B που χρονολογείται στο β' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ.²⁴⁴

Από την προκαταρκτική μελέτη του υλικού προέκυψε ότι η κεραμική που εντοπίστηκε στο εσωτερικό του λατρευτικού οικοδομήματος, παρότι λιγοστή, αποτελείται κατά κανόνα από λεπτή μελαμβαφής και διακοσμημένη. Η άβαφη κεραμική και ένα μικρό ποσοστό μελαμβαφών ή διακοσμημένων αγγείων προήλθε από τα προσκτίσματα Γ και Δ. Συνεπώς, η κατανομή της κεραμικής υποδηλώνει τη λειτουργία των χώρων. Πιο συγκεκριμένα, τα προσκτίσματα και δει ο Χώρος Δ χρησίμευαν ως βοηθητικοί χώροι για την αποθήκευση των αγγείων και πιθανώς για την προπαρασκευή των τελετουργικών συμποσίων.²⁴⁵

Την υπόθεση τέλεσης τελετουργικών γευμάτων στο εσωτερικό του ναού του Απόλλωνα ενισχύουν τόσο η ύπαρξη θρανίου και εσχάρας στο σηκό του ναού, όσο και η τυπολογία της κεραμικής. Πιο συγκεκριμένα, το εύρος των αγγείων που απαντώνται στο ιερό, όπως αποθηκευτικά σκεύη, μαγειρικά αγγεία και αγγεία συμποσίου (πόσης και βρώσης), υποδηλώνει τα στάδια που απαιτούνται για την προετοιμασία και διεξαγωγή ενός συμποσίου.²⁴⁶

Εν κατακλείδι, η χρονολόγηση του υλικού συμβάλει στη γενικότερη γνώση της διάρκειας ζωής του ιερού. Η κεραμική εκτείνεται χρονικά από την ύστερη Αρχαϊκή περίοδο έως τον πρώιμο 3^ο αι. π.Χ. και η παντελής απουσία ελληνιστικής κεραμικής, επιβεβαιώνει την υπόθεση συμμετοχής του οικισμού του Σωρού στο συνοικισμό της Δημητριάδος, ο οποίος συντελέστηκε στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁴⁷

Πέραν των αγγείων που εντοπίστηκαν στο ιερό, στην κατηγορία της κεραμικής εντάσσονται τα πήλινα εξαρτήματα ύφανσης όπως οι αγνύθες και τα σφονδύλια²⁴⁸, αλλά και τα πήλινα ειδώλια.²⁴⁹ Η ακριβής θέση των ειδωλίων παραμένει άγνωστη, καθώς αυτά εντοπίστηκαν μαζί με άλλα κινητά ευρήματα στην αρχαία επίχωση, η οποία χρησιμοποιήθηκε για την ισοπέδωση του δαπέδου προς τα νοτιοδυτικά του

²⁴¹ Βήτος· Πανάγου 2009, 316-317.

²⁴² Βήτος· Πανάγου 2009, 317.

²⁴³ Βήτος· Πανάγου 2009, 314-315.

²⁴⁴ Βήτος· Πανάγου 2009, 314.

²⁴⁵ Βήτος· Πανάγου 2009, 318.

²⁴⁶ Βήτος· Πανάγου 2009, 318.

²⁴⁷ Βήτος· Πανάγου 2009, 318.

²⁴⁸ Βήτος· Πανάγου 2012, 324.

²⁴⁹ Για την μελέτη των πήλινων ειδωλίων βλ. Λεβέντη 2012, 299-313.

Χώρου Δ.²⁵⁰ Πρόκειται για πήλινα ειδώλια γυναικείων μορφών, παιδιών, ένα ειδώλιο Έρωτα (Εικ. 60-61) κ.ά. Τα Εικονογραφικά θέματα των ειδωλίων δεν συμβάλλουν στην αναγνώριση της θεότητας που λατρευόταν στο ιερό του Σωρού, ωστόσο παρέχουν στοιχεία που συνεπικουρούν στην αποκάλυψη των ιδιοτήτων της. Η συνύπαρξη γυναικείων και παιδικών ειδωλίων υποδηλώνουν το γονιμικό και κουροτροφικό χαρακτήρα της λατρευόμενης θεότητας. Η ύπαρξη γυναικείων ειδωλίων, στη συντριπτική τους πλειοψηφία και ανεξάρτητα από το φύλο του λατρευόμενου θεού, μαρτυρούν ότι πρόκειται για ταπεινά αναθήματα λατρευτριών.²⁵¹

Από την εξέταση των πήλινων ειδωλίων του Σωρού προέκυψε ότι ανάγονται χρονικά στα ύστερα αρχαϊκά χρόνια και εκτείνονται έως τον πρώιμο 3^ο αι. π.Χ. Προέρχονται από τοπικό εργαστήριο, το οποίο υιοθετεί τύπους ειδωλίων από μεγάλα κοροπλαστικά κέντρα, όπου προσαρμόζει τοπικά στοιχεία, χωρίς να δημιουργεί νέους τύπους. Ανάλογα με την περίοδο υιοθετούνται και οι ανάλογοι τύποι. Από το σύνολο των τύπων δεν επιλέγονται αποκλειστικά οι πιο διαδεδομένοι τύποι, οι οποίοι είναι χαρακτηριστικοί στα μεγάλα κοροπλαστικά κέντρα, όπως η Αθήνα και η Βοιωτία, ενώ η τροποποίηση των τύπων οδηγούσε σε μοναδικές δημιουργίες.²⁵² Συμπερασματικά, η τοπική παραγωγή ενστερνίζεται την προγενέστερη κοροπλαστική παράδοση της ηπειρωτικής Ελλάδας. Οι τυπολογικές ομοιότητες και οι τεχνικές ιδιομορφίες που παρουσιάζουν τα ειδώλια του Σωρού με το υλικό από τη Δημητριάδα, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι με το συνοικισμό οι τεχνίτες και τα εργαστήρια των μικρότερων πόλεων μετέφεραν την τεχνογνωσία τους στη νεοϊδρυθείσα πόλη της Δημητριάδας.²⁵³

3.2.2 ΜΙΚΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Οι ανασκαφικές εργασίες που διενεργήθηκαν στο ιερό, πέρα από ένα αξιόλογο ποσοστό κεραμικής, απέδωσαν και άλλα μικρότερα ευρήματα κατασκευασμένα από μία πληθώρα υλικών.²⁵⁴ Ο αριθμός των μικρών ευρημάτων που συλλέχθηκε φτάνει τα 273, ενώ ο μεγαλύτερος όγκος του υλικού προήλθε από το βοηθητικό Χώρο Δ.²⁵⁵ Τα κοσμήματα αποτελούν μία σημαντική κατηγορία. Ανασύρθηκαν αργυροί, χάλκινοι, μολύβδινοι, σιδερένιοι, οστέινοι και γυάλινοι δακτύλιοι (Εικ. 62), αργυρά και οστέινα περιάπτα, αλλά και χάλκινα ψέλια και ενώτια. Τα εξαρτήματα ένδυσης αποτελούν μία άλλη κατηγορία των μικρών ευρημάτων, καθώς εντοπίστηκαν χάλκινες, αλλά και οστέινες πόρπες και περόνες (Εικ. 63-64). Από το ιερό ήρθε στο φως ένας αξιοσημείωτος αριθμός χάλκινων και σιδερένιων υλών, ένας πολύ μικρός αριθμός όπλων, όπως μία λίθινη αιχμή βέλους και μία λίθινη λεπίδα, αλλά και δύο δίσκοι, εκ

²⁵⁰ Λεβέντη 2012, 299.

²⁵¹ Λεβέντη 2012, 303-304.

²⁵² Λεβέντη 2012, 305.

²⁵³ Λεβέντη 2012, 305.

²⁵⁴ Για την μελέτη των μικρών ευρημάτων βλ. Βήτος· Πανάγου 2012, 315-330.

²⁵⁵ Βήτος· Πανάγου 2012, 315.

των οποίων ο ένας ήταν χάλκινος και ο άλλος ήταν μολύβδινος μικρογραφικός.²⁵⁶ Ενδεικτικά θα αναφερθούν ορισμένα μικρά ευρήματα που δεν εντάσσονται σε κάποια από τις παραπάνω κατηγορίες. Πρόκειται για ένα χάλκινο νόμισμα που αποκαλύφθηκε στον ανατολικό αναλημματικό τοίχο του τεμένους, το οποίο είχε στον εμπροσθότυπο έναν Πήγασο, ενώ στον οπισθότυπο τρίαίνα. Το νόμισμα ήταν χάλκινη, κορινθιακή κοπή, η οποία ανάγεται χρονικά στον 4^ο με 3^ο αι. π.Χ., ενώ παρόμοιου τύπου νομίσματα έχουν εντοπιστεί στις Φερές και την Άλο.²⁵⁷ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μία μολύβδινη μικρογραφική, γυμνή μορφή άνδρα, η οποία αποδίδεται προς τα δεξιά σε διασκελισμό. Μία πιθανή ερμηνεία είναι να ανήκει στον τύπο του χορευτή – κωμαστή, με το ένα χέρι να ακουμπά το πρόσωπο και το άλλο τους γλουτούς. Τέτοιου είδους μορφές απαντώνται, κυρίως, σε λακωνικά ιερά και είναι κατασκευασμένα σε τοπικό εργαστήριο. Η χρονολόγησή τους ανάγεται στα μέσα του 7^{ου} αι. και η παραγωγή τους φτάνει έως τον 3^ο αι. π.Χ., όπου και διακόπτεται.²⁵⁸ Από την κατηγορία των οστέινων ευρημάτων διακρίνονται ένα αποσπασματικά σωζόμενο περιστέρι το οποίο, πιθανώς, αποτελεί διακοσμητικό στοιχείο μιας πόρπης και ένας οστέινος διπλός πέλεκυς, στο μέσον του αντικειμένου υποδηλώνει την πιθανή ερμηνεία του ως ψήφο περιάπτου (Εικ. 65).²⁵⁹ Στα γυάλινα ευρήματα εντάσσονται τέσσερις χάντρες-ψήφοι, κατασκευασμένες από ορεία κρύσταλλο και γυάλινες χάντρες απλού τύπου (Εικ. 66).²⁶⁰

Ο ικανοποιητικός αριθμός των μικρών ευρημάτων που αποκαλύφθηκαν στο ιερό του Απόλλωνα στο Σωρό, αποτελούν χαρακτηριστικά ευρήματα που απαντώνται ως αναθήματα σε ιερά. Κατά κανόνα, τα ευρήματα του Σωρού ακολουθούν συγκεκριμένους γνωστούς τύπους, ωστόσο διακρίνονται και ορισμένα αναθήματα που είναι ιδιαίτερα περίτεχνα και κάπως σπάνια.²⁶¹

Ο κυριότερος όγκος των συγκεκριμένων αναθημάτων προήλθε από τον Χώρο Δ και ιδιαίτερος στην περιοχή όπου εντοπίστηκε μία πρόχειρη κατασκευή. Η λειτουργία της πρόχειρης κατασκευής και η πιθανή σύνδεσή της με τα ευρήματα, παραμένει αινιγματική στο παρόν σημείο της έρευνας.²⁶²

3.2.3 ΓΛΥΠΤΑ

Η ανασκαφή που διενεργήθηκε στο ναό από την ομάδα των Γερμανών αρχαιολόγων σε συνεργασία με Έλληνες αρχιτέκτονες, υπό τον V. Milojević, έφερε στο φως έναν μικρό αριθμό από τμήματα γλυπτών, ατάκτως ειρημένα στον πρόναο. Το συγκεκριμένο μέρος του ναού απέδωσε βάσεις στηλών, ενεπίγραφων βάσεων αναθημάτων και αρχιτεκτονικών μελών, ενώ στην κατηγορία των γλυπτών

²⁵⁶ Βήτος· Πανάγου 2012, 315-324.

²⁵⁷ Βήτος· Πανάγου 2012, 320.

²⁵⁸ Βήτος· Πανάγου 2012, 320-321.

²⁵⁹ Βήτος· Πανάγου 2012, 322.

²⁶⁰ Βήτος· Πανάγου 2012, 323.

²⁶¹ Βήτος· Πανάγου 2012, 324.

²⁶² Βήτος· Πανάγου 2012, 324.

εντάσσονται ένα αναθηματικό ανάγλυφο με δύο μορφές και τρία αποσπασματικά σωζόμενα, αναθηματικά αγαλμάτια γυμνών αγοριών (Εικ. 67).²⁶³ Η θέση για την οποία προορίζονταν τα γλυπτά αναθήματα δεν είναι γνωστή, εάν δηλαδή ήταν τοποθετημένα στο εσωτερικό ή το εξωτερικό του ναού.²⁶⁴

Σε ιερά τίνος θεοτήτων οι πιστοί ανέθεταν αγαλμάτια παιδιών ή εφήβων και για ποιο σκοπό; Στον ελληνικό χώρο η πρακτική αυτή απαντάται, κατά κανόνα σε Ασκληπιεία, αλλά και σε ιερά κουροτρόφων και θεραπευτών θεών. Τέτοια ιερά εντοπίζονται στην Επίδαυρο, στην Αθήνα (το Ασκληπιείο), στον Ωρωπό (το Αμφιάρειο του Ραμνούντα), στην Αττική (τα ιερά της Βραυρωνίας και Μουνιχίας Αρτέμιδος), αλλά και στο ιερό του Απόλλωνα στους Δελφούς. Η ανάθεση αγαλμάτων παιδιών από τους πιστούς στα συγκεκριμένα ιερά αποσκοπούσε τόσο σε θέματα ίασης ασθενών παιδιών, όσο και αναγνώρισης της θεϊκής αρωγής στην υγεία και ευρωστία των παιδιών, δεδομένου του ιδιαίτερα μεγάλου ποσοστού παιδικής θνησιμότητας στην αρχαιότητα. Σε περιπτώσεις ατεκνίας η ανάθεση τέτοιων γλυπτών αποτελούσαν ευχητήρια ή ευχαριστήρια αναθήματα προς ευγονία.²⁶⁵

Το έθιμο της ανάθεσης αγαλμάτων παιδιών και εφήβων αφορούσε τον Απόλλωνα, κυρίως στον ανατολικό Μεσογειακό κόσμο, ενώ σταδιακά απευθύνονταν και προς άλλους θεούς, κατά κανόνα κουροτρόφους, όπως ο Ασκληπιός. Τα γλυπτά στο ναό του Σωρού προορίζονταν για την λατρεία του Απόλλωνα και όχι του Ασκληπιού. Τον Απόλλωνα, πατέρα του Ασκληπιού, τιμούσε ο ελληνικός κόσμος και μετά τη διάδοση της λατρείας του γιού του, κατά τον ύστερο 5^ο με 4^ο αι. π.Χ., ως θεό της γονιμότητας και ως θεράπων ιατρός, όπως γίνεται φανερό από την λατρεία συγκεκριμένων ιδιοτήτων του στο ιερό της Επιδαύρου, του Απόλλωνα Μαλεάτα και του Ασκληπιού.²⁶⁶

Η λατρεία του Απόλλωνα ως κουροτρόφου θεού, όπως καθίσταται σαφές από την ανάθεση αγαλμάτων παιδιών και εφήβων στο ιερό του Σωρού επιβεβαιώνεται από την ενεπίγραφη βάση που επίσης φυλάσσεται στο Μουσείο του Βόλου με αρ. ευρ. Ε 1280, η οποία εντοπίστηκε στον πρόναο του ναού. Η επιγραφή: «Φιλοκράτης| υπέρ Ευκτήμονος| και Ιπποκράτους| Απόλλωνι» είναι χαραγμένη στην πρόσθια επιφάνεια της βάσης. Κατά την μελετήτρια, είναι πιθανό η επιγραφή να ανάγεται χρονικά στο γ' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. Το περιεχόμενο της επιγραφής δηλώνει την ανάθεση ενός πατέρα στον Απόλλωνα, υπέρ των υιών του.²⁶⁷

Η ανάθεση αγαλμάτων αγοριών σε ιερό του Απόλλωνα στη Θεσσαλία, πιθανώς έχει τις ρίζες της στην πατροπαράδοτη λατρεία του θεού ως κουροτρόφου, αλλά επίσης

²⁶³ Για την μελέτη των γλυπτών βλ. Λεβέντη 2009, 295-308.

²⁶⁴ Λεβέντη 2009, 295.

²⁶⁵ Λεβέντη 2009, 298-299.

²⁶⁶ Λεβέντη 2009, 300-301.

²⁶⁷ Λεβέντη 2009, 301.

πιθανή είναι η ανάπτυξη των επαφών του ιερού με τον αιγιακό κόσμο, όπου τέτοια αναθήματα προς τον Απόλλωνα αποτυπώνονται ήδη στον 5^ο αι. π.Χ.²⁶⁸

3.3 ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Η μελέτη του υλικού που προήλθε, κατά τις ανασκαφικές εργασίες, του ιερού στο Σωρό οδήγησε σε ασφαλή συμπεράσματα, σχετικά με την διάρκεια λειτουργίας του ιερού. Αρχικά, η τυπολογία του ναού (με εσχάρα), υφίσταται, κυρίως, στην Αρχαϊκή περίοδο, ενώ κατά τους κλασικούς χρόνους ο συγκεκριμένος τύπος ναού σταδιακά εγκαταλείπεται. Την ίδια περίοδο μεγάλη απήχηση έχουν και οι λεγόμενοι ναοί – εστιατόρια, όπως μάλλον είναι και ο συγκεκριμένος ναός στο Σωρό, όπως μαρτυρά η ύπαρξη εσχάρας, το θρανίο, τα μαγειρικά σκεύη και τα συμποσιακά αγγεία, όπως και τα ίχνη οστών, στοιχεία που υποδηλώνουν την τέλεση τελετουργικών γευμάτων εντός του ναού.

Σημαντικές για την χρονολόγηση του ιερού είναι οι επιγραφές που εντοπίστηκαν εντός του τεμένους. Η αποκάλυψη κιονίσκου, εντός του πρόναου, ο οποίος διέθετε επιγραφή σε αρχαϊκή γραφή, ανάγει την χρονολόγησή του στην Αρχαϊκή περίοδο. Εκτός του ναού εντοπίστηκε ορθογώνια κατασκευή, πιθανώς αποτελούσε το βάθρο ενός αγάλματος, ο δυτικός δόμος της οποίας έφερε δίστιχη επιγραφή σε τοπική θεσσαλική διάλεκτο «ΑΥΤΟΝΟΑ ΑΝΕΘΕΚΕΝ ΤΟΔΙ», η οποία χρονολογείται στους ύστερους αρχαϊκούς με πρώιμους κλασικούς χρόνους.

Τα νομίσματα και η κεραμική, κυρίως χαρακτηριστικών αγγείων, είναι ευρήματα που μπορούν να αποδώσουν ασφαλή χρονολόγηση. Πιο συγκεκριμένα, από τον ανατολικό τοίχο του τεμένους προήλθε ένα κορινθιακό χάλκινο νόμισμα, που χρονολογείται με βεβαιότητα στον 4^ο αι. π.Χ. Επίσης, η κεραμική χρονολογείται από την ύστερη Αρχαϊκή περίοδο έως τις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. Ο Παναθηναϊκός αμφορέας που αποκαλύφθηκε στον πρόναο του λατρευτικού οικοδομήματος λόγω της επιγραφής που φέρει, η οποία αναφέρεται στον άρχοντα Πυθόδηλο, μπορεί να χρονολογηθεί με ασφάλεια μεταξύ του 336-335 π.Χ.

Τέλος, από την μελέτη της γλυπτικής τέχνης προέκυψε ότι τα αγαλμάτια των παιδιών στο θεσσαλικό χώρο έκαναν την εμφάνισή τους στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ., σε ιερά ιαματικών και κουροτρόφων θεοτήτων, όπως θεωρείται και το ιερό του Απόλλωνα στο Σωρό. Η κοροπλαστική τέχνη του ιερού επίσης χρονολογείται μεταξύ των ύστερων αρχαϊκών και πρώιμων ελληνοιστικών χρόνων, όπως γίνεται σαφές από τους επικρατέστερους τύπους που υιοθετούν από τα μεγάλα κοροπλαστικά κέντρα της Ελλάδας, οι ντόπιοι παραγωγοί.

Συνεπώς, όλα τα στοιχεία οδηγούν στην ίδρυση του ναού στην ύστερη Αρχαϊκή περίοδο έως τους πρώιμους ελληνοιστικούς χρόνους, χρονολογία που συμπίπτει με την

²⁶⁸ Λεβέντη 2009, 302.

εγκατάλειψη του οικισμού και τον συνοικισμό των γειτονικών πολυγών, στην νεοϊδρυθείσα πόλη της Δημητριάδας.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Τα αρχαία ελληνικά μνημεία αποτελούν ζωντανή μαρτυρία ενός σπουδαίου πολιτισμού που έζησε και έδρασε στο μακρινό παρελθόν. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα που συναντούμε στους αρχαιολογικούς χώρους έχουν να μας αφηγηθούν το καθένα μία διαφορετική και συνάμα εντυπωσιακή ιστορία. Η γνώση της ιστορίας της πατρίδας μας είναι ένα ισχυρό όπλο που όλοι πρέπει να διαθέτουμε και να πορευόμαστε με αυτό. Τι γίνεται όμως με αυτή τη γνώση; Πως μπορούμε να την κατακτήσουμε πέρα από τη στείρα ανάγνωση αρχαιολογικών άρθρων; Πως μπορούμε να διαφυλάξουμε αυτά τα μνημεία, ούτως ώστε να τα κληροδοτήσουμε στις επόμενες γενεές; Με ποιο τρόπο είναι δυνατόν να τα αναδείξουμε, με σκοπό να κινητοποιήσουμε το ενδιαφέρον των ανθρώπων για επίσκεψη σε αρχαιολογικούς χώρους;

4.1 Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Στην εποχή μας, η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει διακριθεί σε οικουμενική αξία. Υφίσταται συγχρόνως τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν, συμβάλλει στην επαφή της ανθρωπότητας με τις ρίζες της, ενδυναμώνει τους δεσμούς μεταξύ των κοινωνιών και αποτελεί γνωστικό αντικείμενο των μελλοντικών γενεών για το ένδοξο παρελθόν τους. Επιτακτική καθίσταται η ανάγκη για προστασία και διαφύλαξη της ακεραιότητάς της, έπειτα από την κλιμάκωση της περιβαλλοντικής ρύπανσης, της τεχνοκρατίας, αλλά κυρίως λόγω των τρομοκρατικών ενεργειών και των βανδαλιστικών δράσεων.

Εν πρώτοις, θα εξετασθεί η έννοια του όρου «κληρονομιά», η οποία, κατά κανόνα, εντοπίζεται με δύο ορισμούς. Ο ένας εκ των οποίων ορίζει την κληρονομιά ως «αυτό που έχει ή μπορεί να κληρονομηθεί», δίνοντας την αίσθηση ότι πρόκειται για κάτι που θα κληροδοτηθεί σε μεταγενέστερο χρόνο, ενώ ο άλλος ως «περιστάσεις και οφέλη που μεταβιβάζονται από τις προηγούμενες γενιές στον σύγχρονο άνθρωπο», δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια της κληροδότησης. Κατά τον Howard, τα αντικείμενα που ουσιαστικά κληροδοτούνται δεν αποτελούν κληρονομιά, έως ότου αναγνωρισθούν και ταυτιστούν ως κληροδοτήματα. Πιο συγκεκριμένα, ο όρος «κληρονομιά» νοείται ως κάτι που κάποιος επιθυμεί να συλλέξει ή να διαφυλάξει με σκοπό να το παραδώσει στις μελλοντικές γενεές.²⁶⁹

Όσον αφορά τον όρο «πολιτιστική κληρονομιά» γίνεται αντιληπτό ότι στις διατάξεις των διεθνών συμβάσεων της Unesco, περί προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, ο συγκεκριμένος όρος ταυτίζεται με τον όρο «πολιτιστικό αγαθό». Στη

²⁶⁹ Howard 2003, 6.

Σύμβαση της Χάγης²⁷⁰, η πρώτη μεταξύ των συμβάσεων, χρησιμοποιήθηκε η έννοια «πολιτιστικό αγαθό», στον οποίο εντάσσονται τα κινητά και ακίνητα αγαθά που παρουσιάζουν ιδιαίτερη σπουδαιότητα για την πολιτιστική κληρονομιά κάθε έθνους. Ως ακίνητα αγαθά νοούνται, παραδείγματος χάριν, τα αρχιτεκτονικά μνημεία, εκκλησιαστικά ή κοσμικά μνημεία της τέχνης και αρχαιολογικούς χώρους, ενώ στα κινητά ευρήματα συμπεριλαμβάνονται τα έργα τέχνης, τα χειρόγραφα κ.ά.²⁷¹

Σε επόμενη σύμβαση²⁷² εμφανίστηκε ο όρος «πολιτιστική κληρονομιά», ο οποίος εμπεριέχει μνημεία, όπως παραδείγματος χάριν σπήλαια, κατασκευές αρχαιολογικού χαρακτήρα, έργα αρχιτεκτονικής, γλυπτικής και ζωγραφικής, οικοδομικά συγκροτήματα κ.ά. Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι οι δύο όροι είναι ταυτόσημοι και συμπεριλαμβάνουν τα κινητά και ακίνητα αγαθά.²⁷³

Η αποσαφήνιση του όρου «πολιτιστική κληρονομιά» απασχόλησε αρκετά τους μελετητές, οι οποίοι επεδίωξαν να ερμηνεύσουν, κατά το βέλτιστο, τη συγκεκριμένη έννοια. Κατά τον Ζία, η πολιτιστική κληρονομιά είναι το κληροδότημα από υλικά αγαθά και άυλα χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας που μεταβιβάστηκαν από τις προηγούμενες στις επόμενες γενεές προς όφελός τους. Τα υλικά αγαθά προέκυψαν ως αποτέλεσμα των βιοτικών και άλλων προβλημάτων του ανθρώπου, τα οποία στόχευαν στην κάλυψη των καθημερινών αναγκών και κατ' επέκταση στη βελτίωση της ποιότητας ζωής του. Πέραν, όμως από τον πρακτικό αυτό ρόλο, τα υλικά αγαθά αποτελούν μορφές έκφρασης και δημιουργίας του ανθρώπου που έζησε στο παρελθόν. Η δημιουργική αυτή δραστηριότητα αναπτύσσεται εντός ενός συγκεκριμένου φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, με το οποίο αλληλοεπιδρά. Το έργο φέρει τη σφραγίδα του δημιουργού και κατ' επέκταση της ευρύτερης ομάδας και κοινωνίας, στην οποία ανήκει και η οποία προσδιορίζεται μέσω της κοινής καταγωγής, της γλώσσας, της θρησκείας, της πολιτιστικής παράδοσης κ.ο.κ. Εν κατακλείδι, η πολιτιστική κληρονομιά αποτελείται από το σύνολο αυτών των δημιουργημάτων, των οποίων η αξία τους κρίνεται από το χρόνο.²⁷⁴

Αρκετούς ορισμούς της αρχαιολογικής κληρονομιάς, όπως αυτοί απαντώνται στη διεθνή βιβλιογραφία έχει συγκεντρώσει ο Carman. Σύμφωνα με τη Διεθνή Επιτροπή Διαχείρισης της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς (ICAHM), ο ορισμός αντιπροσωπεύει τα απομεινάρια του παρελθόντος που Εικονογραφούν την ιστορία της ανθρωπότητας σε σχέση με το περιβάλλον. Άλλες ερμηνείες της έννοιας αναφέρουν ότι δεν αποτελείται μόνο από υλικά αγαθά, όπως χώροι, μνημεία ή τέχνηρα, αλλά και από την ανακάλυψη των παραδόσεων και τη γνώση της ανθρώπινης επιβίωσης. Η αρχαιολογική κληρονομιά προσδιορίζεται ως απομεινάρια ενός εθνικού παρελθόντος,

²⁷⁰ Η συγκεκριμένη διεθνής σύμβαση υπογράφηκε το 1954 και αφορούσε την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης.

²⁷¹ Κόνσολα 1995, 26.

²⁷² Η Σύμβαση περί Προστασίας της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, η οποία υπογράφηκε το 1972.

²⁷³ Κόνσολα 1995, 27.

²⁷⁴ Ζίας 2006, 63.

ως αναγνωρίσιμοι χώροι, ως απόδειξη για την ύπαρξη ζωής στο παρελθόν, ως φορείς πληροφοριών ενός άγνωστου παρελθόντος κ.ά.²⁷⁵

Με τον όρο «πολιτιστικοί πόροι» ο Lipe αναφέρεται στην «αρχαιολογική κληρονομιά» και κυρίως κάνει λόγο για τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος, τα οποία αποτελούν έργα της ανθρώπινης δραστηριότητας, όπου σαν τέτοια αναφέρονται τα τέχνηρα, οικοδομήματα, μνημεία, κατασκευές κ.ά., τα οποία επιβίωσαν με την πάροδο των χρόνων και είναι ορατά στο παρόν. Τα κατάλοιπα αυτά, είτε πρέπει να παραμένουν σε χρήση, όπως γίνεται αντιληπτό σε πολλά ιστορικά κτίρια ή έστω όπως οι αρχαιολογικοί χώροι να διαθέτουν ένα μέρος των αρχαίων ερειπίων, τα οποία αποτελούν ένδειξη του ένδοξου παρελθόντος.²⁷⁶

4.2 Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

4.2.1 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ «ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ» ΚΑΙ «ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ»

Γιατί είναι καθήκον μας να προστατέψουμε και να διαφυλάξουμε την πολιτιστική μας κληρονομιά;

«Φορτισμένα με το πνευματικό μήνυμα του παρελθόντος τα μνημειακά έργα των λαών στέκονται σήμερα ζωντανές μαρτυρίες της μακροχρόνιας παραδόσεώς τους. Η ανθρωπότητα που αποκτά όλο και μεγαλύτερη συνείδηση της ενότητας των ανθρωπίνων αξιών, τα θεωρεί σαν κοινή κληρονομιά. Απέναντι στις μελλοντικές γενιές νιώθει υπεύθυνη για τη διάσωσή τους και έχει χρέος να τα παραδώσει σε αυτές με όλο τον πλούτο και την αυθεντικότητά τους».²⁷⁷

Στη Σύμβαση της Χάγης και τη Σύμβαση της Παγκόσμιας Κληρονομιάς διακρίνεται ο όρος «Προστασία», με ξεχωριστή, ωστόσο ερμηνεία. Στην πρώτη Σύμβαση ο όρος προσδιορίζεται ως η «διαφύλαξη» και ο «σεβασμός», ενώ στην επόμενη Σύμβαση η έννοια ερμηνεύεται ως η αναγνώριση, η διαφύλαξη, η συντήρηση, η ανάδειξη και η μεταβίβαση των αγαθών της πολιτιστικής κληρονομιάς στις επόμενες γενεές.²⁷⁸

Ως προς την έννοια της «Διαχείρισης» της πολιτιστικής κληρονομιάς, εκείνη ερμηνεύεται ως η ολοκληρωμένη προστασία, με τρόπο συστηματικό και

²⁷⁵ Carman 2002, 14-16.

²⁷⁶ Lipe 1984, 2.

²⁷⁷ Ιωαννίδου-Καρέτσου 2006, 61.

²⁷⁸ Κόνσολα 1995, 28.

διεπιστημονικό και μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες, του υλικού της πολιτισμικής κληρονομιάς, καθώς και των αξιών, τις οποίες η κληρονομιά αυτή εκφράζει ως απόρροια της σύνδεσής της με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.²⁷⁹

Η διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς δεν αποτελεί ένα εύκολο εγχείρημα, εν αντιθέσει πρόκειται για μία πολύπλοκη διαδικασία με ποικίλες προεκτάσεις. Πιο συγκεκριμένα, η διατήρηση των αρχαιολογικών χώρων και η συντήρηση των επιμέρους στοιχείων τους, η αναζήτηση διαθέσιμων οικονομικών πόρων, η τήρηση του θεσμικού πλαισίου, η επιστημονική τεκμηρίωση, όπως επίσης η αξιοποίηση και η ανάδειξή τους αποτελούν παραμέτρους της διαδικασίας διαχείρισης των πολιτιστικών αγαθών. Η ορθότερη διαχείριση των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων αποβλέπει σε έναν εξειδικευμένο και εξατομικευμένο σχεδιασμό δράσης, κατά τον οποίο θα δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις αξίες των μνημείων.²⁸⁰

4.2.2 ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΞΙΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι η οργανωμένη διαδικασία προστασίας, συντήρησης και ανάδειξης των πολιτιστικών αγαθών και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το αντικείμενο, επομένως, με το οποίο ασχολείται η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελείται από τα υλικά κατάλοιπα και τα άυλα στοιχεία. Στην κατηγορία των υλικών καταλοίπων εντάσσονται τα μνημεία, οι αρχαιολογικοί χώροι (μνημειακά, οικιστικά και ταφικά κατάλοιπα), ιστορικούς τόπους κ.ά.,²⁸¹ ενώ η κατηγορία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς περιλαμβάνει τους μύθους, τις προφορικές παραδόσεις, τις κοινωνικές αντιλήψεις, τα θρησκευτικά ήθη και έθιμα, τις λατρευτικές πρακτικές κ.ά.²⁸²

Όσον αφορά το περιεχόμενο της διαχείρισης της «αρχαιολογικής» κληρονομιάς, κατά τον Carman είναι τα τέχνηρα (objects), οι θέσεις και τα μνημεία (sites and monuments), καθώς και τα τοπία (landscapes).²⁸³ Ο όρος τέχνηρα καθίσταται σαφές ότι αντιπροσωπεύει όλα τα κινητά ευρήματα, τα οποία αποτελούν δημιουργίες του αρχαίου ανθρώπου. Ο όρος θέση χρησιμοποιείται, κατά κανόνα για να περιγράψει τους αρχαιολογικούς χώρους, ενώ με την έννοια τοπία νοείται το φυσικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο δραστηριοποιήθηκε ο άνθρωπος στην αρχαιότητα.²⁸⁴

²⁷⁹ Πούλιος 2015, 36.

²⁸⁰ Κολώνας 2006, 47.

²⁸¹ Μαλλούχου–Tufano 2016, 12.

²⁸² Πούλιος 2015, 36.

²⁸³ Carman 2002, 35.

²⁸⁴ Carman 2002, 51.

Η καθολική αποδοχή της σπουδαιότητας της πολιτιστικής κληρονομιάς οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι διέπεται από ένα σύστημα αξιών, το οποίο ωφελεί την ανθρωπότητα. Ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση του Ζία, σχετικά με τις αξίες που εμπεριέχονται στην υπό εξέταση έννοια, όπως είναι η θρησκευτική, η ιστορική, η αισθητική, η παιδευτική και η οικονομική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ιστορική αξία των μνημείων και αρχαιολογικών χώρων, καθώς συνέβησαν ιστορικής σημασίας γεγονότα που διαδραμάτισαν την πορεία των λαών, επίσης εξέχουσα σημασία παρουσιάζει η παιδευτική αξία, βάσει της οποίας επιστήμες της αρχαιότητας (ιατρική, αρχιτεκτονική) μεταλαμπάδευσαν τις γνώσεις τους στις επόμενες γενεές.²⁸⁵

Οι Mason και Avrami παρουσιάζουν ένα διαφορετικό, που ωστόσο δεν απέχει πολύ από εκείνο του Ζία, σύστημα αξιών. Πέρα από την ιστορική, αισθητική, θρησκευτική και οικονομική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς, αποδίδουν σε αυτή και άλλες αξίες, όπως κοινωνική ή πολιτική, συμβολική, επιστημονική, φυσική/περιβαλλοντική. Αξιόλογη είναι η επιστημονική της αξία, σύμφωνα με την οποία τα κατάλοιπα του παρελθόντος αποτελούν αντικείμενο μελέτης και εκπαίδευσης των σύγχρονων κοινωνιών, όπως επίσης και η κοινωνική της αξία, η οποία έχει θετική επίδραση στην κοινωνία, τον πολιτισμό ή το έθνος.²⁸⁶

Το σύστημα αξιών που διαθέτουν τα πολιτιστικά αγαθά, όπως αυτό εξετάστηκε ως ένα βαθμό παραπάνω, λειτουργεί ως κριτήριο προκειμένου να αξιολογηθεί η σημασία του αρχαιολογικού αγαθού, με σκοπό να εγκαθιδρυθεί το πλαίσιο, μέσα στο οποίο θα επιλεγούν όσα από τα αρχαιολογικά μνημεία χρίζεται διατήρησης.²⁸⁷ Οι διεθνείς οργανισμοί UNESCO και ICOMOS, στο πλαίσιο της διαχείρισης και προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, έχουν σχηματίσει Λίστα με τα Μνημεία της Παγκόσμιας Κληρονομιάς (UNESCO) και Λίστα των Μνημείων που βρίσκονται σε κίνδυνο (ICOMOS), σύμφωνα με τη διαδικασία αξιολόγησης και επιλογής των μνημείων.²⁸⁸

²⁸⁵ Ζίας 2006, 63-64.

²⁸⁶ Mason· Avrami 2000, 16-17.

²⁸⁷ Demas 2000, 29.

²⁸⁸ Κόνσολα 1995, 86.

4.2.3 ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Η μέριμνα και η ορθολογική διαχείριση των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων αποτελεί τον απότοκο μιας σειράς έντονων μεταβολών και ταχειών εξελίξεων που γνώρισε ο πλανήτης μας. Οι απειλές που δέχονται τα μνημεία από φυσικούς και μη παράγοντες καθιστά το έργο των ανθρώπων που ασχολούνται με την προστασία και την ορθή διαχείριση των μνημείων ιδιαίτερα αντίξοο. Λαμβάνοντας υπόψιν τις απειλές και προκλήσεις που δέχονται τόσο τα μνημεία, όσο και οι αρμόδιοι που εργάζονται για αυτά, απαιτείται ένας ιδιαίτερος μηχανισμός διαχείρισης, ο οποίος αποσκοπεί στην προστασία των αρχαιολογικών χώρων από τους εξωγενείς κινδύνους και στην ανάδειξη αυτών.²⁸⁹

Η ορθή διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς οφείλει να ακολουθεί ένα σύστημα κανόνων που ορίζουν τις πρακτικές και οι οποίες με τη σειρά τους συνθέτουν μία πολιτική διαχείρισης μίας αρχαιολογικής θέσης. Στο σημείο αυτό θα γίνει προσπάθεια να αναλυθούν ορισμένες από τις βασικές αρχές διαχείρισης των μνημείων, οι οποίες επιλέχθηκαν ειδικά για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας.

Την πρώτη κατηγορία απαρτίζουν οι αρχές που σχετίζονται με την προστασία. Η *Αρχή της Προστασίας* των αρχαιοτήτων αναφέρεται στην μέριμνα αυτών από τους φυσικούς ή μη παράγοντες που απειλούν τα μνημεία. Η *Αρχή της Πεπερασμένης και μη Ανανεώσιμης Κληρονομιάς*, κατά την οποία διασώζονται ελάχιστα αρχαιολογικά κατάλοιπα, ίχνη του παρελθόντος, ενώ ελλοχεύει ο κίνδυνος να καταστραφούν. Η *αρχή της ορθής αξιολόγησης της σπουδαιότητάς τους*, σύμφωνα με την οποία καθίσταται αδύνατη η διατήρηση όλων των αρχαιοτήτων, επομένως κρίνεται απαραίτητη η επιλογή και προστασία αντιπροσωπευτικών δειγμάτων. Η *Αρχή του Κοινωνικού ενδιαφέροντος*, η οποία αναφέρει ότι η πολιτιστική κληρονομιά ανήκει σε όλη την ανθρωπότητα και θεωρεί ευθύνη της κοινωνίας να διασφαλίσει την προστασίας της. Την *Αρχή που ορίζει η νομοθεσία*, κατά την οποία υπάρχει νομοθετικό πλαίσιο περί προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς.²⁹⁰

Η *Αρχή της Αναστρεψιμότητας*, είναι η δυνατότητα επαναφοράς του μνημείου στην αρχική του κατάσταση, πριν παρέμβουμε σε αυτό. Εν συνεχεία, αναφέρεται η *Αρχή της Επιστημονικής τεκμηρίωσης*, δηλαδή η κατάκτηση της επιστημονικής γνώσης, η οποία σχηματίζεται μέσα από συγκεκριμένες ιστορικές, κοινωνικές, πολιτικές και ιδεολογικές συνθήκες.²⁹¹ Τέλος, ακολουθεί η *Αρχή της Ανάδειξης*, η οποία αποτελείται από ένα σύνολο πρακτικών, όπως είναι η διαδικασία της αποκατάστασης, της εύρεσης κατάλληλης πρόσβασης με το σχηματισμό πορειών, την ανοικοδόμηση κτηρίων, για την πληροφόρηση των επισκεπτών κ.ά.²⁹²

²⁸⁹ Demas 2000, 27.

²⁹⁰ Carman 2002, 22-23.

²⁹¹ Μαστραντώνης 2008, 47-62.

²⁹² Μαστραντώνης 2008, 67-74.

4.3 ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ

Ήδη από τον περασμένο αιώνα, η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην ανάπτυξη του πολιτισμού και την εξέλιξη των κοινωνιών αναγνωρίστηκε σε παγκόσμιο επίπεδο, με άμεσο επακόλουθο να οργανωθούν και να δραστηριοποιηθούν οι ανάλογοι μηχανισμοί που απέβλεπαν την προστασία της. Οι διεθνείς οργανισμοί που είναι αρμόδιοι για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε παγκόσμια κλίμακα εντάσσονται σε δύο κατηγορίες, τους διακυβερνητικούς και τους μη κυβερνητικούς οργανισμούς.²⁹³

Ο οργανισμός με την μεγαλύτερη ισχύ σε παγκόσμιο επίπεδο έχει ανακηρυχθεί ο Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών UNESCO, ο οποίος ιδρύθηκε το έτος 1945 και από πολιτιστική σκοπιά η κύρια επιδίωξή του είναι η αναγνώριση, η προστασία και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς που χρίζει διαφύλαξη για χάρη της ανθρωπότητας.²⁹⁴ Πρωταρχικό καθήκον της UNESCO, παρά ταύτα, αποτελεί η συμβολή της τόσο στη διασφάλιση της παγκόσμιας ειρήνης και σταθερότητας, όσο και στην προώθηση της συνεργασίας των εθνών σε θέματα εκπαίδευσης, πολιτισμού, επιστήμης κ.ά.²⁹⁵

Στους μη κυβερνητικούς οργανισμούς εντάσσονται το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) και η Διεθνής Επιτροπή Μνημείων και Χώρων (ICOMOS), με τη συγκατάθεση και αναγνώρισή τους από την UNESCO. Κύριο μέλημα των δύο οργανισμών είναι αρχικά για την ICOM να συμβάλει στην προώθηση και ανάπτυξη των μουσείων παγκοσμίως, ενώ της ICOMOS είναι η διευκόλυνση των επαφών μεταξύ των ειδικών επιστημόνων, για τη συγκέντρωση και αξιολόγηση πληροφοριών, την οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, την αναζήτηση και εφαρμογή διεθνών Συμβάσεων που αποβλέπουν στην προστασία και ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.²⁹⁶

²⁹³ Κόνσολα 1995, 30-32.

²⁹⁴ Κόνσολα 1995, 30.

²⁹⁵ Carman 2002, 62-63.

²⁹⁶ Carman 2002, 63.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο : ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ

5.1 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΤΥΧΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Η αρχαιολογία ως επιστήμη ασχολείται με τη συστηματική μελέτη των υλικών καταλοίπων του ανθρώπινου παρελθόντος. Πέραν, ωστόσο, της έρευνας των μνημείων από τους επιστήμονες που ασχολούνται με την αρχαιολογία, δεν θα πρέπει να παραλείπεται η κοινωνική πτυχή της συγκεκριμένης επιστήμης. Η γνώση που προκύπτει από τη μελέτη των αρχαιοτήτων θα πρέπει να μεταλαμπαδεύεται στους ανθρώπους, καθώς με αυτό τον τρόπο είναι πιο έντονη η σύνδεση ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν. Όσο οι άνθρωποι γνωρίζουν την ιστορία του τόπου τους και την πολιτιστική αξία των μνημείων που εκείνος διαθέτει, τόσο περισσότερο τα εκτιμούν και τα διαφυλάσσουν.

5.2 Η ΕΡΕΥΝΑ

Η συνήθης πρακτική της αρχαιολογικής μελέτης του αρχαίου οικισμού του Σωρού και οι καθιερωμένες προτάσεις ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου από τον ερευνητή δεν επαρκούν, βάσει των όσων έγινε λόγος στην προηγούμενη ενότητα. Το ενδιαφέρον του σύγχρονου ανθρώπου για αρχαιολογικά ζητήματα του τόπου του μαρτυρά την ευαισθητοποίηση των πολιτών για θέματα σχετικά με τη διαχείριση και διαφύλαξη της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Στα πλαίσια της μελέτης για την αξιοποίηση και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του Σωρού, ώστε μελλοντικά να είναι επισκέψιμος από όλους τους πολίτες, διενεργήθηκε μία έρευνα, στην οποία συμμετείχαν διαφορετικές ομάδες, εκπρόσωποι, της τοπικής κοινωνίας και η οποία αποσκοπούσε στο να εκφραστούν οι δικές τους απόψεις σχετικά με το εγχείρημα της ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου. Η γνώμη των πολιτών είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς το έργο της ανάδειξης στοχεύει στο να δημιουργήσει ένα διάλογο επικοινωνίας ανάμεσα στους ανθρώπους και τα μνημεία, την ιστορία, τον πολιτισμό. Επομένως, οι προτιμήσεις και οι ιδέες τους θα φανούν ιδιαίτερα χρήσιμες στο σχεδιασμό του έργου.

Η έρευνα απέβλεπε στο να γίνει φανερό τι ποσοστό των πολιτών γνωρίζει την ύπαρξη του αρχαίου οικισμού και πόσο επαρκείς είναι αυτές του οι γνώσεις. Στην περίπτωση που το ποσοστό, όσων αγνοούν την ύπαρξη του οικισμού είναι μεγάλο, τότε η πρόταση ανάδειξης του χώρου θα αποτελούσε μία εποικοδομητική δράση. Κατά το σχεδιασμό της έρευνας, αρχικά λήφθηκαν υπόψιν οι ομάδες των πολιτών, στους οποίους θα εστιάσει η έρευνα και προσδιορίστηκε ο σκοπός της, οπότε και καθορίστηκαν οι κατηγορίες των ερωτήσεων που θα συμπεριλαμβάνονται σε αυτή. Εν συνεχεία, επιλέχθηκε το μεθοδολογικό μέσο, σύμφωνα με το οποίο διενεργήθηκε η

έρευνα, λαμβάνοντας υπόψιν τους διαθέσιμους πόρους. Εν κατακλείδι, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην αξιολόγηση των απαντήσεων που προέκυψαν και πραγματοποιήθηκε, κατά το βέλτιστο, μια αντικειμενική ερμηνευτική προσέγγιση των πληροφοριών που συλλέχθηκαν.

Το μεθοδολογικό μέσο που επιλέχθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας είναι το ερωτηματολόγιο (Εικ. 138), το οποίο διανεμήθηκε έμμεσα στους εκπροσώπους της τοπικής κοινωνίας σε ηλεκτρονική μορφή. Η έρευνα είναι ποσοτική, με το ερωτηματολόγιο να περιλαμβάνει ερωτήσεις κλειστού και ανοιχτού τύπου, ενώ διέθετε και ορισμένα ερωτήματα σχετικά με τα προσωπικά στοιχεία, στα οποία οι ερωτηθέντες υποβλήθηκαν να απαντήσουν υποχρεωτικά. Σχετικά με την πρώτη κατηγορία των ερωτημάτων, πρόκειται για ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, για τις οποίες υπήρχε η δυνατότητα να συμπληρωθούν πολύ γρήγορα από όλους τους ερωτηθέντες. Όσον αφορά τις απαντήσεις ανοιχτού τύπου, οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να εκφράσουν ελεύθερα την άποψή τους, γεγονός που απέδωσε στον μελετητή ακόμη και απρόβλεπτες απαντήσεις. Από τις απαντήσεις που προέκυψαν διαπιστώθηκε ότι αυτή η δεύτερη κατηγορία φάνηκε να δυσκόλεψε αρκετούς ερωτώμενους, καθώς υπήρχαν ερωτήματα που είτε δεν απαντήθηκαν ή απέδωσαν δυσνόητες απαντήσεις. Στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι από το σύνολο των ερωτηματολογίων που συλλέχθηκαν, επιλέχθηκαν εκείνα που είχαν απαντηθεί με σύνεση και υπευθυνότητα.

5.2.1 ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει ερωτήματα σχετικά με την αναγνωρισιμότητα του οικισμού που αποσκοπούν στο να διαπιστωθεί τι ποσοστό των πολιτών είναι ενημερωμένο για την αποκάλυψη του οικισμού και πόσο επαρκείς είναι αυτές τους οι γνώσεις. Έπειτα ακολουθούν ερωτήματα που αφορούν τις εντυπώσεις και τα συναισθήματα που τους γεννά μια τέτοια αποκάλυψη, με σκοπό να διαγνωσθεί η αντίληψη των πολιτών για την αξία ενός τέτοιου πολιτιστικού αγαθού. Σε άλλο μέρος του ερωτηματολογίου οι πολίτες καλούνται να αξιολογήσουν ορισμένες από τις προτάσεις ανάδειξης, ερωτήματα που αποσκοπούν στο να καταστεί ο χώρος περισσότερο ελκυστικός και επισκέψιμος. Μία άλλη κατηγορία ερωτήσεων αφορά τη συχνότητα που οι πολίτες επισκέπτονται αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία, ώστε να διαπιστωθεί ο βαθμός που οι άνθρωποι στρέφουν το ενδιαφέρον τους στη γνώση της ιστορίας τους.

Στην έρευνα έλαβαν μέρος 119 δημότες της πόλης του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής, όπου ενδεικτικά αναφέρω τους οικισμούς του Διμηνίου, του Σέσκλου, του Αλμυρού, του Βελεστίνου, του Στεφανοβικείου, του Φυτόκου, του Πηλίου κ.ά., ενώ ελήφθη ικανοποιητικό δείγμα από κατοίκους του Αγίου Στεφάνου και των Αλυκών, περιοχές που γειτνιάζουν με τον αρχαίο οικισμό του Σωρού.

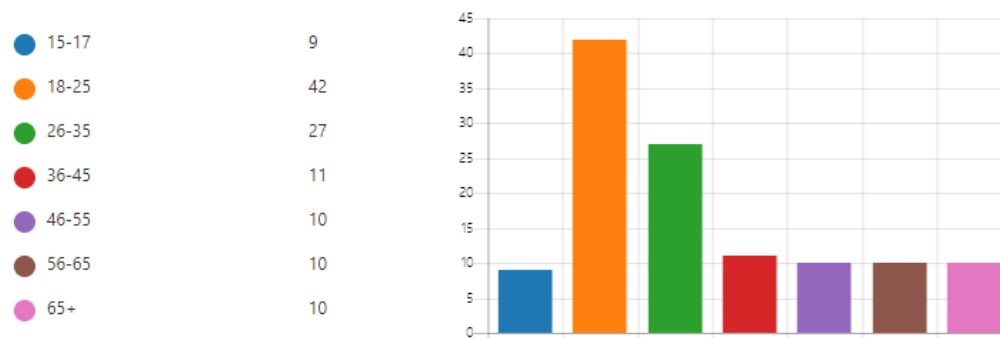
ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ		ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ	
ΒΟΛΟΣ	69	ΒΟΛΟΣ	71
ΠΗΛΙΟ (ΒΟΛΟΥ)	7	ΠΗΛΙΟ (ΒΟΛΟΥ)	4
ΔΙΜΗΝΙ (ΒΟΛΟΥ)	4	ΔΙΜΗΝΙ (ΒΟΛΟΥ)	8
ΣΤΕΦΑΝΟΒΙΚΕΙΟ (ΒΟΛΟΥ)	5	ΣΤΕΦΑΝΟΒΙΚΕΙΟ (ΒΟΛΟΥ)	1
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ (ΒΟΛΟΥ)	1	ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ (ΒΟΛΟΥ)	1
ΑΛΜΥΡΟΣ (ΒΟΛΟΥ)	2	ΑΛΜΥΡΟΣ (ΒΟΛΟΥ)	2
ΑΛΥΚΕΣ (ΒΟΛΟΥ)	6	ΑΛΥΚΕΣ (ΒΟΛΟΥ)	13
ΣΕΣΚΛΟ (ΒΟΛΟΥ)	1	ΑΓ. ΣΤΕΦΑΝΟΣ (ΒΟΛΟΥ)	6
ΛΑΡΙΣΑ	5	ΣΩΡΟΣ (ΒΟΛΟΥ)	1
ΦΑΡΣΑΛΑ	2	ΣΕΣΚΛΟ(ΒΟΛΟΥ)	1
ΑΘΗΝΑ	3	ΝΕΕΣ ΠΑΓΑΣΕΣ (ΒΟΛΟΥ)	1
ΚΑΡΔΙΤΣΑ	2	ΣΥΡΟΣ	1
ΤΡΙΚΑΛΑ	3	ΛΑΜΙΑ	1
ΘΕΣ/ΝΙΚΗ	1	ΑΘΗΝΑ	5
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ	1	ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ	2
ΜΥΤΙΛΗΝΗ	1	ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ	1
ΠΑΤΜΟΣ	1		
ΦΛΩΡΙΝΑ	1		
ΔΡΑΜΑ	1		
ΚΟΖΑΝΗ	1		
ΜΕΣΣΗΝΙΑ	1		
ΑΡΚΑΔΙΑ	1		

Το ποσοστό των γυναικών (61,3%) που απάντησαν το ερωτηματολόγιο υπερείχε συγκριτικά με εκείνο των ανδρών (38,7%), ωστόσο πάρθηκε ικανοποιητικό δείγμα και από τα δύο φύλα.

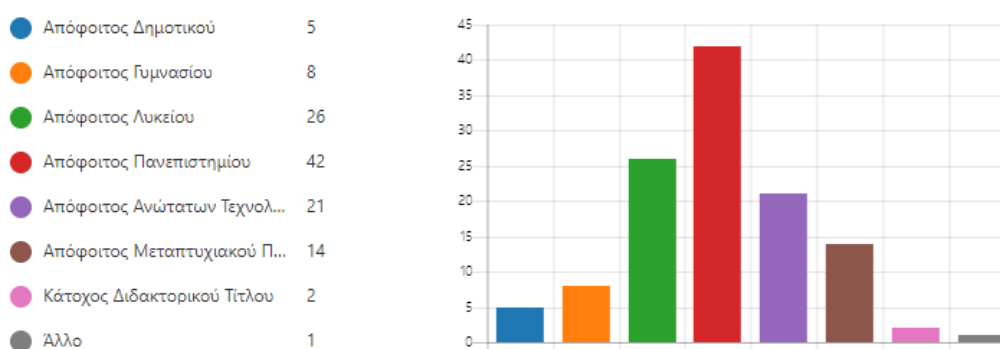
● Άνδρας	46
● Γυναίκα	73
● Άλλο	0

Η έρευνα εστίασε στη συμμετοχή όλων των ηλικιακών ομάδων, όπου ο μικρότερος είναι 15 ετών και ο μεγαλύτερος 65+ ετών. Από την ανάλυση των στοιχείων προέκυψε ότι το ερωτηματολόγιο είχε μεγαλύτερη απήχηση στην ηλικιακή ομάδα 18 έως 25 ετών, ποσοστό που ανέρχεται το 35,2%, ενώ η μικρότερη απήχηση απαντάται στην ηλικιακή ομάδα των εφήβων από 15-18 ετών, ποσοστό μόλις 7,5%. Στις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες των ενηλίκων (26-35 και 36-45), των μεσηλικών (46-55 και 56-65) και των ηλικιωμένων 65+ το ερωτηματολόγιο απαντήθηκε από ίδιο αριθμό πολιτών, ποσοστό που καλύπτει κατά μέσο όρο το 15,9%.

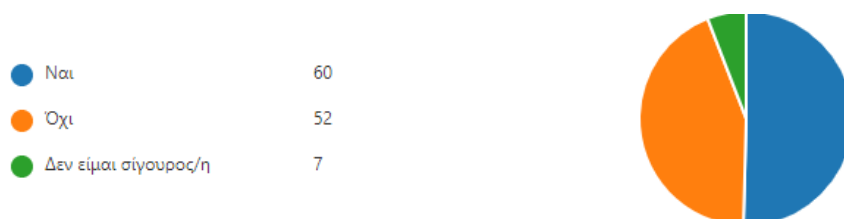
Όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο των συμμετεχόντων παρατηρείται ότι οι περισσότερες απαντήσεις προέρχονται από ανθρώπους που έχουν αποφοιτήσει από Πανεπιστήμια, ποσοστό που ανέρχεται στο 35,2%, το μικρότερο δείγμα απαντάται από κατόχους Διδακτορικού τίτλου, ποσοστό μόλις 1,6%, ενώ αμέσως μετά ακολουθούν οι απόφοιτοι δημοτικού, σε ποσοστό 4,2%. Ικανοποιητικό δείγμα διαθέτουμε από απόφοιτους Γυμνασίου, Λυκείου, Ανωτάτων Τεχνολογικών Ιδρυμάτων (πρώην Τ.Ε.Ι.) και Μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών, ποσοστό που συνολικά ανέρχεται στο 58,8%.

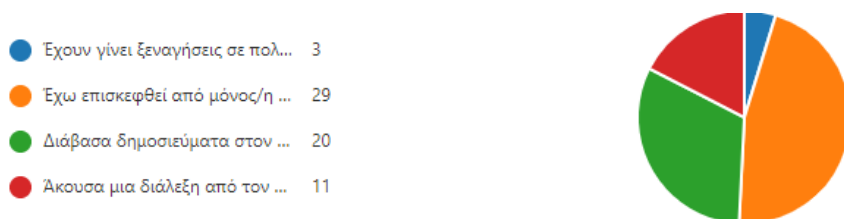
Στα ερωτήματα που αφορούν τα προσωπικά στοιχεία των ερωτηθέντων συγκαταλέγεται και η ερώτηση σχετική με την επαγγελματική τους ιδιότητα. Από την εξέταση του δείγματος προέκυψε ένα ευρύ φάσμα επαγγελμάτων, όπου ενδεικτικά αναφέρω αρχαιολόγους, νοσηλευτές, ιατρούς, μηχανικούς, δημόσιους και ιδιωτικούς υπαλλήλους κ.ά., ενώ σε ειδική κατηγορία συγκαταλέγονται οι μαθητές, οι ανειδίκευτοι άνεργοι και οι γυναίκες που ασχολούνται με οικιακές εργασίες. Στο

ερώτημα με τι ασχολούνται στον ελεύθερο τους χρόνο, ερώτηση που τέθηκε για να διαπιστωθεί, εάν οι πολίτες δείχνουν ενδιαφέρον για δράσεις σχετικές με την αρχαιολογία, μόνο μία περίπτωση απάντησε θετικά, αναφέροντας ότι ασχολείται με την αναζήτηση πληροφοριών αρχαιολογικού περιεχομένου στον ελεύθερο της χρόνο. Οι υπόλοιποι συμμετέχοντες ασχολούνται με καλλιτεχνικές δραστηριότητες, με τον αθλητισμό, με εξωτερικές δραστηριότητες αναψυχής, ταξίδια, λογοτεχνία κ.ά.

Η μελέτη των ερωτήσεων κλειστού τύπου απέδωσε αξιόλογες πληροφορίες. Αρχικά στην ερώτηση για το εάν ο οικισμός στο Σωρό τους είναι γνωστός, το 50,4% των συμμετεχόντων απάντησε θετικά, το 43,6% του συνόλου δεν γνώριζε την ύπαρξη του συγκεκριμένου οικισμού, ενώ ένα πολύ μικρό ποσοστό, μόλις το 5,8% δεν ήταν σίγουρο για ποιον οικισμό γινόταν αναφορά.

Η επόμενη ερώτηση κλειστού τύπου, αφορούσε αποκλειστικά όσους γνώριζαν τον αρχαίο οικισμό, καθώς κλήθηκαν να απαντήσουν στο πως προέκυψε αυτή η γνώση. Η πλειονότητα των ερωτηθέντων, ποσοστό 24,3%, απάντησε ότι επισκέφθηκε από μόνος/η τον οικισμό, αρκετοί από αυτούς, ποσοστό 16,8%, διάβασαν δημοσιεύματα στον τύπο, μία μικρή μερίδα πολιτών, μόλις το 9,2%, παρακολούθησε μία διάλεξη από τον ανασκαφέα, ενώ ελάχιστα εξ' αυτών, μόλις 2,5%, συμμετείχαν σε ξεναγήσεις που διεξήχθησαν στη θέση.

Στις ανοιχτού τύπου ερωτήσεις που ακολουθούν οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν με ειλικρίνεια και υπευθυνότητα, εκφράζοντας ελεύθερα τις απόψεις τους, δίχως να περιορίζονται σε προκαθορισμένες απαντήσεις, όπως συμβαίνει στις ερωτήσεις κλειστού τύπου. Αρχικά, στο ερώτημα τι ακριβώς σας είναι γνωστό από τον οικισμό, τη δυνατότητα να απαντήσουν είχαν μόνο όσοι τον γνώριζαν. Μία ικανοποιητική μερίδα των πολιτών γνωρίζει το ιερό του αρχαίου οικισμού του Σωρού. Ορισμένοι γνωρίζουν, μονάχα, την ύπαρξη του αρχαίου ναού, ενώ άλλοι ότι πρόκειται για έξω-αστικό ιερό, του οποίου ο ναός είναι αφιερωμένος στον Απόλλωνα. Μία περίπτωση έχει πιο εξειδικευμένη γνώση, καθώς αναφέρει ότι πρόκειται για ναό εστιατόριο. Ένας πολίτης, ορθώς, τοποθετεί χρονολογικά το ιερό του Απόλλωνα στην

Αρχαϊκή περίοδο, σχολιάζοντας ότι αποτελούσε σημαντικό λατρευτικό κέντρο της Θεσσαλίας. Αρκετοί είναι οι πολίτες, οι οποίοι απλώς γνωρίζουν την τοποθεσία, πάνω στην οποία δέσποζε ένας αρχαίος οικισμός. Οι γνώσεις των συγκεκριμένων πολιτών, απλώς, περιορίζονται στην ύπαρξη ενός χώρου με αρχαιολογικά κατάλοιπα. Ένας μικρός αριθμός ερωτώμενων γνωρίζει λίγα περισσότερα στοιχεία για τον οικισμό, παραδείγματος χάριν ότι έχει ταυτιστεί με τις αρχαίες Αμφανές, την χρονολογία ύπαρξής του, καθώς και ότι πρόκειται για έναν οχυρωμένο οικισμό. Δύο είναι οι περιπτώσεις των ερωτηθέντων που γνωρίζουν κάποια ιστορικά στοιχεία, όπως το γεγονός ότι ο οικισμός κάποια περίοδο εγκαταλείφθηκε, καθώς οι κάτοικοί του μετοίκισαν σε άλλη περιοχή. Ο ένας εκ των οποίων γνωρίζει ακριβώς ότι οι κάτοικοι εγκαταστάθηκαν στην αρχαία Δημητριάδα, όταν ο Δημήτριος Πολιορκητής ίδρυσε την πόλη, στην οποία έδωσε το όνομά του και συνοίκισε τις κώμες της Μαγνησίας. Σε έναν πολίτη ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η τοπογραφία της θέσης, καθώς φαίνεται γοητευμένος από την ομορφιά του φυσικού τοπίου, κάνοντας λόγο για την εντυπωσιακή συνύπαρξη του βουνού, πάνω στο οποίο δέσποζε ο οικισμός, με τη θάλασσα. Από την απάντηση ενός από τους ερωτηθέντες καθίσταται σαφές ότι οι γνώσεις του κοινού σχετικά με τον οικισμό δεν είναι επαρκείς, καθώς ισχυρίζεται ότι δεν έχει χρονολογηθεί, ενώ σύμφωνα με τις δημοσιευμένες μελέτες ο οικισμός ιδρύθηκε κατά τους ύστερους αρχαϊκούς χρόνους. Δύο είναι οι περιπτώσεις ανθρώπων που γνωρίζουν λίγα στοιχεία από την ανασκαφή και την χρονολογία που αυτή συντελέστηκε.

Από την ερώτηση τι εντύπωση τους έχει προκαλέσει η ύπαρξη του συγκεκριμένου οικισμού προέκυψαν ενδιαφέρουσες απαντήσεις. Στο μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων ο οικισμός άφησε μία θετική εντύπωση και τους γέννησε συναισθήματα θαυμασμού, εντυπωσιασμού, δέους, ενδιαφέροντος, γαλήνης και ηρεμίας. Ενδεικτικά αναφέρω την εξής περίπτωση: «Είναι εντυπωσιακό πως μέχρι σήμερα υπάρχουν δείγματα που δείχνουν πως κάποτε εκεί υπήρχε ένας οικισμός». Μία μικρή μερίδα πολιτών κάνει λόγο για έναν παραμελημένο και αναξιοποίητο χώρο, όπου ένας εκ των οποίων αναφέρει χαρακτηριστικά: «Τα υπερανεπτυγμένα φυτά στο χώρο, δυσχεραίνουν τη θέαση του οικισμού». Ορισμένοι πιστεύουν ότι τα κατάλοιπα του αρχαίου οικισμού χρήζουν συντήρησης, με τον αρχαιολογικό χώρο εν γένει να χρειάζεται τη δέουσα προσοχή και ανάδειξη, ώστε να γίνει γνωστός στο ευρύ κοινό. Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι ορισμένοι άνθρωποι έχουν απλώς πληροφορηθεί την ύπαρξή του, χωρίς να γνωρίζουν καμία περαιτέρω πληροφορία για αυτόν. Αξιοσημείωτη καθίσταται η απάντηση ενός πολίτη που αναφέρει χαρακτηριστικά: «Αν γνώριζα περισσότερα στοιχεία για τον οικισμό, μάλλον θα εντυπωσιαζόμουν». Δύο είναι οι περιπτώσεις των ερωτηθέντων που φάνηκαν ενθουσιασμένοι από την αρχιτεκτονική της περιόδου, όπως παραδείγματος χάριν την οχύρωση. Η τοποθεσία και η ιστορικότητα του χώρου κίνησε το ενδιαφέρον σε έναν πολίτη.

Η ερώτηση που τέθηκε σχετικά με τα συναισθήματα που τους γεννά η ύπαρξη ενός αρχαίου οικισμού στην περιοχή τους αποσκοπεί στη διαπίστωση για το εάν οι πολίτες έχουν αντίληψη της αξίας του συγκεκριμένου πολιτιστικού αγαθού. Η ύπαρξη του αρχαίου οικισμού στο Σωρό προξενεί στους πολίτες, κυρίως, θετικά

συναίσθημα, συγκίνησης, δέους, χαράς, περιέργειας, ενθουσιασμού, ενδιαφέροντος, υπερηφάνειας, θαυμασμού, εντυπωσιασμού, τιμής, νοσταλγίας, έκπληξης, ανυπομονησίας και ικανοποίησης. Οι πολίτες αναφέρουν ότι αισθάνονται υπερήφανοι που κατοικούν σε έναν τόπο με τόσο πλούσια ιστορία. Τους προκαλεί θαυμασμό και έκπληξη το γεγονός ότι ο οικισμός κατάφερε να διασωθεί σε βάθος χρόνου, ενώ τους κινεί έντονα την περιέργεια να αποκτήσουν γνώση του παρελθόντος, δείχνοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην ανακάλυψη του τρόπου ζωής τους. Το παρελθόν για αυτούς φαντάζει ένδοξο, προκαλώντας τους έντονο δέος, ενώ δεν λείπουν περιπτώσεις που νοσταλγούν το παρελθόν. Ενδεικτικά θα αναφέρω ορισμένες ενδιαφέρουσες απαντήσεις: «Είναι όμορφο συναίσθημα που η περιοχή μας έχει τόσο βαθιά ιστορική σημασία ως τοποθεσία. Είναι συγκινητικό και ταυτόχρονα προκαλεί δέος να υπάρχουν μνημεία τέτοιου τύπου στην πόλη μας», «Η Ελλάδα είναι ένας τόπος με πλούσια ιστορία και είναι αναμφίβολα πολύ ευχάριστο να μπορεί κανείς να γνωρίσει και να έρθει σε επαφή με κατάλοιπα που αποτελούν μαρτυρία για τη σημασία που είχε και ο δικός τους τόπος, στο πλούσιο, ελληνικό, ιστορικό παρελθόν», «Τιμή προς τους προγόνους, γιατί άφησαν βαριά κληρονομιά», «Ικανοποίηση και χαρά στο ότι η περιοχή μας έχει γλώσσα και φωνή από τα αρχαία χρόνια» και τέλος «Με γοητεύει η αίσθηση της συνέχειας στην κοινοτική ζωή του τόπου μου από τα αρχαία χρόνια έως σήμερα. Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον με τη βοήθεια της επιστημονικής έρευνας να έρχεσαι κοντά στη ζωή και τις δράσεις συντοπιτών σου, τόσο μακρινών εποχών και να εξάγεις συμπεράσματα που συνδέουν το μακρινό παρελθόν με το σήμερα». Υπάρχουν ελάχιστες περιπτώσεις πολιτών, στους οποίους η ύπαρξη του αρχαίου οικισμού στην περιοχή τους δεν τους προκαλεί ιδιαίτερη αίσθηση, ενώ υπάρχει και μία περίπτωση, η οποία αισθάνεται αδιαφορία. Μία μικρή μερίδα των ερωτηθέντων αισθάνεται λύπη, μελαγχολία και απογοήτευση, καθώς δεν του έχει αποδοθεί η δέουσα σημασία και ο χώρος δεν έχει αξιοποιηθεί προς όφελος της τοπικής κοινωνίας. Ενδεικτικά παραθέτω: «Γενικό αίσθημα μη ανάδειξης-αξιοποίησης του αρχαιολογικού πλούτου και χαμένες ευκαιρίες εκπαίδευσης (ιστορίας, αρχαιολογίας, κοινωνιολογίας κτλ.)».

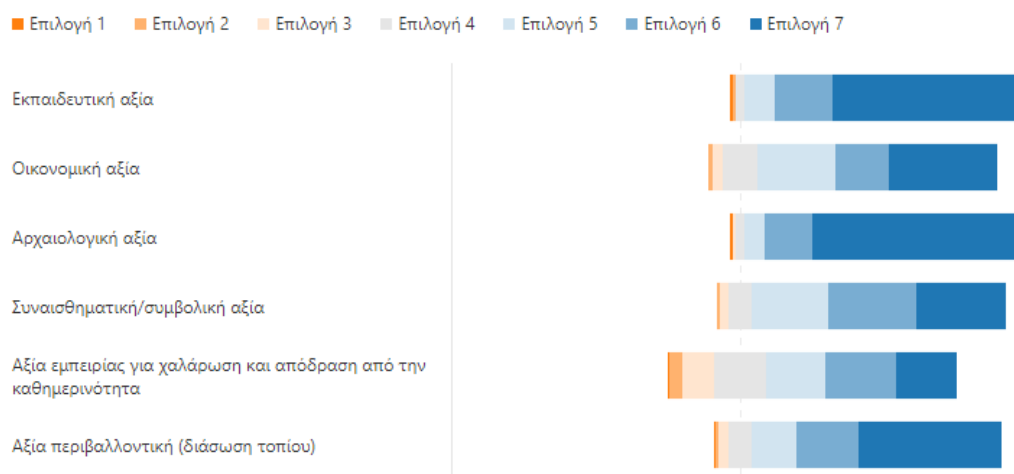
Εν συνεχεία, ερωτάται η ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου στο Σωρό, τι αντίκτυπο θα είχε, κατά την γνώμη τους, στην τοπική κοινωνία. Η πλειοψηφία των πολιτών θεωρεί ότι η ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του Σωρού θα είχε θετικό αντίκτυπο στην τοπική κοινωνία. Το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύει ότι θα επέφερε σημαντική αύξηση του τουρισμού, με τη συνεχή προσέλευση επισκεπτών και κατ' επέκταση θα προσέφερε οικονομικά οφέλη στη τοπική κοινωνία. Παραθέτω χαρακτηριστικά την εξής απάντηση: «Με την κατάλληλη ανάδειξη των αρχαιολογικών μας χώρων, η τοπική κοινωνία θα μπορούσε να αναβαθμιστεί τουριστικά και οικονομικά». Ένας μικρότερος αριθμός πολιτών δίνει έμφαση στην εκπαιδευτική αξία ενός τέτοιου εγχειρήματος, όπως επίσης και στη σημασία ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου τους. Αξιόλογη είναι η απάντηση ενός πολίτη που αναφέρει τα εξής: «Μια τέτοια ενέργεια μόνο θετικό αντίκτυπο θα μπορούσε να έχει στη τοπική κοινωνία, καθώς θα ήταν πόλος έλξης πολλών τουριστών στην περιοχή. Μαθητές, σχολεία, γονείς με παιδιά, αλλά και ενήλικες θα είχαν την ευκαιρία για μία ξενάγηση στον αρχαιολογικό χώρο, που θα μας

έφερνε πιο κοντά στην ιστορία του τόπου». Ορισμένες περιπτώσεις πολιτών κάνουν ιδιαίτερη μνεία για την αισθητική αξία και την αναβάθμιση που θα αποκτήσει η περιοχή, έπειτα από τις εργασίες της ανάδειξης του αρχαίου οικισμού. Ενδεικτικά παραθέτω τις εξής απαντήσεις: «Θεωρώ ότι η ανάδειξη του αρχαιολογικού μας χώρου θα συνέβαλε τόσο στη βελτίωση της οικονομίας της περιοχής (μέσω τουρισμού), όσο και στην ανάδειξη της γραφικότητας της ίδιας της περιοχής», αλλά και «θα προσέφερε έσοδα, θα αναδείκνυε την περιοχή και θα γινόταν ένας όμορφος χώρος για αναψυχή ή για μια απλή καθημερινή απόδραση». Δύο είναι οι περιπτώσεις των πολιτών που θεωρούν ότι μια τέτοια ενέργεια θα συνέβαλε στην προώθηση της επιστημονικής μελέτης. Αξιοσημείωτη είναι η εξής απάντηση: «Ανάπτυξη επιστημονικής δράσης (έρευνα, ανακοινώσεις, συνέδρια), πρόκληση οικονομικών δραστηριοτήτων και συμβολή στην τουριστική ανάπτυξη του τόπου, η αίσθηση των κατοίκων ότι ζουν σε έναν τόπο με μακροχρόνια ιστορία». Μία είναι η περίπτωση, η οποία θεωρεί ότι η ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του Σωρού θα συνέβαλε στο άνοιγμα θέσεων εργασίας για τους εν δυνάμει αρχαιολόγους. Ένας μικρός αριθμός ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα υποστηρίζει ότι το συγκεκριμένο εγχείρημα θα είχε δυστυχώς μικρό ή κανένα αντίκτυπο στη τοπική κοινωνία, καθώς, σύμφωνα με τους ίδιους, οι πολιτισμικοί φορείς δεν προτίθενται να ασχοληθούν με έργα ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, κυρίως, όσον αφορά τους αρχαιολογικούς χώρους. Μία πολύ μικρή μερίδα πολιτών πιστεύει ότι η ιστορικότητα της περιοχής θα γεννούσε στους πολίτες αισθήματα τιμής και υπερηφάνειας, με άμεσο επακόλουθο την ενδυνάμωση της αίσθησης της κοινότητας.

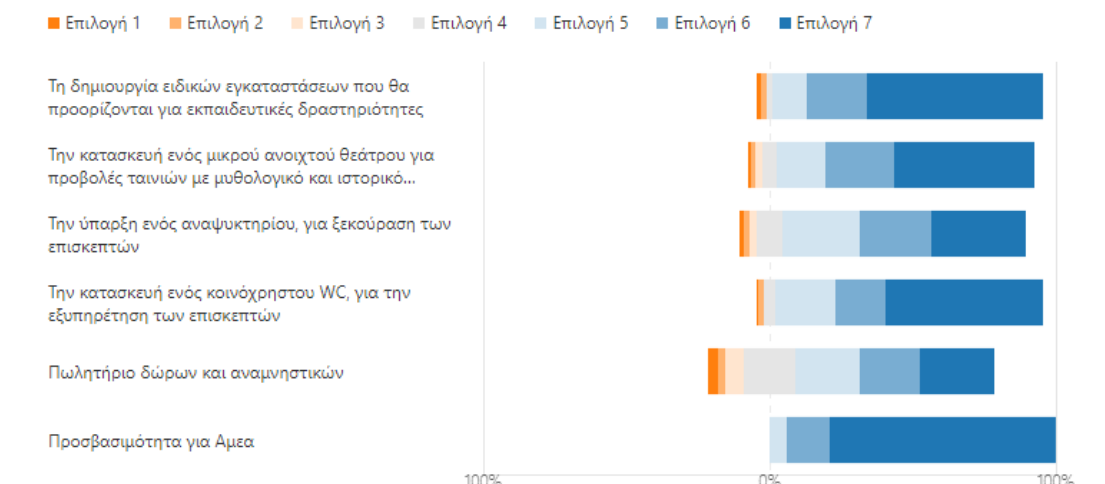
Σε ορισμένες από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της κλίμακας Likert, η οποία αποτελεί μία κλίμακα εκτίμησης απόψεων. Πιο συγκεκριμένα, τη θέση των ερωτήσεων καταλαμβάνουν κάποιες προτάσεις, οι οποίες συνοδεύονται από κλειστές απαντήσεις που συνήθως δίνονται με την μορφή κλίμακας από το 1 έως το 7 και δηλώνουν διαφορετικό βαθμό συμφωνίας ή ικανοποίησης. Παραδείγματος χάριν το 1 μπορεί να δηλώνει «χαμηλή προτίμηση» ή «διαφωνία», ενώ το 7 «υψηλή προτίμηση», ή «συμφωνία». Επομένως ο ερωτώμενος καλείται να σημειώσει τον βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας με την εκάστοτε πρόταση.

Στην ερώτηση που ακολουθεί οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να αξιολογήσουν ποιες από τις αξίες ανάδειξης ενός αρχαιολογικού χώρου έκριναν ότι είχαν μεγαλύτερη σημασία. Ανάμεσα στις επιλογές ήταν η εκπαιδευτική, η οικονομική, η αρχαιολογική, η συναισθηματική/συμβολική αξία, η αξία εμπειρίας για χαλάρωση και απόδραση από την καθημερινότητα και η περιβαλλοντική αξία (διάσωση τοπίου). Από την προσεκτική μελέτη του γραφήματος, η οποία αποσκοπούσε στο να διαγνωστεί ποιες αξίες έχουν μεγαλύτερη σημασία κατά την κρίση των πολιτών προέκυψαν τα εξής αποτελέσματα: εκπαιδευτική αξία: 95%, οικονομική αξία: 83,2%, αρχαιολογική αξία: 94,9 %, συναισθηματική/ συμβολική αξία: 88,3%, αξία εμπειρίας για χαλάρωση και απόδραση από την καθημερινότητα: 65,6%, αξία περιβαλλοντική (διάσωση τοπίου): 86,5%. Επομένως τις τρεις πρώτες θέσεις καταλαμβάνουν: η εκπαιδευτική αξία: 95% (Το ποσοστό 95% αντιστοιχεί σε 113 από τους 119 ερωτηθέντες), η αρχαιολογική αξία: 94,9 % (Το ποσοστό 94,9% αντιστοιχεί σε 112 από τους 119 ερωτηθέντες) και η

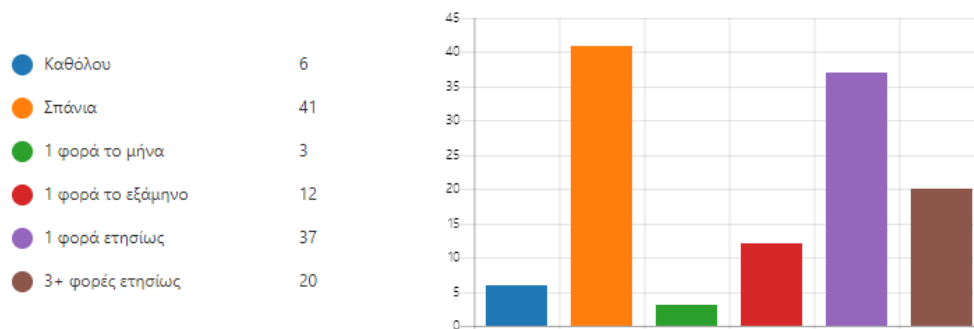
συναισθηματική/ συμβολική αξία: 88,3% (Το ποσοστό 88,3% αντιστοιχεί σε 105 από τους 119 ερωτηθέντες).

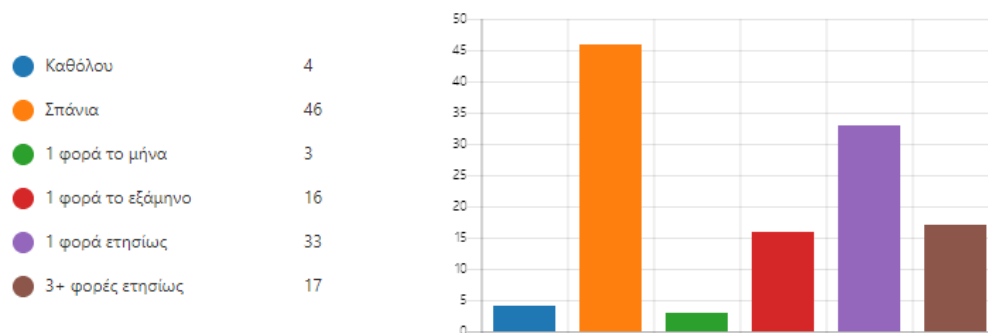
Σε επόμενο στάδιο οι πολίτες κλήθηκαν να αξιολογήσουν κάποιες ιδέες, για να καταστεί ο αρχαιολογικός χώρος επισκέψιμος και να προσελκύσει τους επισκέπτες. Ως προς τις προτάσεις που τέθηκαν προς αξιολόγηση ήταν η δημιουργία ειδικών εγκαταστάσεων που θα προορίζονται για εκπαιδευτικές δραστηριότητες, η κατασκευή ενός μικρού ανοιχτού θεάτρου για προβολές ταινιών με μυθολογικό και ιστορικό περιεχόμενο, κατά τους θερινούς μήνες, η ύπαρξη ενός αναψυκτήριου, για ξεκούραση των επισκεπτών, η κατασκευή ενός κοινόχρηστου WC, για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών, η ύπαρξη πωλητήριου δώρων και αναμνηστικών και τέλος η μέριμνα για καλύτερη πρόσβαση σε άτομα με ειδικές δεξιότητες. Η προσεκτική μελέτη των απαντήσεων απέδωσε τα εξής στοιχεία: η δημιουργία ειδικών εγκαταστάσεων που θα προορίζονται για εκπαιδευτικές δραστηριότητες: 94,1%, η κατασκευή ενός μικρού ανοιχτού θεάτρου για προβολές ταινιών με μυθολογικό και ιστορικό περιεχόμενο, κατά τους θερινούς μήνες: 89,9%, η ύπαρξη ενός αναψυκτήριου, για ξεκούραση των επισκεπτών: 84,9 %, η κατασκευή ενός κοινόχρηστου WC, για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών: 93,2%, πωλητήριο δώρων και αναμνηστικών: 69,8%, προσβασιμότητα για Αμεα: 100%. Επομένως τις τρεις πρώτες θέσεις καταλαμβάνουν: η μέριμνα για καλύτερη πρόσβαση σε Αμεα: 100% (Το ποσοστό 100% αντιστοιχεί σε 119 από τους 119 ερωτηθέντες), η δημιουργία ειδικών εγκαταστάσεων που θα προορίζονται για εκπαιδευτικές δραστηριότητες: 94,1 % (Το ποσοστό 94,1% αντιστοιχεί σε 111 από τους 119 ερωτηθέντες), η κατασκευή ενός κοινόχρηστου WC, για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών: 93,2% (Το ποσοστό 93,2% αντιστοιχεί σε 110 από τους 119 ερωτηθέντες).

Οι επόμενες ερωτήσεις που υποβλήθηκαν στους πολίτες του Βόλου τέθηκαν με σκοπό να διαγνωσθεί εάν οι κάτοικοι δείχνουν έμπρακτα το ενδιαφέρον τους για τη γνώση της ιστορίας της πατρίδας τους, καθώς επίσης για το εάν διαθέτουν τον ελεύθερο χρόνο τους, για να επισκεφθούν αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής τους. Επομένως στην ερώτηση σε τι συχνότητα επισκέπτονται αρχαιολογικούς χώρους η πλειονότητα των πολιτών απάντησε σπάνια, έως μία φορά το χρόνο, σε ποσοστό 65,5%, ενώ μόλις το 26,8% του συνόλου απάντησε περισσότερες από μία φορά ετησίως.

Η ίδια εικόνα παρατηρείται και στην ερώτηση σχετικά με την επίσκεψη σε αρχαιολογικά μουσεία, όπου το 66,3% απάντησε σπάνια έως μία φορά το χρόνο, ενώ μόνο το 27,7% επισκέπτεστε συχνά αρχαιολογικά μουσεία.

Οι πολίτες του Βόλου που επισκέφθηκαν κάποιον αρχαιολογικό χώρο της περιοχής τους τα τελευταία δύο χρόνια υπερβαίνουν ελάχιστα σε ποσοστό 52,1% εκείνους που δεν έχουν επισκεφθεί πρόσφατα κάποιον αρχαιολογικό χώρο 47,9%.

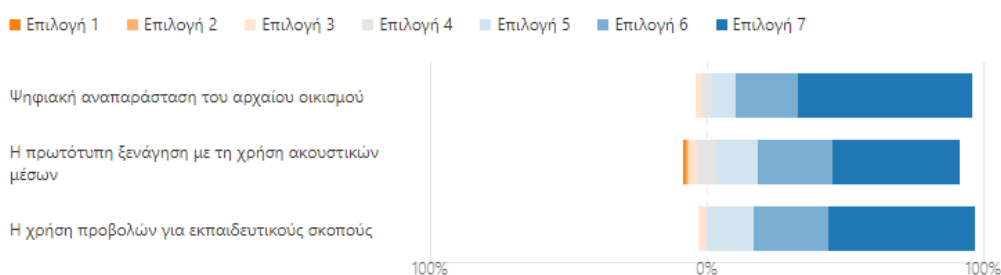

Στην ερώτηση που αφορά τον αρχαιολογικό χώρο της περιοχής τους που έχουν επισκεφθεί, με σκοπό να διαπιστωθεί η προτίμηση των πολιτών για κάποιον αρχαιολογικό χώρο διαγνώσθηκε ότι τις πρώτες θέσεις κατέχουν οι αρχαιολογικοί χώροι του Διμηνίου, των Φθιωτίδων Θηβών και του Σέσκλου. Η προτίμηση των πολιτών για αυτές τις τρεις αρχαιολογικές θέσεις, πιθανώς προέκυψε, καθώς είναι ιδιαίτερα γνωστές, αλλά και γιατί έχουν ως ένα βαθμό αξιοποιηθεί. Ενδεικτικά θα αναφέρω και τις επισκέψεις των πολιτών στη Γορίτσα, το Σωρό, τα Παλαιά Βόλου, την ελληνιστική Άλο στον Αλμυρό κ.ά.

Τα ερωτήματα που ακολουθούν διαμορφώθηκαν, επίσης, με την μέθοδο της κλίμακας Likert, επομένως στο ερώτημα ποιο στοιχείο της επίσκεψης είναι κατά τη γνώμη τους, περισσότερο ελκυστικό σε έναν αρχαιολογικό χώρο και συνεπώς σημαντικό για την ενίσχυση της επιθυμίας για επίσκεψη, οι πολίτες έπρεπε να αξιολογήσουν τις προτάσεις του μελετητή, οι οποίες ήταν η ύπαρξη οργανωμένης ξενάγησης, η μερική αναστήλωση των μνημείων, η απόδοση της αρχικής μορφής των μνημείων σε μακέτα και καλύτερη προσβασιμότητα για άτομα με ειδικές δεξιότητες, προέκυψαν τα εξής αποτελέσματα: η ύπαρξη οργανωμένης ξενάγησης προτιμήθηκε από το 89,9% των συμμετεχόντων, η μερική αναστήλωση των μνημείων από το 85,7%, η απόδοση της αρχικής μορφής των μνημείων σε μακέτα από το 85,7%, η μέριμνα για πρόσβαση σε άτομα με ειδικές δεξιότητες από το 93,3%. Επομένως τις τρεις πρώτες θέσεις καταλαμβάνουν η μέριμνα για πρόσβαση σε άτομα με ειδικές δεξιότητες: 93,3% (Το ποσοστό 93,3% αντιστοιχεί σε 111 από τους 119 ερωτηθέντες), η ύπαρξη οργανωμένης ξενάγησης: 89,9% (Το ποσοστό 89,9% αντιστοιχεί σε 106 από τους 119 ερωτηθέντες), ενώ την τρίτη θέση καταλαμβάνουν και οι δύο επόμενες απαντήσεις: η μερική αναστήλωση των μνημείων 85,7% (Το ποσοστό 85,7% αντιστοιχεί σε 101 από τους 119 ερωτηθέντες) και η απόδοση της αρχικής μορφής των μνημείων σε μακέτα 85,7% (Το ποσοστό 85,7% αντιστοιχεί σε 101 από τους 119 ερωτηθέντες).

Στη συνέχεια οι ερωτηθέντες υποβλήθηκαν στην αξιολόγηση ορισμένων νέων μεθόδων ανάδειξης με τη βοήθεια νέων τεχνολογιών, όπου προέκυψαν τα εξής στοιχεία: η ψηφιακή αναπαράσταση του αρχαίου οικισμού προτιμήθηκε από το 94,1%, η πρωτότυπη ξενάγηση με τη χρήση ακουστικών μέσων από το 88,2%, η χρήση προβολών για εκπαιδευτικούς σκοπούς από το 96,6%. Επομένως τις τρεις πρώτες θέσεις καταλαμβάνουν: η χρήση προβολών για εκπαιδευτικούς σκοπούς: 96,6% (Το ποσοστό 96,6% αντιστοιχεί σε 114 από τους 119 ερωτηθέντες), η ψηφιακή αναπαράσταση του αρχαίου οικισμού: 94,1% (Το ποσοστό 94,1% αντιστοιχεί σε 111 από τους 119 ερωτηθέντες) και η πρωτότυπη ξενάγηση με τη χρήση ακουστικών μέσων: 88,2% (Το ποσοστό 88,2% αντιστοιχεί σε 104 από τους 119 ερωτηθέντες).

Όσον αφορά το ερώτημα για το εάν ενδιαφέρονται για την επιστήμη της αρχαιολογίας οι μισοί απάντησαν πολύ έως πάρα πολύ (ποσοστό 50,4%), ενώ οι υπόλοιποι, το 49,6% αυτών καθόλου έως λίγο.

● Καθόλου	5
● Ελάχιστα	18
● Λίγο	36
● Πολύ	35
● Πάρα πολύ	25

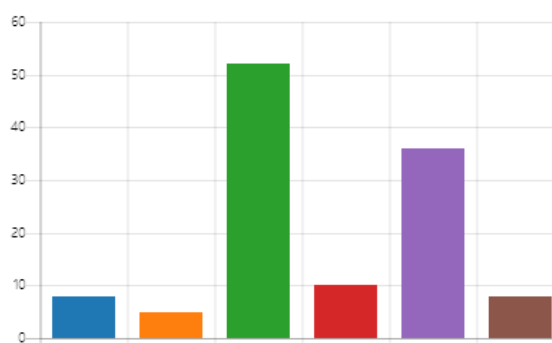
Σχετικά με το εάν ενδιαφέρονται να ενημερώνονται για αρχαιολογικά θέματα το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε θετικά, το 71,4%, ενώ το 28,6% απάντησε αρνητικά.

Ναι	85
Όχι	34

Το μέσο ενημέρωσης για αρχαιολογικά ζητήματα με την μεγαλύτερη απήχηση στους πολίτες είναι το διαδίκτυο, το οποίο χρησιμοποιείται από το 43,6 % των ερωτηθέντων, ακολουθεί η παρακολούθηση σχετικών προγραμμάτων (ντοκιμαντέρ) 30,2%, ενώ το 19,3% εξ' αυτών προτιμά την ανάγνωση σχετικών άρθρων, την παρακολούθηση ομιλιών ή μέσω των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

Την ανάγνωση σχετικών άρθ...	8
Την παρακολούθηση ομιλιών	5
Την αναζήτηση πληροφοριών...	52
Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	10
Την παρακολούθηση σχετικώ...	36
Άλλο	8

Συνοψίζοντας τις παραπάνω πληροφορίες διαπιστώνουμε ότι ένα μεγάλο μέρος της κοινότητας γνωρίζει την ύπαρξη του αρχαίου οικισμού, ωστόσο οι γνώσεις τους είναι πολύ περιορισμένες. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις εκείνων που διαθέτουν πιο εξειδικευμένες γνώσεις. Το οξύμωρο στην παρούσα μελέτη είναι ότι παρότι στη συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών γεννιούνται συναισθήματα υπερηφάνειας, θαυμασμού και περιέργειας να ανακαλύψουν τον αρχαίο οικισμό, οι απαντήσεις στο ερώτημα εάν επισκέπτονται αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία της περιοχής τους δείχνει μια άλλη εικόνα. Γιατί συμβαίνει αυτό; Μήπως σε άλλους χώρους δεν έχει γίνει σωστή διαχείριση και ανάδειξη; Μήπως δεν έχει δοθεί στους πολίτες το κίνητρο να τους επισκεφθούν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

6.1 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ

Η προστασία και η ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του Σωρού αποτελεί επιτακτική ανάγκη τόσο για τα ίδια τα μνημεία, όσο και προς όφελος της τοπικής κοινωνίας. Για την υλοποίηση του έργου ανάδειξης καθίσταται σκόπιμο να εξεταστούν τόσο οι εξωγενείς, όσο και οι ενδογενείς παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη

του έργου. Πιο συγκεκριμένα, η εξέταση των δυνατοτήτων και των αδυναμιών που προσφέρει ένας αρχαιολογικός χώρος, σε συνδυασμό με τις ευκαιρίες και τις απειλές που μπορεί να δεχθεί ένας αρχαιολογικός χώρος από εξωτερικούς παράγοντες (swot analysis) αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο στρατηγικού σχεδιασμού, το οποίο αποβλέπει στην επίτευξη του στόχου της ανάδειξης.

6.1.1 ΕΞΩΓΕΝΕΙΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ: ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΕΙΛΕΣ

Οι ευκαιρίες και οι απειλές αντανακλούν μεταβλητές του εξωτερικού περιβάλλοντος, οι οποίες θα πρέπει να μελετηθούν και να προσαρμοστούν προς όφελος του έργου της ανάδειξης. Όσον αφορά τις ευκαιρίες έχουν εντοπιστεί οι εξής:

1. Η ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου θα μπορούσε να αποτελέσει ορόσημο της ιστορίας και της ταυτότητας της πόλης του Βόλου, καθώς θα ήταν δυνατό να λειτουργεί ως ιστορικό τοπόσημο που θα υπενθυμίζει στους κατοίκους το παρελθόν
2. Η χωροταξική ανάπτυξη της περιοχής θα προσφέρει την ευκαιρία στους πολίτες και εν γένει στους επισκέπτες να απολαμβάνουν έναν καλαίσθητο χώρο αναψυχής και διασκέδασης
3. Να αποτελέσει εστία πολιτισμού όπου σε συνεργασία με το Αρχαιολογικό Μουσείο του Βόλου να προβεί στη διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων και τη διεξαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων κ.ά.
4. Να συμβάλει στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, με την ένταξη του αρχαιολογικού χώρου σε τουριστικά – εκδρομικά προγράμματα
5. Να αποτελέσει πλουτοπαραγωγική πηγή της πόλης του Βόλου με την προσέλκυση τουριστών, αλλά και να ενισχύσει την ιδιωτική οικονομία, με την απασχόληση ανθρώπινου δυναμικού

Όσον αφορά τις απειλές που δυσχεραίνουν το έργο της προστασίας και ανάδειξης, αυτές είναι οι εξής:

1. Η ανυπαρξία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος από τις διοικούσες αρχές και την τοπική κοινωνία
2. Κλιματολογικές και περιβαλλοντικές συνθήκες. Η άμεση γειτνίαση του οικισμού με τον Παγασητικό κόλπο, έχει ως άμεσο επακόλουθο τα υψηλά επίπεδα υγρασίας που ενδέχεται να προκαλέσουν φθορές στα αρχαιολογικά κατάλοιπα.
3. Η άμεση γειτνίαση με τους σύγχρονους οικισμούς του Αγίου Στεφάνου και των Αλυκών ενδέχεται να προκαλέσει καταστροφές στις αρχαιότητες (π.χ. σε ιδιωτικούς αγρούς, κάτω από τους οποίους εκτείνεται το αρχαίο νεκροταφείο του Σωρού, είναι πιθανό οι ιδιώτες να προβούν σε βαθιά άροση, κατά την οποία ενδέχεται να προκληθούν φθορές στα ευρήματα κ.ά.)

6.1.2 ΕΝΔΟΓΕΝΕΙΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ: ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ

Όσον αφορά τους ενδογενείς παράγοντες σε αυτούς συγκαταλέγονται οι δυνατότητες και οι αδυναμίες που προσφέρει ο ίδιος ο αρχαιολογικός χώρος, πάνω στις οποίες θα βασιστεί ο σχεδιασμός του έργου της ανάδειξης. Επομένως, οι δυνατότητες που εντοπίζονται στον αρχαϊκό οικισμό του Σωρού είναι οι εξής:

1. Βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με την πόλη του Βόλου (σε απόσταση περίπου 10 χλμ.)
2. Η πρόσβαση στον αρχαίο οικισμό είναι σχετικά εύκολη
3. Δεσπόζει σε καλή τοποθεσία, με θέα τον Παγασητικό Κόλπο, την πόλη του Βόλου και το Πήλιο
4. Το φυσικό περιβάλλον ενδείκνυται για κάθε είδους εξωτερική δραστηριότητα
5. Δυνατότητα ταύτισης της θέσης με την αρχαϊκή – κλασική πόλη των Αμφανών, βάσει των φιλολογικών και αρχαιολογικών πηγών, στοιχείο που καταδεικνύει την μεγάλη ιστορική σημασία της περιοχής

Αντιθέτως οι αδυναμίες που έχουν εντοπιστεί στον αρχαιολογικό χώρο του Σωρού είναι οι εξής:

1. Γεωμορφολογική αδυναμία. Η κωνική διαμόρφωση του λόφου καθιστά ιδιαίτερες απότομες τις πλαγιές του, εκ των οποίων η βόρεια πλευρά του λόφου είναι κάπως απόκρημνη
2. Η απουσία ολοκληρωμένης ανασκαφικής έρευνας σε όλη την έκταση του αρχαίου οικισμού
3. Εξαιτίας της άμεσης γειτνίασης του λόφου με τον σύγχρονο οικισμό των Αλυκών στα Βόρεια, δεν έχουν αποσαφηνιστεί τα ακριβή όρια του νεκροταφείου και η ανασκαφική έρευνα περιορίστηκε σε ανασκαφές σωστικού χαρακτήρα
4. Σύγχρονες παρεμβάσεις προκάλεσαν ζημιές στον αρχαίο οικισμό (π.χ. οι κτηνοτρόφοι για την κατασκευή ποιμνιοστασίων χρησιμοποίησαν αρχαίο οικοδομικό υλικό), όπως επίσης και να απομακρυνθούν τα μελίτσια που συχνά βλέπουμε στο χώρο.

Λαμβάνοντας υπόψιν την παραπάνω στρατηγική ανάλυση είναι σκόπιμο να στοχεύσουμε σε τρεις βασικούς τομείς, όπως είναι ο τουρισμός, η εκπαίδευση και η αισθητική αναβάθμιση της περιοχής. Αρχικά, η ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του Σωρού θα επέφερε σημαντική αύξηση του τουρισμού στην περιοχή, καθώς η επίσκεψη των τουριστών στη χώρα μας είναι συνυφασμένη με την επίσκεψή τους σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία, γεγονός που συμβάλει στην ανάπτυξη της οικονομίας. Έπειτα, ο εκπαιδευτικός χαρακτήρας θα μπορούσε να προκύψει με την οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων που θα

απευθύνονται σε όλους του πολίτες, με σκοπό να έρθουν περισσότερο κοντά στα πολιτιστικά δρώμενα της πόλης τους αποκομίζοντας πολλές γνώσεις. Τέλος, η εξαιρετική τοποθεσία, πάνω στην οποία δεσπόζει ο αρχαίος οικισμός, σε συνδυασμό με την άμεση γειτνίαση της περιοχής με το κέντρο του Βόλου, αποτελούν δύο σημαντικές συνιστώσες για να μετατραπεί ο χώρος σε έναν καλαίσθητο προορισμό για μικρούς και μεγάλους.

Έχοντας, πάλι, ως εργαλείο την παραπάνω ανάλυση, η προσοχή θα πρέπει να στραφεί σε ορισμένα σημεία, τα οποία απαιτούν άμεση επίλυση. Αρχικά, η Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας σε συνεργασία με τις διοικούσες αρχές θα πρέπει να προβεί σε ενέργειες, όπως το έργο του καθαρισμού της περιοχής από τη βλάστηση, της εκτεταμένης ανασκαφής στο χώρο, της περιφράξης του χώρου, ώστε να προφυλαχθεί από εξωτερικούς κινδύνους, αλλά και να αποσαφηνιστούν τα όρια του αρχαιολογικού χώρου, για να αποφευχθούν ενέργειες που ενδεχομένως να απειλούσαν την καταστροφή των μνημείων. Τέλος, θα ήταν απαραίτητη η παρέμβαση επιστημονικού προσωπικού στο χώρο, για την προστασία και ανάδειξη των μνημείων.

6.2 ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

«Οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μουσεία είναι για την Ελλάδα οι δύο βασικοί τομείς που απεικονίζουν το μοναδικό εύρος και τη σπάνια ποιότητα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Οι χώροι πολυάριθμοι, παραδομένοι σε εμάς από την αρχαιότητα, τα μουσεία περιορισμένα δημιουργήματα των σύγχρονων Ελλήνων απαιτούν διαφορετική αντιμετώπιση, αλλά με κοινό πάντα στόχο την προστασία και ανάδειξη των αρχαίων μνημείων».²⁹⁷

Η προσδοκία της ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου του Σωρού είναι να πάψουν τα μνημεία να είναι καλυμμένα με το πέπλο της αδιαφορίας και της αφάνειας, αλλά να έρθουν στην επιφάνεια και να αφηγηθούν την μακρά, ιστορία τους. Από τα στοιχεία της έρευνας που διεξήχθη στην τοπική κοινωνία της πόλης του Βόλου έγινε αντιληπτό ότι ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων όχι μόνο δεν γνωρίζουν την ύπαρξη του οικισμού αλλά δείχνουν αδιαφορία στη γνώση θεμάτων με αρχαιολογικό περιεχόμενο. Το όραμα, επομένως, του συγκεκριμένου έργου μεταξύ άλλων είναι το παρελθόν να μπορεί να συνομιλεί με το παρόν με έναν άκρως άμεσο και αποτελεσματικό τρόπο. Κύριο μέλημα της παρούσας μελέτης είναι να ωθήσουμε την τοπική κοινωνία και δη τη μαθητική κοινότητα να επιθυμεί να γνωρίσει την ιστορία του τόπου της, καθώς η επαφή με τα μνημεία και την ιστορία τους θα είναι ζωντανή.

²⁹⁷ Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000, 108.

Ο πρωταρχικός στόχος του εγχειρήματος είναι η προστασία των μνημείων, ούτως ώστε να συνεχίσουν να υφίστανται και να αποφευχθεί η φθορά τους με την πάροδο του χρόνου. Κρίνεται, επομένως, σκόπιμη η παρουσία μιας ομάδας συντηρητών και αρχιτεκτόνων, η οποία θα μελετήσει τα μνημεία και θα προβεί σε ενέργειες προστασίας και διατήρησής τους. Μία άλλη βασική παράμετρος που θα πρέπει να ληφθεί υπόψιν κατά τις εργασίες της ανάδειξης είναι η εξομάλυνση των εξωτερικών απειλών και των αδυναμιών που διαθέτει ο χώρος, ώστε να καταστεί βιώσιμος. Ο απώτερος στόχος είναι να αξιοποιηθεί κατά το βέλτιστο η εκπαιδευτική του αξία, ώστε να επωφεληθεί η ίδια η κοινωνία, καθώς μεγάλο ποσοστό αυτής αγνοεί την ύπαρξη αυτού του θησαυρού και την τεράστια ιστορική του αξία.

6.3 Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Ένα μικρό ποσοστό του αρχαίου οικισμού έχει δεχθεί ανασκαφικές εργασίες, γεγονός που αποτελεί τροχοπέδη, τόσο στην καλύτερη γνώση του οικισμού, όσο και στην ανάδειξή του. Η συστηματική ανασκαφή μεγάλου μέρους του οικισμού αποτελεί επιτακτική ανάγκη. Η παρούσα μελέτη θα εστιάσει στην προστασία και ανάδειξη των αρχιτεκτονικών καταλοίπων που έχουν ήδη αποκαλυφθεί. Ο επισκέπτης κατά την ξενάγησή του στον αρχαιολογικό χώρο θα ταξιδέψει πίσω στο μακρινό παρελθόν, όπου θα γνωρίσει την αρχιτεκτονική των προγόνων του, τον τρόπο διαβίωσής τους, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις τους και την φροντίδα των νεκρών τους. Μία ολόκληρη ιστορία θα ξετυλίγεται μπροστά τους, την αφήγηση της οποίας θα ήταν σκόπιμο να αναλάβουν οι ξεναγοί. Την προτίμησή τους στους ξεναγούς δήλωσαν και οι πολίτες στην έρευνα που προηγήθηκε, με μικρότερη προτίμηση στη ψηφιακή ξενάγηση, με τη χρήση ακουστικών μέσων. Η άμεση επαφή του επισκέπτη με τον ξεναγό θα ήταν καλύτερη επιλογή από την απρόσωπη και ψυχρή ξενάγηση με τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών, καθώς ο ξεναγός με μία περισσότερο μουσειολογική προσέγγιση στην ξενάγησή του θα μπορούσε να μεταφέρει τους επισκέπτες σε μία άλλη εποχή. Επιπλέον, ένας ξεναγός θα μπορούσε να λύσει τις απορίες των επισκεπτών και να κάνει εποικοδομητικές συζητήσεις, ενώ με τη χρήση ακουστικών μέσων δεν θα υπήρχε αυτή η δυνατότητα για εμβάθυνση των γνώσεων.

ΤΟΜΕΑΣ 1 – ΘΕΑΣΗ ΤΕΙΧΩΝ

Σε αυτόν τον τομέα ο επισκέπτης, τον πρώτο που συναντά κατά την είσοδό του στον αρχαιολογικό χώρο θα έχει την ευκαιρία να αντικρύσει ένα τμήμα των τειχών που περιέβαλαν την ακρόπολη και να πληροφορηθεί για το οχυρωματικό σύστημα του οικισμού, το σύστημα τοιχοποιίας των τειχών, το οικοδομικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε, όπως επίσης και για τυχόν διορθώσεις, παρεμβάσεις και επισκευές που δέχθηκαν τα τείχη με την πάροδο του χρόνου.

ΤΟΜΕΑΣ 2 – ΠΥΛΕΣ

Ο συγκεκριμένος τομέας αποτελείται από τις πύλες, μέσα από τις οποίες θα διέλθει ο επισκέπτης, κατά την ανάβασή του στην ακρόπολη. Θα του δοθεί η ευκαιρία να αντικρύσει από κοντά τις πύλες, οι οποίες αποτέλεσαν τις διόδους επικοινωνίας μεταξύ της κάτω πόλης και της ακρόπολης. Θα ενημερωθεί για τον τρόπο κατασκευής τους, τα υλικά δόμησής τους και για τον αμυντικό χαρακτήρα των πύργων που δεσπόζουν εκατέρωθεν αυτών.

ΤΟΜΕΑΣ 3 – ΚΥΚΛΙΚΟΣ ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ

Ο τρίτος τομέας περιλαμβάνει έναν κυκλικό περίβολο, ο οποίος έχει ερμηνευτεί προσωρινά και υποθετικά ως η αγορά του αρχαίου οικισμού. Οι γνώσεις για το

συγκεκριμένο τμήμα του οικισμού είναι άκρως περιορισμένες, ενώ καθίσταται αναγκαία η συστηματική του ανασκαφή, ώστε ο επισκέπτης να έχει μία πιο σφαιρική γνώση για τον συγκεκριμένο τομέα.

ΤΟΜΕΑΣ 4 – ΟΙΚΙΕΣ

Εκατέρωθεν της δεύτερης πύλης έχει ανασκαφεί ένας μικρός αριθμός οικιών. Σε αυτόν το τομέα ο επισκέπτης θα γνωρίσει την αρχιτεκτονική αλλά και την χωροταξική διαμόρφωση των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων, μελετώντας την κάτοψη τους και λαμβάνοντας πληροφορίες για τα υλικά δομής κ.ά.

ΤΟΜΕΑΣ 5 – ΑΝΑΚΤΟΡΟ

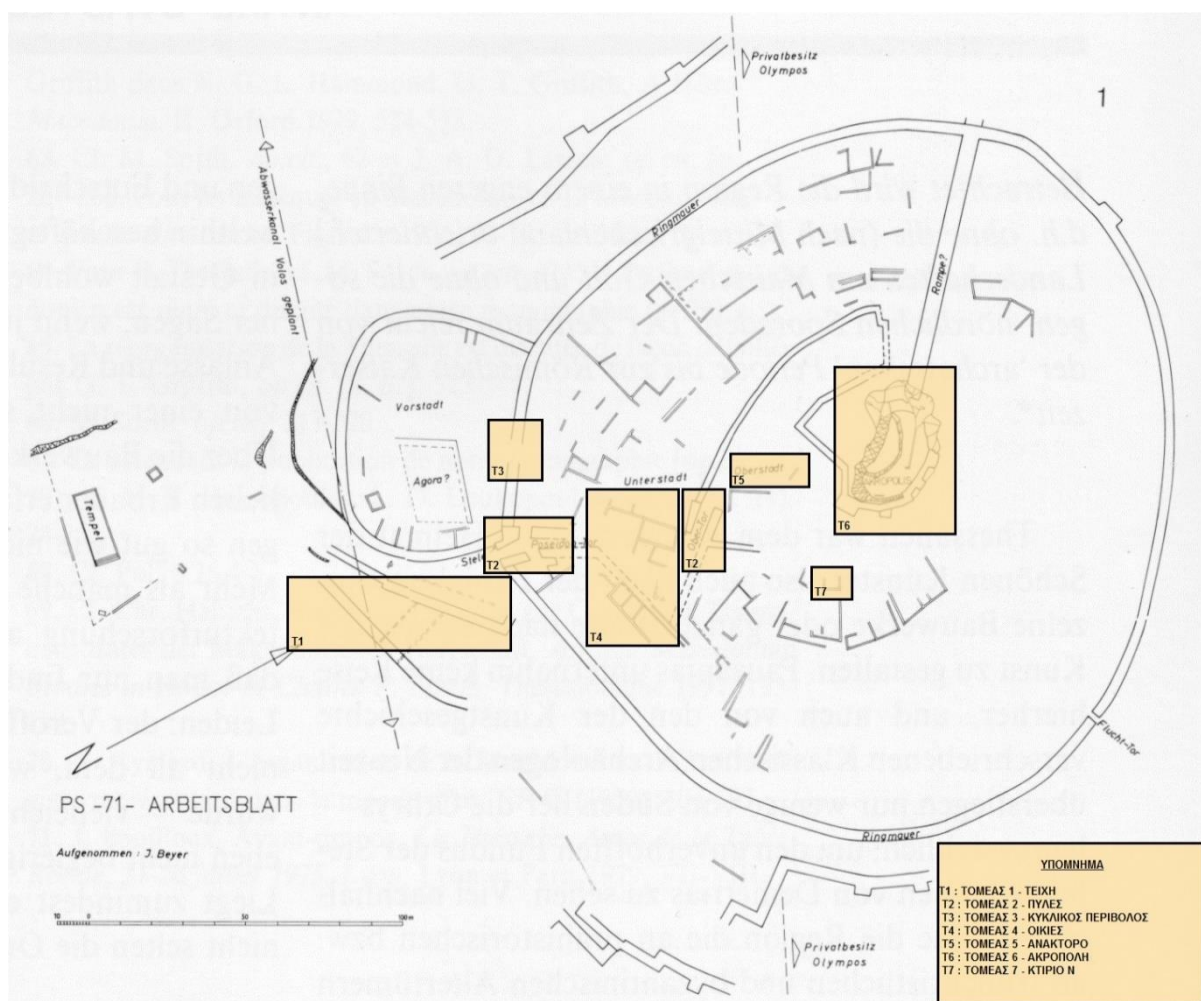
Σε αυτό τον τομέα ο επισκέπτης θα έχει την δυνατότητα να αντικρύσει ένα οικοδόμημα μνημειακών διαστάσεων, το οποίο αποδόθηκε από τον ανασκαφέα ως η κατοικία του άνακτα. Κατά τις εργασίες ανάδειξης του κτιρίου κρίνεται αναγκαίο να αποκαλυφθεί ολόκληρη η κάτοψη, ούτως ώστε ο επισκέπτης να κατανοήσει την διαρρύθμιση των δωματίων και να πληροφορηθεί για τα υλικά κατασκευής και τα ευρήματα που αποκαλύφθηκαν.

ΤΟΜΕΑΣ 6 – ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Η επίσκεψη στον αρχαιολογικό χώρο θα κορυφώνεται με την άφιξη στον τομέα 6, ο οποίος αποτελεί το ανώτερο σημείο της ακρόπολης. Από αυτό το σημείο θα μπορεί να έχει μια σφαιρική θέαση του οικισμού, αλλά και του ιερού, ενώ η υπέροχη θέα προς τον Παγασητικό κόλπο, το Βόλο και το Πήλιο θα δικαιώσει όσους ακολούθησαν την πορεία της διαδρομής προς την ακρόπολη.

ΤΟΜΕΑΣ 7 – ΚΤΙΡΙΟ Ν

Κατά την κατάβαση από την ακρόπολη, με κατεύθυνση την αφετηρία ο επισκέπτης θα συναντά το κτίριο Ν, το οποίο φέρει ομοιότητες με το λεγόμενο ανάκτορο. Μεταξύ των εργασιών προστασίας και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου είναι η διαδικασία αποκάλυψης του κτιρίου, ούτως ώστε ο επισκέπτης να μπορεί, έστω, να αντικρύσει την κάτοψη και να πληροφορηθεί για την σπουδαιότητα των ευρημάτων, την αρχιτεκτονική και τα υλικά κατασκευής του.

ΤΟΜΕΑΣ 8 – ΒΑΘΡΟ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ

Στην πορεία προς το επιβλητικό ναϊκό οικοδόμημα, δεσπόζει μια ορθογώνια κατασκευή, η οποία έχει ερμηνευτεί ως βάθρο αγάλματος, καθώς έχει εντοπιστεί μια δίστιχη επιγραφή που μας πληροφορεί για τον αναθέτη του έργου. Η κατασκευή κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς ο επισκέπτης θα μπορούσε να λάβει γνώση για την ιστορία, σχετικά με το εθιμοτυπικό των αρχαίων να στολίζουν τα ιερά με αγάλματα των θεοτήτων που λατρεύονταν στους αντίστοιχους ναούς.

ΤΟΜΕΑΣ 9 – ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΟ ΙΕΡΟ

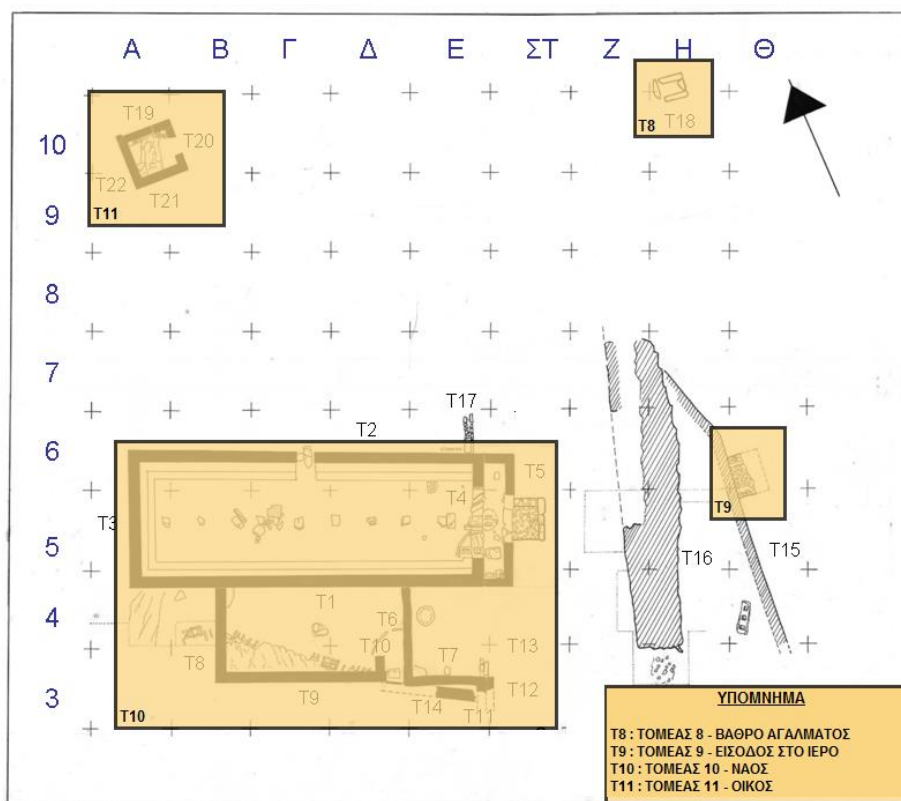
Ο τομέας περιλαμβάνει την είσοδο στο αρχαίο τέμενος, η οποία επιτυγχάνονταν μέσω μιας αναβάθρας. Από αυτό το σημείο ο επισκέπτης έχει μια πρώτη εικόνα του ναού από τα ανατολικά. Η είσοδος στο ιερό σηματοδοτεί την μετάβαση του πιστού σε έναν χώρο ιερό, ο οποίος κατά κανόνα ήταν περιφραγμένος, τόσο για προστασία, όσο και για να διακρίνεται ο ιερός χαρακτήρας της τοποθεσίας.

ΤΟΜΕΑΣ 10 – ΝΑΟΣ

Σε αυτόν τον τομέα οι επισκέπτες αντικρίζουν την πηγή της λατρείας τους, το ναό, το κτίριο που προορίζονταν για τη λατρευόμενη θεότητα και τους παράπλευρους βοηθητικούς χώρους. Το ναϊκό οικοδόμημα έχει ανασκαφεί πλήρως, επομένως, ο επισκέπτης θα έχει την ευκαιρία να γνωρίσει την αρχιτεκτονική ενός ιδιαίτερου αρχαίου ελληνικού ναού, να ενημερωθεί για τα αντικείμενα λατρείας που αποκαλύφθηκαν, για τις λατρευτικές πρακτικές, την λατρευόμενη θεότητα κ.ά.

ΤΟΜΕΑΣ 11 - ΟΙΚΟΣ

Η ξενάγηση των επισκεπτών καταλήγει στον τομέα 11, όπου εκεί βρίσκεται το κτίριο Ε. Σε αυτό το σημείο θα γίνει λόγος για τη χρήση του συγκεκριμένου οικοδομήματος, ότι πιθανώς αποτέλεσε έναν πρώιμο ναό για την στέγαση του λατρευτικού αγάλματος και έπειτα με την κατασκευή του υστερο-αρχαϊκού ναού μετατράπηκε σε θησαυρό. Οι επισκέπτες θα ενημερώνονται για τη μορφή των πρώιμων ναϊκών οικοδομημάτων και για τους «θησαυρούς» στα αρχαία ιερά.

6.4 ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΗ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Η συντήρηση των αρχαίων καταλοίπων αποτελεί αναγκαίο έργο για την σωτηρία των μνημείων. Οι κλιματολογικές συνθήκες και η ανθρώπινη παρουσία αποτελούν κίνδυνο για την ύπαρξή τους. Η συντήρηση των αρχαιοτήτων από εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό αρχιτέκτονες, αρχαιολόγους κ.ά., αποτρέπει τη φθορά τους με την πάροδο του χρόνου. Η μερική αναστήλωση ορισμένων μνημείων αποτελεί μια βασική παράμετρο του έργου της ανάδειξης. Η συγκεκριμένη μέθοδος εξυπηρετεί στην καλύτερη κατανόηση της αρχικής μορφής των μνημείων.

Οι εργασίες καθαρισμού ολόκληρου του αρχαιολογικού χώρου από την βλάστηση που καλύπτει τα μνημεία προηγείται του έργου συντήρησης και αποκατάστασης. Ειδικευμένοι εργάτες υπό την επίβλεψη και κατεύθυνση του υπεύθυνου αρχαιολόγου - ανασκαφέα θα πρέπει να καθαρίσουν το χώρο από τη βλάστηση που ευδοκιμεί στην περιοχή, όπως σποραδικοί θάμνοι, χαμηλά φυτά. Όταν ολοκληρωθούν οι εργασίες καθαρισμού, τότε ένα εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό, αποτελούμενο από αρχιτέκτονες, συντηρητές και αρχαιολόγους θα αναλάβει το έργο της συντήρησης και μερικής αναστήλωσης των μνημείων. Το συγκεκριμένο εγχείρημα αποτελεί μία ιδιαιτέρως χρονοβόρα και πολυδάπανη διαδικασία και για το λόγο αυτό στον αρχαιολογικό χώρο του Σωρού θα γίνει επιλογή των μνημείων που παρουσιάζουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον και αξίζει να δεχθούν μερική αναστήλωση.

Μια ενδιαφέρουσα πρόταση είναι οι κατά χώραν αναπαραστάσεις. Πρόκειται για μία διαδικασία κατά την οποία τοποθετούνται αντίγραφα των ευρημάτων στο ίδιο ακριβώς σημείο που αποκαλύφθηκαν κατά την ανασκαφή. Η διακεκριμένη μέθοδος ζωντανεύει τα μνημεία και συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση του προς έκθεση μνημείου .

Όσο αφορά τον αρχαιολογικό χώρο του Σωρού, τα μνημεία που παρουσιάζουν την προοπτική για τη μερική αναστήλωσή τους είναι οι πύλες (τομέας 2), το ανάκτορο (τομέας 5) και ο ναός (τομέας 10). Οι πύλες αφού καθοριστούν, θα μπορούσαν ως ένα βαθμό να ανοικοδομηθούν με το ίδιο το υλικό, τους λίθους που είναι διάσπαρτοι στο χώρο, ούτως ώστε ο επισκέπτης να μπορέσει να αποκτήσει μια καλύτερη εικόνα της αρχικής τους μορφής. Το λεγόμενο «ανάκτορο» επιβάλλεται να δεχθεί εργασίες αναστήλωσης, καθώς αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα οικήματα του οικισμού. Πέραν των εργασιών καθαρισμού, στο συγκεκριμένο κτίριο θα πρέπει να διενεργηθεί ανασκαφή ούτως, ώστε να αποκαλυφθεί σε όλη του την έκταση. Το επιστημονικό προσωπικό θα κρίνει το βαθμό που μπορεί το ανάκτορο να αναστηλωθεί.

Η συντήρηση του ναού είναι απαραίτητη, καθώς το επαρκώς ανεσκαμμένο λατρευτικό οικοδόμημα είναι εκτεθειμένο τόσο στις καιρικές συνθήκες, όσο και στα κοπάδια αιγοπροβάτων που βόσκουν στην περιοχή. Πέραν των εργασιών καθαρισμού του χώρου, είναι συνεπώς απαραίτητη η περίφραξή του.

Η αρχιτεκτονική μορφή του ναού είναι σαφής, καθώς έχει ανασκαφεί με ιδιαίτερη επιμέλεια. Μία μικρής κλίμακας αναστήλωσή του θα αποτελούσε ενδιαφέρον στοιχείο της ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου. Ο ανασκαφέας του ναού σε συνεργασία με τον αρχιτέκτονα και το συντηρητή θα μπορούσαν να εκτιμήσουν την κατάσταση και να προτείνουν τα σημεία και το βαθμό που ο ναός θα πρέπει να δεχθεί αναστηλωτικές εργασίες. Όσον αφορά τις κατά χώραν αναπαραστάσεις, ενδεικτικά προτείνονται τα εξής σημεία, τα οποία θα μπορούσαν να δεχθούν τις απομιμήσεις των αρχικών ευρημάτων. Στο εσωτερικό του σηκού θα ήταν δυνατόν να σημειωθεί με κάποιο ήπιο τρόπο η περιοχή της εσχάρας μεταξύ της 6^{ης} και 7^{ης} βάσης. Επάνω στο λίθινο θρανίο που περιέτρεχε το σηκό, θα μπορούσαν να τοποθετηθούν κατά χώραν αντίγραφα αγγείων πόσεως, όπως αυτά εντοπίστηκαν κατά την ανασκαφή του ιερού και δίνουν την εντύπωση ότι πρόκειται για ναό -εστιατόριο που φιλοξενούσε στο εσωτερικό του λατρευτικά δείπνα. Για έκθεση αντικειμένων θα μπορούσε να είναι ο πρόναος του λατρευτικού οικοδομήματος, όπου στο εσωτερικό του εντοπίστηκαν παιδικά αγάλματα, βάσεις αγαλμάτων, αναθηματικά ανάγλυφα κ.ά. Στο δάπεδο πλησίον της εισόδου του σηκού θα μπορούσε να τοποθετηθεί αντίγραφο του παναθηναϊκού αμφορέα του β' μισού του 4^{ου} αιώνα π.Χ.

6.5 Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ

Η επιλογή της πορείας που θα ακολουθήσει ο επισκέπτης εντός του αρχαιολογικού χώρου δεν αποτελεί ένα εύκολο εγχείρημα, καθώς πρέπει να ληφθούν υπόψιν διαφορετικές παράμετροι. Κύριο μέλημα της πρότασης είναι η μέριμνα για μια ασφαλή διαδρομή, η οποία θα είναι προσιτή σε όλους τους επισκέπτες. Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στην κοινωνική ομάδα των Ατόμων Με Ειδικές Ανάγκες, ενώ ο αρχαιολογικός χώρος θα πρέπει να καταστεί επισκέψιμος τόσο από μικρούς μαθητές, όσο και από ηλικιωμένους. Η μορφολογία του εδάφους του Σωρού με την προτεινόμενη πορεία να κατευθύνεται προς το υψηλότερο σημείο του λόφου, την ακρόπολη, δεν θεωρείται μια άκρως ομαλή διαδρομή. Για την ασφαλή περιήγηση του επισκέπτη θα ήταν σκόπιμο να υπάρχει προστατευτικό κιγκλίδωμα εκατέρωθεν του διαδρόμου σε περίπτωση που κάποιος χρειαστεί να στηριχθεί σε αυτό. Από την ευκαιρία επίσκεψης του αρχαίου οικισμού στο Σωρό δεν θα πρέπει να αποκλειστούν άτομα με αναπηρικό αμαξίδιο ή άτομα με προβλήματα όρασης, επομένως η διαδρομή θα πρέπει να σχεδιαστεί με έναν τέτοιο τρόπο ώστε να είναι ομαλή και ιδιαίτερα προσβάσιμη σε αυτές τις κατηγορίες ανθρώπων. Μια άλλη παράμετρος, στην οποία θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση είναι η προτεινόμενη διαδρομή να είναι ξεκούραστη και απολαυστική για τον επισκέπτη, επομένως μια αξιολογη πρόταση θα ήταν η ύπαρξη χώρου ξεκούρασης που θα περιλαμβάνει παγκάκια. Εύλογο θα ήταν δε τα παγκάκια που θα τοποθετηθούν σε μερικά σημεία εντός του αρχαιολογικού χώρου να ήταν στεγασμένα, καθώς ο αρχαιολογικός χώρος θα είναι ανοιχτός όλους τους μήνες του χρόνου, επομένως, να έχει την δυνατότητα ο επισκέπτης να προφυλαχθεί από τα καιρικά φαινόμενα.

Η αφετηρία της διαδρομής εντοπίζεται στο σύγχρονο δρόμο, ο οποίος βρίσκεται ανάμεσα από τον αρχαίο οικισμό και το ναό. Η πρόταση θα ήταν ο επισκέπτης να γνωρίσει πρώτα τον οικισμό (Εικ. 68) και έπειτα τον αρχαίο ναό. Η πορεία έχει την αφετηρία της στο κτίριο υποδοχής που ιδανικά, λαμβάνοντας υπόψιν την μορφολογία της περιοχής, θα μπορούσε να κατασκευαστεί αμέσως στα βόρεια του δρόμου πριν τον οικισμό. Επομένως, αφήνοντας πίσω το κτίριο υποδοχής, ο επισκέπτης κατευθυνόμενος βορειοανατολικά προς τον οικισμό συναντά τα τείχη που περιβάλλουν την ακρόπολη. Στο σημείο αυτό κάνει μια στάση για να ενημερωθεί για το οχυρωματικό σύστημα. Στο σημείο που διακόπτονται τα τείχη μπορεί να τοποθετηθεί μια ξύλινη ράμπα, καθώς παρατηρείται μια ελαφριά κλίση του εδάφους, για την διευκόλυνση των αναπηρικών αμαξιδίων. Η επόμενη στάση πληροφόρησης είναι η πρώτη πύλη, μέσω της οποίας εισέρχονται οι επισκέπτες στην οχυρωμένη ακρόπολη. Αφήνοντας πίσω τους την πρώτη πύλη προχωρούν στα αριστερά, όπου στο μέσον περίπου των νότιων τειχών έχουν μια πανοραμική θέα του κυκλικού περιβάλλοντος, που ερμηνεύτηκε ως αγορά, αλλά και του ναού. Επιστρέφοντας πίσω στην πρώτη πύλη, συναντούν στο αριστερό τους χέρι την δεύτερη πύλη που οδηγεί στην ακρόπολη. Αφού εισέλθουν στο εσωτερικό της, λίγα μέτρα μόλις μετά από αυτή προβάλλουν εκατέρωθεν της προτεινόμενης πορείας ανεσκαμμένες οικίες, από τις οποίες ο επισκέπτης μπορεί να γνωρίσει την οικιστική αρχιτεκτονική της εποχής. Ανηφορίζοντας τον λόφο το επόμενο σημείο είναι η είσοδος του επισκέπτη από την τρίτη επιβλητική πύλη, η οποία έχει σωθεί σε αρκετά καλό βαθμό. Η κλίση του εδάφους υποχρεώνει την χρήση ξύλινης ράμπας η οποία θα διευκόλυνε την πορεία του αμαξιδίου των ατόμων με κινητικά προβλήματα. Επόμενος προορισμός των επισκεπτών είναι το κτίριο Α, το λεγόμενο «ανάκτορο» του ηγεμόνα. Εφόσον ενημερωθούν για το σπουδαίο αυτό κτίριο, συνεχίζουν την πορεία τους προς το ανώτερο σημείο του λόφου, την ακρόπολη, η οποία θα προσεγγιστεί από τα νοτιοανατολικά, όπου η κλίση του εδάφους είναι περισσότερο ομαλή. Η προσέγγιση της ακρόπολης θα επιτυγχάνεται πάλι μέσω ξύλινης ράμπας. Από αυτό το σημείο απολαμβάνει κανείς εξαιρετική θέαση του ναού, του οικισμού και εν γένει όλης της περιοχής. Ο επισκέπτης κατά την επιστροφή του στο κτίριο υποδοχής, σημείο εκκίνησης, θα κατηφορίσει από την ανατολική πλευρά του λόφου κάνοντας μια στάση να δει ακόμη ένα κτίριο του οικισμού το κτίριο Ν και έχοντας στο δεξί χέρι την ανώτερη επιβλητική πύλη κατευθύνεται προς τη δεύτερη σε σειρά πύλη, όπου ακολουθεί την ίδια πορεία προς το κτίριο υποδοχής.

Αφού ολοκληρώσει την ξενάγηση του στον οικισμό, ο επισκέπτης θα μπορεί να ξεναγηθεί στο ιερό (Εικ. 69). Αφήνοντας πίσω του το κτίριο υποδοχής και περνώντας απέναντι το δρόμο, κατευθύνεται προς τα νοτιοανατολικά, όπου διαμέσω μια ξύλινης ράμπας, που είναι απαραίτητη, λόγω της κλίσης του εδάφους, ο επισκέπτης αντικρίζει το λίθινο βάθρο, το οποίο στήριζε το άγαλμα της λατρευόμενης θεότητας. Προσπερνώντας το λίθινο βάθρο, η προτεινόμενη πορεία κατευθύνεται προς το ανατολικό τείχος του τεμένους, όπου έχει εντοπιστεί η είσοδος στο ιερό. Παρακάμπτοντας την είσοδο ο επισκέπτης βρίσκεται μπροστά στην ανατολική είσοδο του ναού. Αφού λάβει μια πλήρη πληροφόρηση για το ναό, η πορεία οδηγεί τον

επισκέπτη μέσω μια ξύλινης ράμπας στη νότια πλευρά του ναού, όπου έχει καλύτερη θέαση του ναού και των νότιων βοηθητικών κτιρίων. Η ομαλή μετάβαση από τη δυτική πλευρά του ναού επιτυγχάνεται μέσω μιας ξύλινης ράμπας. Διασχίζοντας τη μισή βόρεια πλευρά ο επισκέπτης αντικρίζει τη βόρεια πλάγια είσοδο στον ναό. Εγκαταλείποντας τον ναό κατηφορίζει προς τα βορειοδυτικά για να αντικρίσει την κάτοψη ενός μικρού κτιρίου του λεγόμενου «οίκου». Ο «οίκος» αποτελεί τον τερματικό σταθμό μιας ενδιαφέρουσας πορείας στο παρελθόν, όπου κατηφορίζοντας τον λόφο, ο επισκέπτης βρίσκεται ξανά στο αρχικό σημείο εκκίνησης. Η προτεινόμενη πορεία, θα μπορούσε να διαμορφωθεί από πατημένο χώμα, για χαμηλότερο κόστος, ενώ σε κάποια σημεία, όπου η μορφολογία εδάφους επιτρέπει τη χρήση ξύλινης ράμπας προς διευκόλυνση των επισκεπτών και δη των ατόμων με ειδικές ανάγκες, κρίνεται απαραίτητη η κατασκευή της .

6.6 ΔΟΜΕΣ – ΥΛΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ

6.6.1 ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΞΕΚΟΥΡΑΣΗΣ

Η ξενάγηση στον αρχαιολογικό χώρο του Σωρού δεν θα πρέπει να αποτελεί μια στείρα πηγή γνώσης της ιστορίας του αρχαίου πολιτισμού. Η πορεία προς τη γνώση θα πρέπει να αποτελεί για τον επισκέπτη μια ενδιαφέρουσα διαδικασία ή διαφυγή από την καθημερινότητα, όπου οι συνθήκες ξενάγησης να είναι φιλικές προς τον επισκέπτη. Το γεγονός ότι ο αρχαίος οικισμός του Σωρού δεσπόζει επάνω σε κωνικό λόφο, καθιστά την πορεία της ξενάγησης μια κάπως επώδυνη διαδικασία μιας και σύμφωνα με την προτεινόμενη πορεία ο επισκέπτης θα πρέπει να ανέβει ως την κορυφή της ακρόπολης και να κατέβει από αυτή. Κρίνεται επομένως αναγκαία η μέριμνα για υποδομές ξεκούρασης. Ένα πρώτο σημείο θα μπορούσε να βρίσκεται πλησίον του κτιρίου υποδοχής. Η συγκεκριμένη υποδομή θα μπορούσε να αποτελείται από ξύλινα παγκάκια για ξεκούραση, ενώ θα ήταν ωφέλιμο να ήταν καλυμμένα με κιόσκια, ώστε να προστατεύεται ο επισκέπτης από τις καιρικές συνθήκες, ήλιο, βροχή κτλ. μιας και ο αρχαιολογικός χώρος θα είναι ανοιχτός όλες τις εποχές του χρόνου. Η κορυφή της ακρόπολης αποτελεί ιδανική τοποθεσία για την δημιουργία μιας τέτοιας υποδομής καθώς έπειτα από την σχετικά ομαλή ανάβαση των επισκεπτών στο λόφο έχουν ανάγκη για μια ολιγόλεπτη στάση, όπου θα απολαύσουν τόσο την υπέροχη θέα και την ομορφιά της φύσης, όσο και τα αρχαία μνημεία. Ένα μεγάλο κυκλικό κιόσκι πιθανώς θα ήταν η ιδανική λύση για μια τέτοια τοποθεσία, ούτως ώστε να επιτυγχάνεται μία σφαιρική θέαση προς κάθε κατεύθυνση.

6.6.2 ΚΤΙΡΙΟ ΥΠΟΔΟΧΗΣ

Το κτίριο υποδοχής αποτελεί για τον επισκέπτη μια απαραίτητη υποδομή, η οποία οφείλει να υπάρχει σε κάθε αρχαιολογικό χώρο, ούτως ώστε να υπάρχει μια ομαλή μετάβαση προς τον κυρίως αρχαιολογικό χώρο, αλλά και για την κάλυψη των βασικών αναγκών του επισκέπτη. Το εκδοτήριο εισιτηρίων, οι εγκαταστάσεις υγιεινής και το κέντρο ενημέρωσης των επισκεπτών απαρτίζουν το κτίριο υποδοχής. Το εκδοτήριο εισιτηρίων θα διαθέτει έναν μικρό χώρο με έναν υπάλληλο ο οποίος θα εκδίδει τα εισιτήρια και θα πληροφορεί τους επισκέπτες. Ο χώρος υγιεινής κρίνεται μια απαραίτητη εγκατάσταση, η οποία θα εξυπηρετεί τις ανάγκες των ανθρώπων. Όσον αφορά το κέντρο πληροφόρησης, πρόκειται για έναν ξύλινο στεγασμένο πίνακα, ο οποίος θα πληροφορεί τον επισκέπτη για τον αρχαιολογικό χώρο, το ωράριο λειτουργίας κ.ά. Προτείνεται η δημιουργία του κτιρίου υποδοχής να καταλαμβάνει τον χώρο βορειώς του δρόμου, ο οποίος θα προηγείται της εισόδου στον αρχαίο οικισμό.

6.6.3 ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΕΣ ΠΙΝΑΚΙΔΕΣ

Οι ενημερωτικές πινακίδες κατέχουν καίρια θέση σε έργα ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων ανά την επικράτεια. Πρόκειται για ένα εύχρηστο εργαλείο ενημέρωσης των επισκεπτών, για το προς έκθεση μνημείο και μια άκρως οικονομική επιλογή. Η πινακίδα προτείνεται να είναι κατασκευασμένη από λευκή πλαστική πλάκα, την οποία στηρίζουν μεταλλικά πόδια. Η επιλογή των υλικών θα πρέπει να αποβλέπει σε χαμηλό κόστος, αλλά και ανθεκτικότητα στις καιρικές συνθήκες. Η επιφάνεια της πινακίδας προτείνεται να είναι λευκή, ούτως ώστε να διαφαίνεται με μεγαλύτερη ευκρίνεια η κάτοψη του μνημείου, η οποία θα συνοδεύεται από επεξηγηματικό κείμενο στην ελληνική και αγγλική γλώσσα (Εικ. 70). Θα ήταν επιθυμητό να υπάρχει μέριμνα για κείμενο ευανάγνωστο σε άτομα που αντιμετωπίζουν προβλήματα όρασης. Τα σημεία που θα δεχθούν τις ενημερωτικές πινακίδες στον αρχαίο οικισμό είναι τα εξής: σημεία του τείχους, οι πύλες, ο κυκλικός περίβολος, οι οικίες, το ανάκτορο, η ακρόπολη και το κτίριο Ν, ενώ στο ιερό οι πινακίδες θα τοποθετηθούν στο βάθρο του αγάλματος, στην είσοδο του τεμένους, στο ναό, στους παράπλευρους χώρους του ναού και στον λεγόμενο οίκο.

6.6.4 ΚΤΙΡΙΟ ΕΚΘΕΣΗΣ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ

Κατά την ξενάγηση στον αρχαιολογικό χώρο, ο επισκέπτης θα έχει την δυνατότητα να πάρει μία μικρή γεύση της αξίας του συγκεκριμένου αρχαϊκού οικισμού. Η ανοικοδόμηση ενός κτιρίου έκθεσης πλησίον του αρχαιολογικού χώρου αποτελεί μία άκρως δελεαστική πρόταση, στην περίπτωση που ο σκοπός του εγχειρήματος είναι να αποκτήσει η τοπική κοινωνία του Βόλου και εν γένει όλοι οι επισκέπτες μια σφαιρική γνώση της ιστορίας και της σπουδαιότητας του οικισμού.

Η πρόταση είναι να ανοικοδομηθεί ένα κτίριο στα ανατολικά του αρχαίου ιερού και νοτίως του σύγχρονου δρόμου. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας στην τοπική κοινωνία της πόλης του Βόλου, οι πολίτες έκριναν ενδιαφέρονσα την χρήση νέων τεχνολογιών στη διαδικασία της πληροφόρησης. Επομένως, στο εσωτερικό του συγκεκριμένου κτιρίου θα μπορούσαν να τοποθετηθούν οθόνες υψηλής ευκρίνειας, με βάση τις οποίες ο επισκέπτης θα έχει τη δυνατότητα να παρακολουθήσει την αναπαράσταση του ναού ψηφιακά. Στο εσωτερικό του συγκεκριμένου κτιρίου θα παρέχετε η δυνατότητα οργάνωσης εκπαιδευτικών προγραμμάτων, σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας και το Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο προς όφελος της τοπικής κοινωνίας και δη της μαθητικής κοινότητας. Μία αξιολογη πρόταση είναι οι προβολές προγραμμάτων με εκπαιδευτικό περιεχόμενο, ωστόσο θα μπορούσαν να διαμορφωθούν και ορισμένες μικρές αίθουσες για δραστηριότητες παιδιών, κατά τις οποίες θα μπορούσαν να παρακολουθήσουν μαθήματα γλυπτικής, ζωγραφικής, αγγειοπλαστικής κ.ά. Το συγκεκριμένο κτίριο θα απαρτίζεται από χώρους υγιεινής, γραφεία και άλλους βοηθητικούς χώρους όπως αποθήκες, οι οποίοι θα κριθούν απαραίτητοι.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η περιοχή του Κόλπου του Βόλου, όπως έγινε φανερό, βρίθκει από αρχαίες θέσεις. Η ιστορία της περιοχής έχει ως χρονολογική αφετηρία τη Νεότερη Νεολιθική Περίοδο, ενώ δεν έπαψε να κατοικείται έως τις μέρες μας. Η γεωμορφολογία της περιοχής, οι εύφορες εκτάσεις γης, το βουνό και το λιμάνι, αποτελούν ορισμένα στοιχεία, τα οποία καθιστούν τη Μαγνησία ιδανικό τόπο διαμονής. Τι γίνεται, όμως, με όλες αυτές τις αρχαίες θέσεις; Πόσες από αυτές έχουν ανασκαφεί εκτενώς, έχουν αναδειχθεί και έχουν καταστεί επισκέψιμες; Η αλήθεια είναι θλιβερή και για να γίνει αντιληπτό ας πάρουμε ως παράδειγμα τον αρχαίο οικισμό του Σωρού που μελετάμε. Παρότι ο οικισμός έχει εν μέρει ανασκαφεί πρόκειται για έναν «κρυμμένο» θησαυρό, καθώς μεγάλο μέρος του πληθυσμού αγνοεί την ύπαρξή του. Δεν είναι λυπηρό οι άνθρωποι και κυρίως οι πολίτες του Βόλου να μην γνωρίζουν την ιστορία του τόπου τους ή να γνωρίζουν ελάχιστα για αυτή.

Στην παρούσα εργασία έγινε μία προσπάθεια να συγκεντρωθούν όλα τα αρχαιολογικά δεδομένα που αφορούσαν τον αρχαίο οικισμό του Σωρού, όπου ενώνοντας τα κομμάτια του παζλ, συνθέσαμε την εικόνα ενός σπουδαίου οικισμού της αρχαιότητας. Η κύρια, ωστόσο, επιδίωξη είναι η αποκάλυψη αυτού του «κρυμμένου» θησαυρού, μέσω του έργου προστασίας και ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων. Άλλωστε τι νόημα έχει να αποκαλύπτουμε τα μνημεία, εάν δεν μπορούμε να τα διαχειριστούμε σωστά και να τα αξιοποιήσουμε προς όφελος της κοινωνίας. Γιατί να τα έχουμε εκτεθειμένα και να απειλούνται από εξωτερικούς κινδύνους; Μήπως κάτω από το χώμα θα ήταν περισσότερο προστατευμένα; Αξίζει όμως η ιστορία μας να παραμένει κρυμμένη;

Η σωστή διαχείριση και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του Σωρού, όπως προτάθηκε, θα επιφέρει σημαντικά οφέλη στην κοινωνία. Πρωτίστως, είναι ωφέλιμο να παραδώσουμε στους πολίτες την κληρονομιά των προγόνων τους. Μία παράμετρος της σωστής διαχείρισης είναι να καταφέρουμε να αφυπνίσουμε την κοινωνία και να την στρέψουμε σε δράσεις που αφορούν την ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας τους. Το ζήτημα αυτό, ενδεχομένως, θα μπορούσε να επιλυθεί με ξεναγήσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα, προβολές ταινιών με αρχαιολογικό περιεχόμενο, συνεχείς πολιτιστικές εκδηλώσεις κ.ά. Η αύξηση της οικονομίας, με την προσέλευση τουριστών και το άνοιγμα νέων θέσεων εργασίας αποτελούν δύο σημαντικές συνιστώσες του έργου της ανάδειξης. Τέλος, το εγχείρημα αποβλέπει στην γενικότερη ανάπτυξη της περιοχής με την μετατροπή του αρχαιολογικού χώρου σε έναν καλαίσθητο προορισμό για διαφυγή και γνώση. Δεν πρόκειται, λοιπόν, για έναν αληθινό θησαυρό που επιβάλλεται να αξιοποιηθεί;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 1994. Ο Μυκηναϊκός Οικισμός Διμηνίου, στο Α, Κυπραίτου Ε. και Ζαφειροπούλου Ν. (επιμ.) *Θεσσαλία. Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975 – 1990, Αποτελέσματα και προοπτικές*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Λυών, 17-22 Απριλίου 1990, Αθήνα, 225-232.

Αδρύμη-Σισμάνη, Β. και Γεωργίου, Ρ. 2002. Ανάδειξη προϊστορικών οικισμών Διμηνίου-Σέσκλου, στο *Μνημεία Μαγνησίας*, Πρακτικά συνεδρίου: Ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής, Βόλος 11-13 Μαΐου 2001, Βόλος, 64-85.

Αδρύμη-Σισμάνη, Β. και Godart, J. 2002. Αρχαία Ιωλκός, Μία Πρώτη Προσέγγιση, στο *Μνημεία Μαγνησίας*, Πρακτικά συνεδρίου: Ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής, Βόλος 11-13 Μαΐου 2001, Βόλος, 94-107.

Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 2012. Αμφαναί, στο Νικολάου Ε. και Κραβαρίτου Σ. (επιμ.), *Αρχαίες πόλεις Θεσσαλίας & Περίοικων Περιοχών*, Λάρισα, 156-158.

Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 2012. Νεολιθικός οικισμός Διμηνίου, στο Νικολάου Ε. και Κραβαρίτου Σ. (επιμ.), *Αρχαίες πόλεις Θεσσαλίας & Περίοικων Περιοχών*, Λάρισα, 137-140.

Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 2012. Παγασαί, στο Νικολάου Ε. και Κραβαρίτου Σ. (επιμ.), *Αρχαίες πόλεις Θεσσαλίας & Περίοικων Περιοχών*, Λάρισα, 158-159.

Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 2014. *Ιωλκός, Η Εϋκτιμένη πόλη του Ομήρου, ένα αστικό κέντρο στον μυχό του Παγασητικού κόλπου*, Βόλος.

Αρβανιτόπουλος, Α.Σ. 1909. Ανασκαφαί εν Παγασαίς, *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας*, Αθήνα, 137-155.

Αρβανιτόπουλος, Α.Σ. 1909. Ανασκαφαί και έρευναι εν Αμφαναίς, *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας*, Αθήνα, 162-170.

Αρβανιτόπουλος, Α.Σ. 1928. *Γραπταί στήλαι Δημητριάδος-Παγασών*, Αθήνα.

Βήτος, Γ. και Πανάγου, Μ. 2009. Η κεραμική από το Ιερό του Απόλλωνα στο Σωρό. Προκαταρκτική μελέτη, στο Μαζαράκης Αινιάν Α. (επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 2*, τ. 1, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 16.3 – 19.3.2006, Βόλος, 309-328.

Βήτος, Γ. και Πανάγου, Μ. 2012. Μικρά Ευρήματα από το Ιερό του Απόλλωνα στο Μαζαράκης Αινιάν Α. (επιμ.), Σωρό. Προκαταρκτική μελέτη, στο *Αρχαιολογικό Έργο*

Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3, τ. 1, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 12.3 – 15.3.2009, Βόλος, 315 - 330.

Βουζαξάκης, Κ. και Αδρύμη-Σισμάνη, Β. και Μακρή-Σκοτινιώτη, Θ. και Μαλαकाσιώτη, Ζ. και Γεωργίου, Ρ. και Γιαννούλου, Ε. 2002. Ανάδειξη της Αρχαίας Πόλης πάνω στο Λόφο της Γορίτσας: Πρόταση για τη Δημιουργία ενός Κόμβου Πληροφόρησης για το Ευρύτερο Οικοπολιτιστικό Δίκτυο της Μαγνησίας, στο *Μνημεία Μαγνησίας*, Πρακτικά συνεδρίου: Ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής, Βόλος 11-13 Μαΐου 2001, Βόλος, 20-27.

Γιαννόπουλος, Ν. 1914. Παγασαί-Δημητριάς, *Αρχαιολογική Εφημερίς*, Αθήνα, 90-92.

Ζίας, Ν. 2006. Αξίες και Πολιτιστική Κληρονομιά, στο *Αξιοποίηση και Ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Σεμινάριο στο πλαίσιο της Ελληνικής Προεδρίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Αθήνα – Δελφοί 17-19 Μαρτίου 2003, Αθήνα, 63-66.

Ιντζεσίλογλου, Μ. 1994. Ιστορική Τοπογραφία της Περιοχής του Κόλπου του Βόλου, στο Κυπραίου Ε. και Ζαφειροπούλου Ν. (επιμ.), *Θεσσαλία. Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975 – 1990, Αποτελέσματα και προοπτικές Β*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Λυών, 17-22 Απριλίου 1990, Αθήνα, 31-56.

Ιντζεσίλογλου, Μ. 1996. Ο Συνοικισμός και η Πολιτική Οργάνωση της Δημητριάδας και του Κοινού των Μαγνητών κατά την Ελληνιστική Περίοδο, στο Κονταξή Ε.Ι. (επιμ.), *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στο χρόνο*, Πρακτικά ημερίδας 9 Νοεμβρίου 1994, Βόλος, 91-111.

Ιντζεσίλογλου, Μ. 2000. Έργα και Ημέραι (1990-1997), στο *Το Έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεότερων Μνημείων του ΥΠΠΟ στη Θεσσαλία και στην ευρύτερη περιοχή της (1990-1998)*, 1^η Επιστημονική Συνάντηση. Μάιος 1998, Βόλος, 373-379.

Ιωαννίδου - Καρέτσου, Α. 2006. Από την Κνωσό μέχρι τη Ζάκρο: η περιπέτεια της προστασίας των ιστορικών αρχαιολογικών χώρων στην κεντρική και ανατολική Κρήτη, στο Καραγιώργης, Β. & Γιαννικουρή, Α. (επιμ.), *Διάσωση και Προβολή της Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς των Μεγάλων Νησιών της Μεσογείου*, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Ρόδος, 1-3 Σεπτεμβρίου 2005, Ρόδος, 61-76.

Κολώνας, Λ. 2006. Διαχείριση αρχαιολογικών χώρων και μνημείων, στο *Αξιοποίηση και Ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Σεμινάριο στο πλαίσιο της Ελληνικής Προεδρίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Αθήνα – Δελφοί 17-19 Μαρτίου 2003, Αθήνα, 47-48.

Κόνσολα, Ν. 1995. *Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Αθήνα.

Λεβέντη, Ι. 2009. Τα Γλυπτά Αναθήματα από το Ιερό στη θέση Σωρός και η συμβολή τους στην Ταύτιση της Λατρευόμενης Θεότητας, στο Μαζαράκης Αινιάν Α.(επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 2*, τ. 1, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 16.3 – 19.3.2006, Βόλος, 295-308.

Λεβέντη, Ι. 2012. Τα Πήλινα Ειδώλια από το Ιερό στη Θέση Σωρός Μαγνησίας, στο Μαζαράκης Αινιάν Α. (επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3*, τ. 1, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 12.3 – 15.3.2009, Βόλος, 299-313.

Λεκάκης, Σ. 2016. Η Διαχείριση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Μια Επισκόπηση, στο *Η Αρχαιολογία στην Ελλάδα του Σήμερα, Μνημεία και Άνθρωποι σε Κρίση*, Πρακτικά Διεπιστημονικού Συνεδρίου 19-20 Μαρτίου 2015, Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηνών, Αθήνα, 115-132.

Λιλιμπάκη - Ακαμάτη, Μ. 2000, Προστασία και ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων και μνημείων, στο *1ο Αναπτυξιακό Συνέδριο Νομού Πέλλας*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Πέλλας, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα, 108-113.

Μαζαράκης, Αινιάν Α. 2009. Ανασκαφή Ιερού των Αρχαϊκών – Κλασικών Χρόνων στη θέση «Σωρός» (2004-2005) {Παράρτημα: Ψωμά, Σελήνη, Ο μικρός «θησαυρός»}, στο Μαζαράκης Αινιάν Α. (επιμ.) *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 2*, τ. 1, , Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 16.3 – 19.3.2006, 269-294.

Μαζαράκης, Αινιάν Α. 2011. Το Ιερό του Απόλλωνα στο «Σωρό» Μαγνησίας, στο *Ταξιδεύοντας στην Κλασική Ελλάδα. Τιμητικός τόμος για τον Πέτρο Θέμελη, Βαλαβάνης Π.* (επιμ.), Αθήνα, 143-170.

Μαζαράκης, Αινιάν Α. 2012. Ανασκαφικές Έρευνες στο Ιερό του Απόλλωνα στο Σωρό (2006-2008), στο Μαζαράκης Αινιάν Α. (επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3*, τ. 1, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 12.3 – 15.3.2009, Βόλος, 287-298.

Μαλακασιώτη, Ζ. και Ευσταθίου, Α. 2002, Το Κάστρο του Βόλου από την Προϊστορία ως το Τέλος της Αρχαιότητας, στο *Μνημεία Μαγνησίας*, Πρακτικά συνεδρίου: Ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής, Βόλος 11-13 Μαΐου 2001, Βόλος, 140-147.

Μαλλούχου – Tufano, Φ. 2016. *Προστασία και Διαχείριση Μνημείων. Ιστορικές και Θεωρητικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα.

Μαστραντώνης, Π.Α. 2008. *Διαχείριση Αρχαιολογικών Έργων, Θεωρητικό Πλαίσιο και Ανάπτυξη Εξειδικευμένων Εργαλείων*, Αθήνα.

Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α. 1990. Δημητριάδα-Παγασές, *Αρχαιολογία 34*, Αθήνα, 65-70.

- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α. 1996. Δημητριάδα, στο Κονταξή Ε.Ι. (επιμ.), *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στο χρόνο*, Πρακτικά ημερίδας 9 Νοεμβρίου 1994, Βόλος, 11-46.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α. 2002. Δημητριάς 1998-2000, στο *Μνημεία Μαγνησίας*, Πρακτικά συνεδρίου: Ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής, Βόλος 11-13 Μαΐου 2001, Βόλος, 108-115.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α. και Τριανταφυλλοπούλου, Π. 2009. Επιφανειακές και Ανασκαφικές Έρευνες στο «Σωρό», στο Μαζαράκης Αινιάν Α. (επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 2*, τ. 1, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 16.3 – 19.3.2006, Βόλος, 257-267.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α. 2012. Ανασκαφή Μυκηναϊκού Οικισμού στα Πευκάκια 2006-2008, στο Μαζαράκης Αινιάν Α. (επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3*, τ. 1, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 12.3 – 15.3.2009, Βόλος, 177-192.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α. 2016. Η Τελική Φάση Κατοίκησης του Μυκηναϊκού Οικισμού στα Πευκάκια, στο Μαζαράκης Αινιάν Α. (επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 4*, τ. 1, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 15.3 – 18.3.2006, Βόλος, 135-144.
- Ολάγια, Π. 2003. *Μυθολογικός Άτλας της Ελλάδας*, Αθήνα.
- Παπαχατζής, Ν.Δ. 1984. Μύθοι και Αρχαιότερες Λατρείες της Θεσσαλικής Μαγνησίας, *Αρχαιολογική Εφημερίς*, Αθήνα, 130-150.
- Πούλιος, Ι. 2015. *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Αθήνα.
- Σκαφίδα, Ε. και Καρναβά, Α. και Olivier, J.P. και Rehren, T. και Ασδεράκη-Τζουμερκιώτη, Ε. και Βαξεβανόπουλος, Μ. και Μανιάτης, Ι. και Τσαρτσίδου, Γ. και Γεωργίου, Ι. και Τσιγάρα, Μ. 2016, Ο Οικισμός της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στο «Κάστρο-Παλαιά» Βόλου: από τις Ανασκαφικές έρευνες του Δ. Θεοχάρη στα Νέα Ευρήματα της Πρόσφατης Διεπιστημονικής Έρευνας, στο Μαζαράκης Αινιάν Α. (επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 4*, τ. 1, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 15.3 – 18.3.2012, Βόλος, 145-157.
- Στράβων, Γεωγραφικά ΙΧ, 430, 3.
- Τριανταφυλλοπούλου, Π. 2000. Νεκροταφείο των Αμφανών. Οι Πρώιμοι Ελληνιστικοί Τάφοι, στο *Ελληνιστική κεραμική από τη Θεσσαλία*, Αθήνα, 60-69.
- Τριανταφυλλοπούλου, Π. 2002. Αμφανές. Αρχαιολογικά Δεδομένα – Πρόταση Ανάδειξης, στο *Μνημεία Μαγνησίας*, Πρακτικά συνεδρίου: Ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής, Βόλος 11-13 Μαΐου 2001, Βόλος, 134-139.

Τσουντας, Χ. 1908. *Αι Προϊστορικαί Ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα.

Χουρμουζιάδης, Γ. και Ασημακοπούλου-Ατζάκα, Π. και Μακρής, Κ.Α. 1982. *Μαγνησία. Το χρονικό ενός πολιτισμού*, Αθήνα.

Χρυσοστόμου, Π. 1998. *Η Θεσσαλική Θεά Εν(ν)οδία ή Φεραία Θεά*, Αθήνα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Bakhuizen, S.C. (επιμ.) 1992. *A Greek City of the Fourth Century B.C., by the Goritsa Team*, Roma.

Carman, J. 2002. *Archaeology and Heritage. An Introduction*, Continuum: London, New York.

Demas, M. 2000. Planning for Conservation and Management of Archaeological Sites, A Values-Based Approach, στο Teutonico, J.M. & Palumbo, G. (eds), *Management Planning for Archaeological Sites*, An International Workshop Organized by the Getty Conservation Institute and Loyola Marymount University, 19- 22 May, Corinth, Greece, 27-54.

Hansen, M.H. και Nielsen, T.H. 2004. *An Inventory of Archaic and Classical poleis*, Oxford.

Howard, P. 2003. *Heritage, Management, Interpretation, Identity*, Continuum: London, New York.

Intzesiloglou, B.G. 2002. The Archaic Temple of Apollo at Ancient Metropolis (Thessaly), στο Stamatorpoulou M. και Yeroulanou M. (επιμ.), *Excavating Classical Culture. Recent archaeological discoveries in Greece*, Somerville College, 23-27 March 2001, Oxford, 109-115.

Lipe, W. D. 1984. Value and meaning in cultural resources, στο Cleere, H. (ed), *Approaches to the archaeological heritage*, Cambridge University Press: Cambridge, 1-11.

Marzolff, P. 1996. Η Πολεοδομική Εξέλιξη και τα κυριότερα Αρχιτεκτονικά Έργα της Περιοχής της Δημητριάδας, στο Κονταξή Ε.Ι. (επιμ.), *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στο χρόνο*, Πρακτικά ημερίδας 9 Νοεμβρίου 1994, Βόλος, 47-73.

Mason, R. & Avrami, E. 2000. Heritage Values and Challenges of Conservation Planning, στο Teutonico, J.M. & Palumbo, G. (eds), *Management Planning for Archaeological Sites*, An International Workshop Organized by the Getty Conservation Institute and Loyola Marymount University, 19-22 May, Corinth, Greece, 13-26.

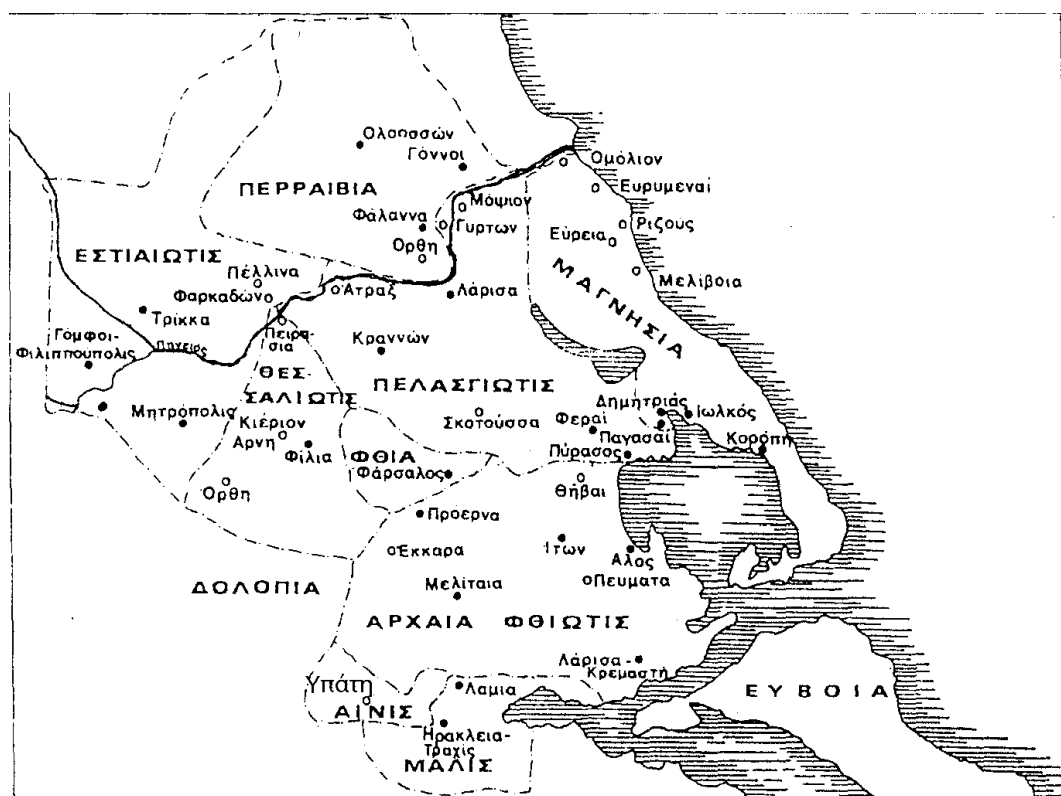
Milojčić, V. 1974. Bericht uber die Deutschen Archaologischen Ausgrabungen in Thessalien 1973, *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* 7, Αθήνα, 43-75.

Stählin, F. 2008. *Η Αρχαία Θεσσαλία. Γεωγραφική και Ιστορική περιγραφή της Θεσσαλίας κατά τους Αρχαίους Ελληνικούς και Ρωμαϊκούς χρόνους*, Θεσσαλονίκη.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

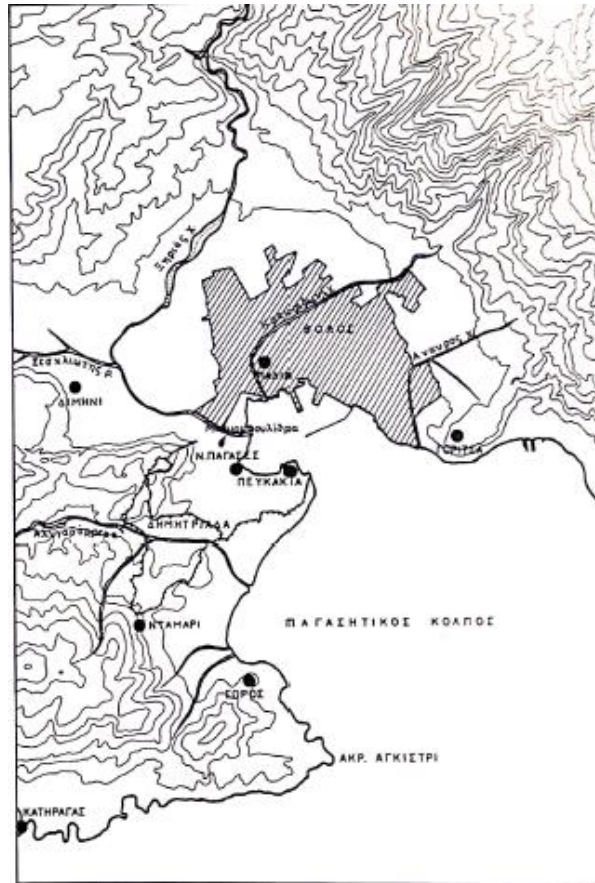
Εικ. 1: Άποψη του Σωρού από το Νότο, σε πρώτο πλάνο το ιερό (λήψη Α. Μαζαράκης Αινιάν)

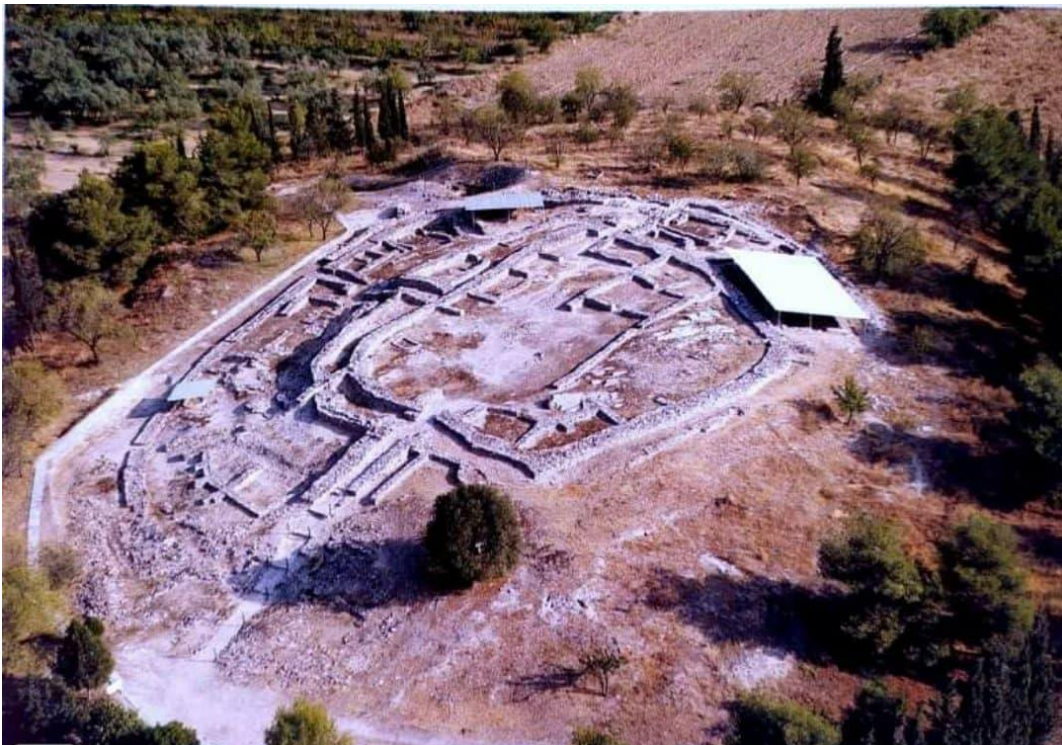
Εικ. 2: Χάρτης αρχαίας Θεσσαλίας και περίοικων περιοχών (Stählin 2008)

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι*. Μεταβολές στις ταυτίσεις των αρχαίων πόλεων του κόλπου του Βόλου.						
Ερευνητές	Αρχαίες πόλεις					
	Ιωλκός	Παγασάι	Νήλια	Αρραταί	Θηρένιον	Δημητριάδα
W. Leake, <i>Travels IV</i> (1835)	«Επισκοπή» (Άλλη Μεριά Βόλου) (σ. 379-381)	«Δημητριάδα» (σ. 368-370)	«Ανω Λαχώνια» (σ. 378-379)	«Σωρός» (σ. 371)	—	«Γορίτσα» (σ. 375 κ.ε.)
N. Γεωργιάδης, <i>Θεσσαλία</i> (1880) [1894 ²]	«Επισκοπή» («Άλλη Μεριά Βόλου») (σ. 124-125)	«Δημητριάδα» (σ. 149-150)	«Νεβροστία» («Ανω Λαχώνια») (σ. 118-119)	«Σωρός» (σ. 149)	Πορταριά (σ. 126)	«Γορίτσα» (σ. 120-122)
C. Friedrich, <i>Demetrias</i> (1905)	—	—	—	—	—	«Γορίτσα» (σ. 221-244)
A. J. B. Wace, <i>Tour-geography</i> (1906)	«Επισκοπή» (Άλλη Μεριά Βόλου) (σ. 154)	«Δημητριάδα» (σ. 159-161)	«Νεβροστία» («Ανω Λαχώνια») (σ. 153-154)	—	Πορταριά; (σ. 159)	«Γορίτσα» (σ. 154 κ.ε.)
Χρ. Τσουντας, <i>Διμήνι - Στάκιο</i> (1908)	«Παλιά» ή «Κάστρο Βόλου» (σελ. 16 και 400, σημ. 2)	—	—	—	—	—
K. J. Beloch, <i>Karte</i> (1911)	—	«Δημητριάδα» (σ. 444)	—	—	—	«Δημητριάδα» (σ. 442 κ.ε.)
F. Stählin, <i>Thessalien</i> (1924) [1967 ²]	«Κάστρο Βόλου» (σ. 63)	«Δημητριάδα». Περιοχή Αλυγοροφίματος (σ. 65-66)	Στο εσωτερικό του κόλπου Βόλου ανάμεσα στα «Πευκάκια» και στο «Κάστρο Βόλου» (σ. 77)	«Σωρός» (σ. 68)	«Γορίτσα» (σ. 76)	«Δημητριάδα» (σ. 65)
A. Αρβανιτόπουλος, <i>Γραφτάι σήλαι</i> (1928)	«Παλιά» ή «Κάστρο Βόλου» (σ. 68)	«Δημητριάδα». Αρχικά στις θέσεις «Μπουρμπουλήθρα», «Πευκάκια» και «Δόντια». Αργότερα στην περιοχή Αλυγοροφίματος (σ. 173 λ. Παγασάι)	«Γορίτσα» (σ. 70) (ΠΑΕ 1912, 218)	«Σωρός» (σ. 70)	«Νεβροστία» (Ανω Λαχώνια) (σ. 70)	«Δημητριάδα» (σ. 64 κ.ε.)
Stählin - Meyer-Heidner, <i>Pagasaí und Demetrias</i> , (1934)	«Κάστρο Βόλου» (σ. 162-163)	«Δημητριάδα». Περιοχή Αλυγοροφίματος (σ. 163 κ.ε.)	«Πευκάκια» (σ. 167)	«Σωρός» (σ. 247)	«Γορίτσα» (σ. 251 κ.ε.)	«Δημητριάδα» (σ. 249)
P. Marzoff	—	«Σωρός» (Demetrias, 1975, 46)	—	—	—	«Δημητριάδα» ως τις αρχές του δούβ. μ.Χ. Αργότερα «Κάστρο Βόλου» (Diamokratia 1987, 241 και 229, σημ. 282)
S. C. Bakhuizen	«Γορίτσα» = Νέα Ιωλκός (Goritsa 1979, 64)	—	—	«Βελανιδιά-Κατήρα» (Magnesia 1987, 387 σημ. 2)	—	—
Γ. Χουρμουζιάδης, <i>Μαγνησία</i> (1982)	«Παλιά», «Διμήνι» και «Πευκάκια» (σ. 34-35)	—	—	—	—	—

Εικ. 3: Παλαιότερες ταυτίσεις αρχαίων πόλεων της Μαγνησίας (Ιντζεσίλογλου 1994, 36)

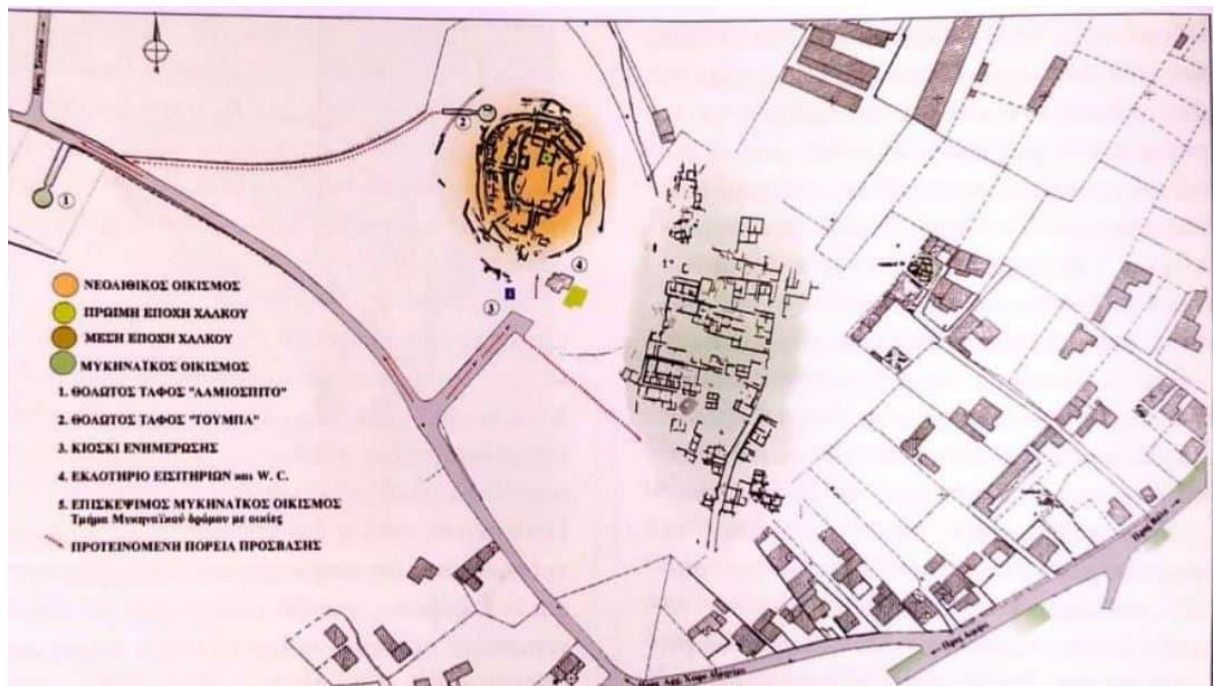
Εικ. 4: Η περιοχή του Κόλπου του Βόλου με τους αρχαίους οικισμούς (Ιντζεσίλογλου 1994, 32)

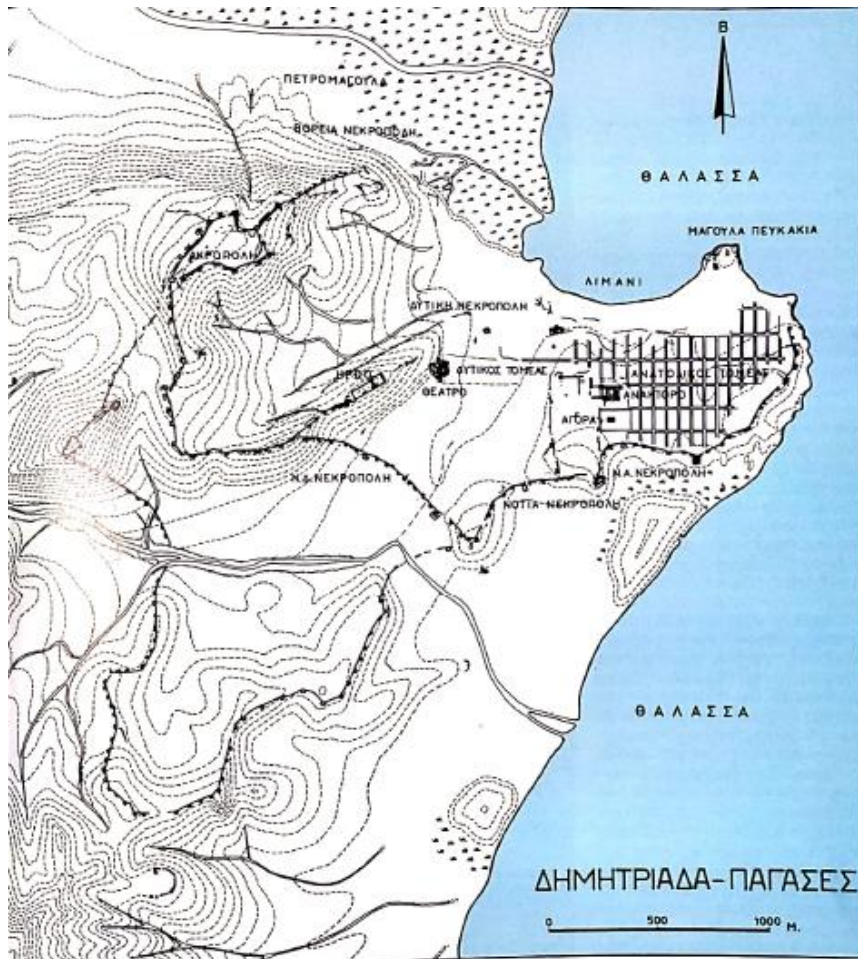
Εικ. 5: Αεροφωτογραφία του λόφου με τα ερείπια του Νεολιθικού Οικισμού στο Διμήνι (Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 138)

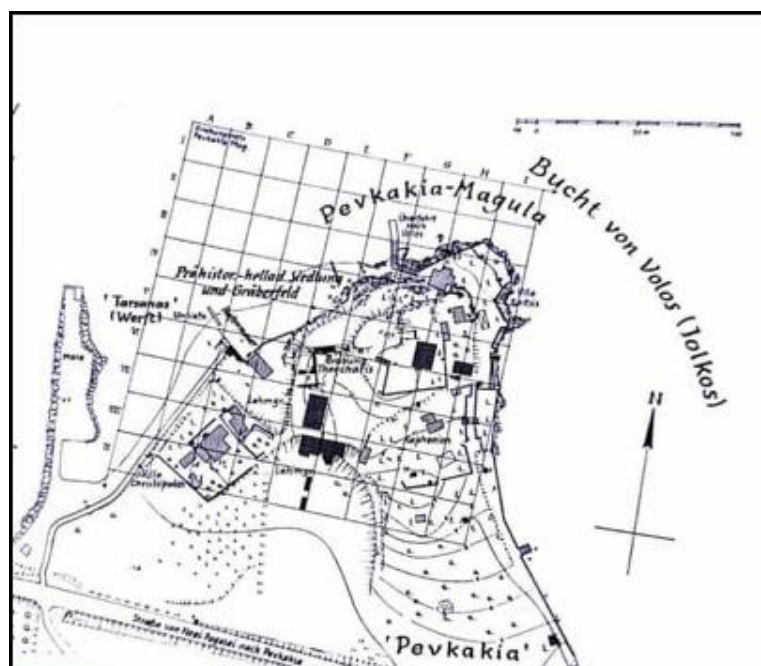
Εικ. 6: Κάτοψη του οικισμού στο Διμήνι (Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 139)

Εικ. 7: Γενικό τοπογραφικό αρχαιολογικού χώρου Διμηνίου (Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 142)

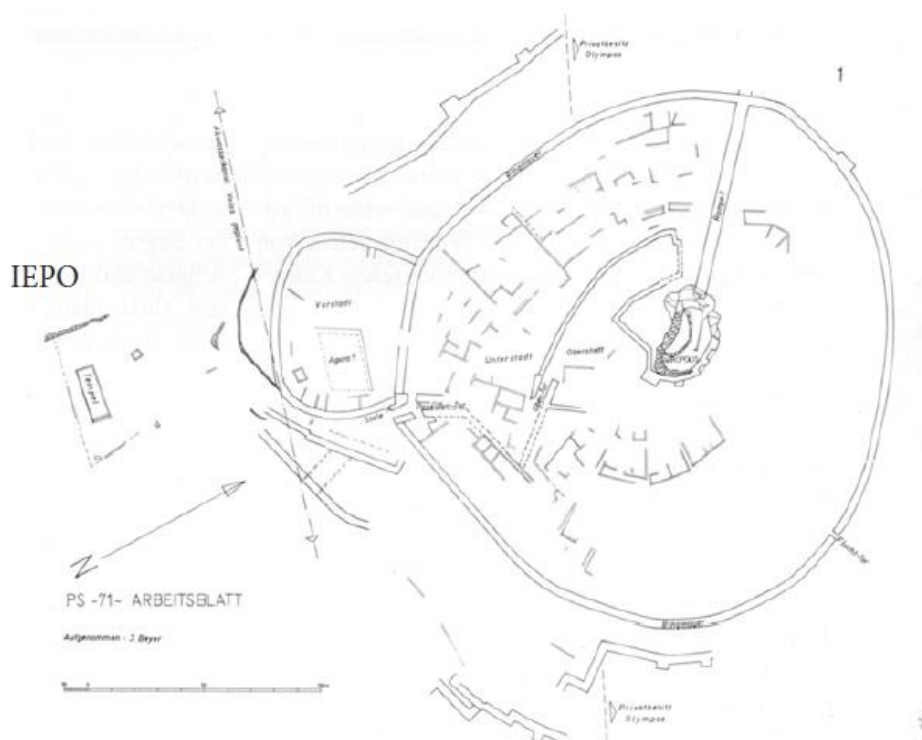
Εικ. 8: Τοπογραφικό αρχαίας Δημητριάδας που αποτυπώνεται η θέση Μαγούλα στα Πευκάκια (Μπάτζιου-Ευσταθίου 1990, 65)

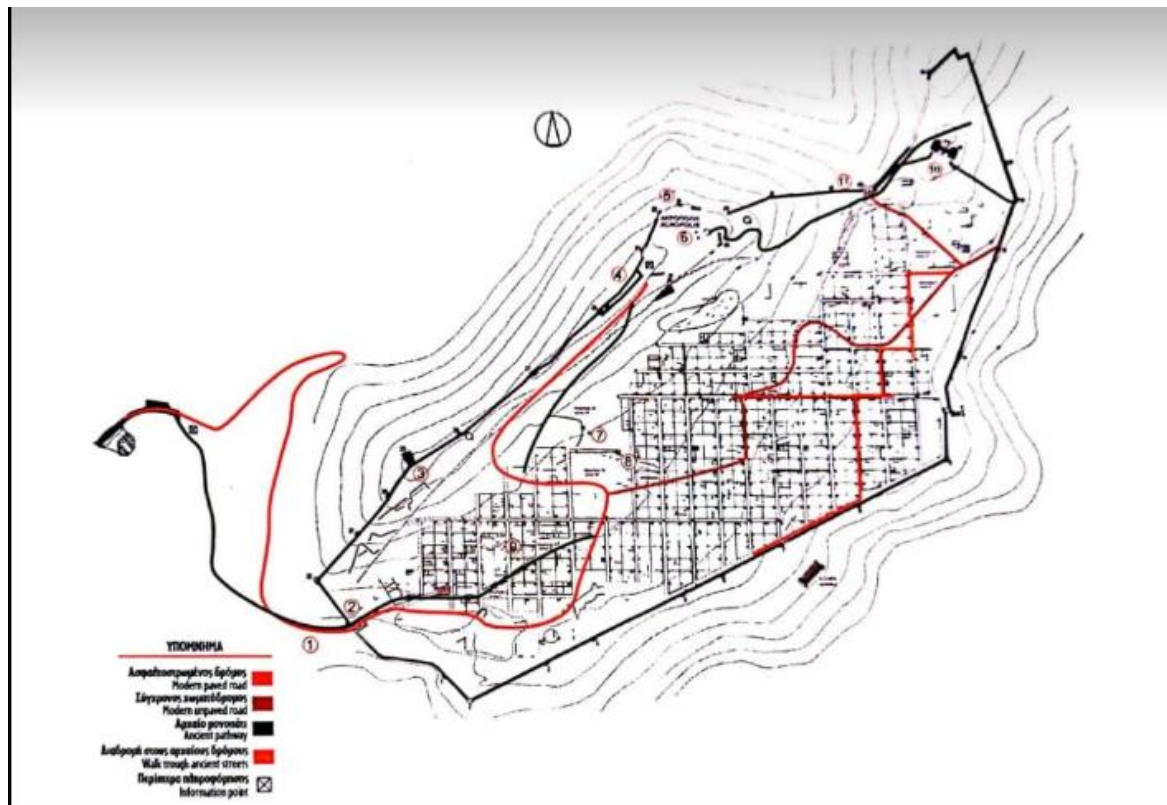
Εικ. 9: Γενικό τοπογραφικό της Μαγούλας, Πευκάκια (Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 149)

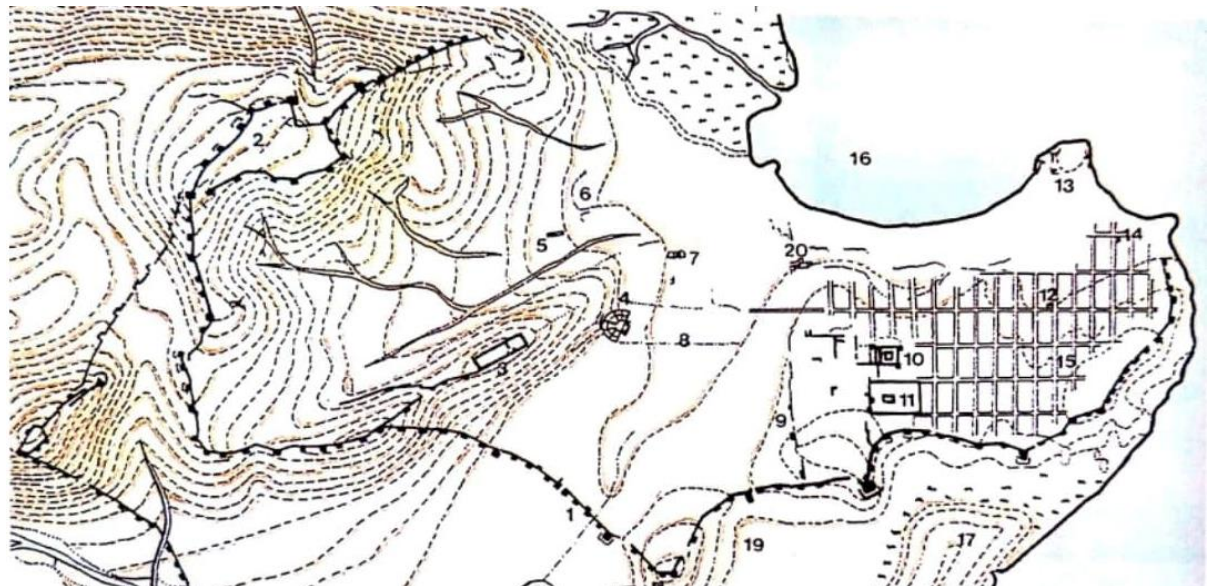
Εικ. 10: Το τοπογραφικό σχέδιο με τη θέση των ανασκαφών στο Κάστρο των Παλαιών του Βόλου (Μαλακασιώτη και Ευσταθίου 2002, 140)

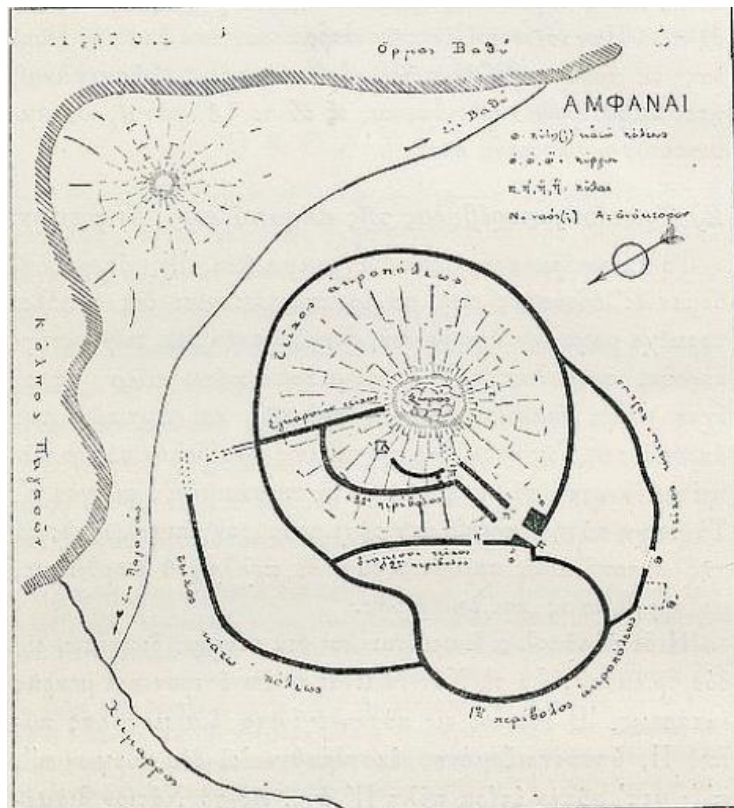
Εικ. 11: Τοπογραφικό διάγραμμα του αρχαίου οικισμού και ιερού στο Σωρό (Μαζαράκης 2009, 287)

Εικ. 12: Γενικό τοπογραφικό της αρχαίας πόλης στη Γορίτσα (Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 153)

Εικ. 13: Γενικό τοπογραφικό της αρχαίας Δημητριάδας (Αδρύμη-Σισμάνη 2012, 165)

Εικ. 14: Πρόχειρο διάγραμμα της θέσεως και των αρχαϊκῶν τειχῶν των Αμφανῶν (Αρβανιτόπουλος 1909, 166)

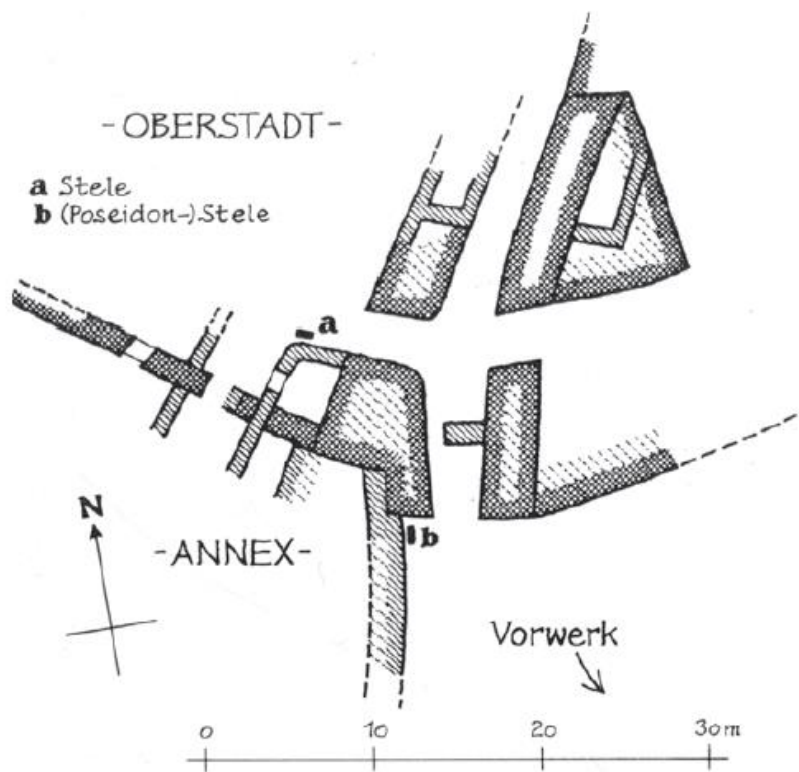
Εικ. 15: Ἀποψη του Ανατολικῶν τείχους της Ακρόπολης (λήψη της Π. Λιβογιάννη)

Εικ. 16: Άποψη της κεντρικής πύλης που υποστηριζόταν με δύο πύργους (Μπάτζιου-Ευσταθίου και Τριανταφυλλοπούλου 2009, 264)

Εικ. 17: Ο Ανατολικός πύργος της πύλης (π'), (Μπάτζιου-Ευσταθίου και Τριανταφυλλοπούλου 2009, 265)

Εικ. 18: Κάτοψη της πύλης (Μπάτζιου-Ευσταθίου και Τριανταφυλλοπούλου 2009, 265)

Εικ. 19: Αρχιτεκτονικά λείψανα του «ανακτόρου» (Μπάτζιου-Ευσταθίου και Τριανταφυλλοπούλου 2009, 266)

Εικ. 20: Αρχιτεκτονικά λείψανα του «ναού», (Μπάτζιου-Ευσταθίου και Τριανταφυλλοπούλου 2009, 267)

Εικ. 21: Κτίριο ανατολικά της ακρόπολης, εκτός τειχών (Μπάτζιου-Ευσταθίου και Τριανταφυλλοπούλου 2009, 267)

Εικ. 22: Μελανόμορφες λήκυθοι με Διονυσιακές παραστάσεις (Τριανταφυλλοπούλου 2002, 137)

Εικ. 23: Αμυγδαλοειδείς λήκυθοι (Τριανταφυλλοπούλου 2002, 137)

Εικ. 24: Μυροδοχεία, (Τριανταφυλλοπούλου 2002, 137)

Εικ. 25: Μελαμβαφής κρατηρίσκος με διακόσμηση της κατηγορίας της Δυτικής κλιτύος (Τριανταφυλλοπούλου 2002, 137)

Εικ. 26: Μελαμβαφείς πυξίδες με διακόσμηση της κατηγορίας της Δυτικής κλιτύος
(Τριανταφυλλοπούλου 2002, 138)

Εικ. 27: Μελαμβαφής πυξίδα
(Τριανταφυλλοπούλου 2002, 138)

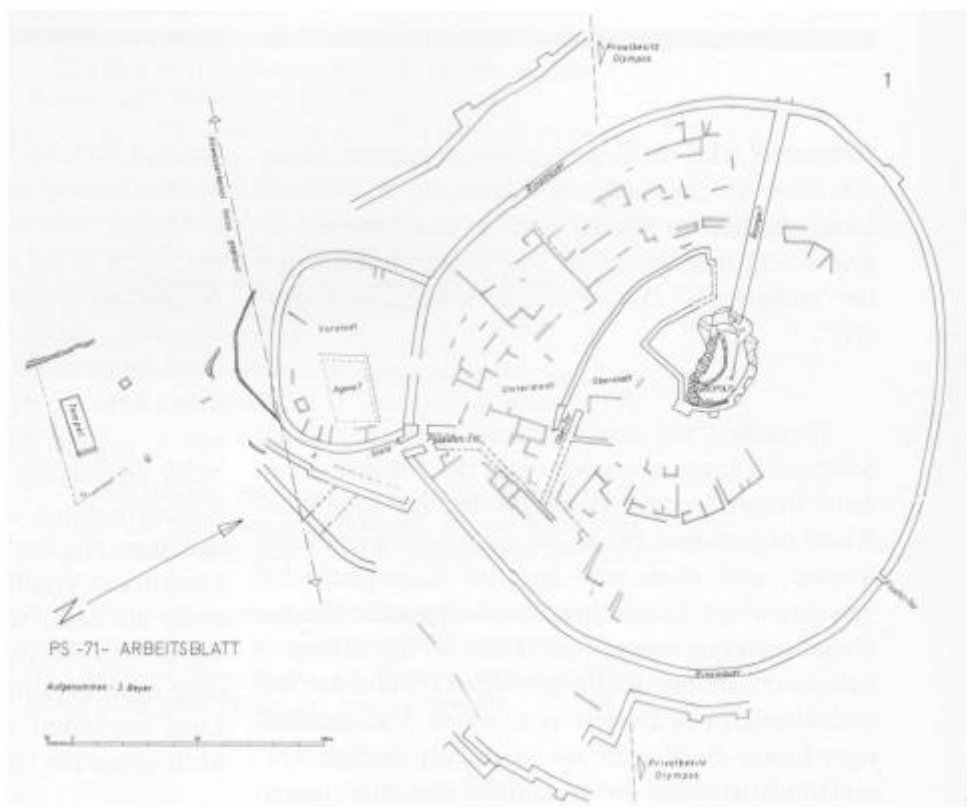
Εικ. 28: Χάλκινο περίαπτο
(Τριανταφυλλοπούλου 2002, 138)

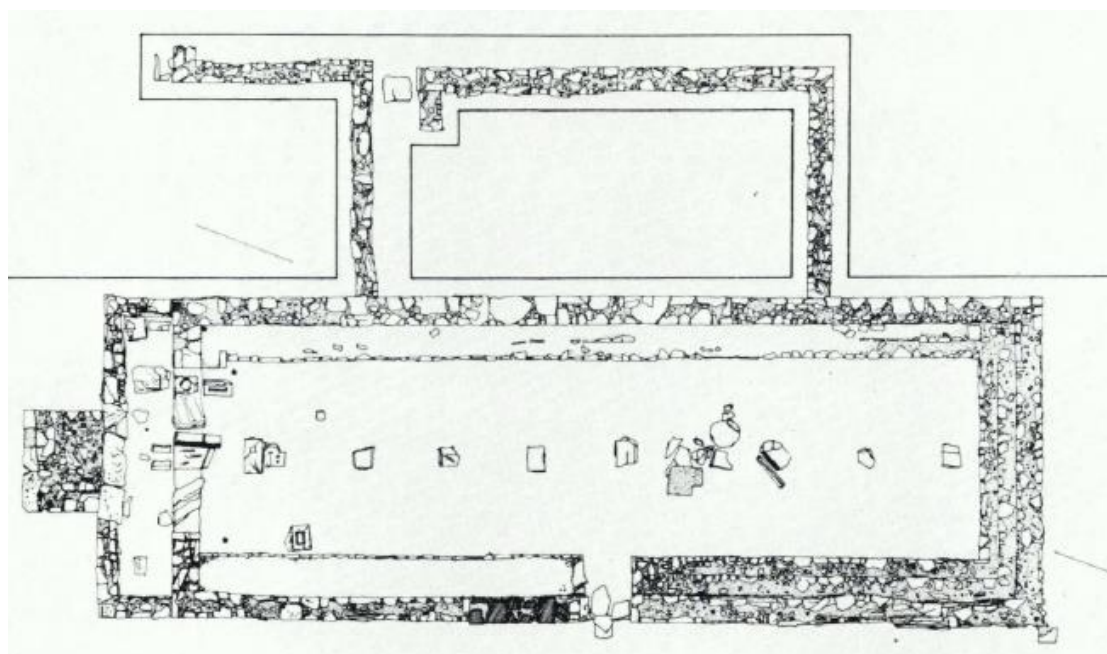
Εικ. 29: Αργυρές τοξωτές πόρπες (Τριανταφυλλοπούλου 2002, 139)

Εικ. 30: Αργυρή πόρπη με
κεφαλή φιδιού (Τριανταφυλ-
λοπούλου 2002, 139)

Εικ. 31: Κάτοψη των ερειπίων της αρχαίας πόλης, με το ιερό στα νότια (Μαζαράκης 2012, 294)

Εικ. 32: Κάτοψη του ναού (Μιλοϊεΐ 1974, 62)

Εικ. 33: Η ανατολική είσοδος στο ναό (άποψη του ναού από ανατολικά),
(Μαζαράκης 2009, 289)

Εικ. 34: Άποψη του ναού από Δυτικά (ορατές είναι οι λίθινες βάσεις των
σπυριγμάτων), (Προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκης Αινιάν)

Εικ. 35: Κτιστή ορθογώνια εσχάρα (Μαζαράκης 2009, 289)

Εικ. 36: Λίθινο θρανίο στη Νότια μακρά πλευρά (Λήψη από Δυτικά), (Προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκης Αινιάν)

Εικ. 37: Ίχνη κονιάματος στη βάση του Βόρειου θρανίου (Προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αιτιάν)

Εικ. 38: Αύλακας προσφορών, (Προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αιτιάν)

Εικ. 39: Κοιλότητα που περιείχε όστρεα στον πρόναο, (Προσωπικό αρχείο, Α. Μαζαράκης Αινιάν)

Εικ. 40: Κοιλότητες στο εσωτερικό του σηκού, (Προσωπικό αρχείο, Α. Μαζαράκης Αινιάν)

Εικ. 41: Άποψη του πρόναου από νότια, (Προσωπικό αρχείο, Α. Μαζαράκης Αινιάν)

Εικ. 42: Χώρος Γ (Άποψη από Νότιο-ανατολικά), (Προσωπικό αρχείο, Α. Μαζαράκης Αινιάν)

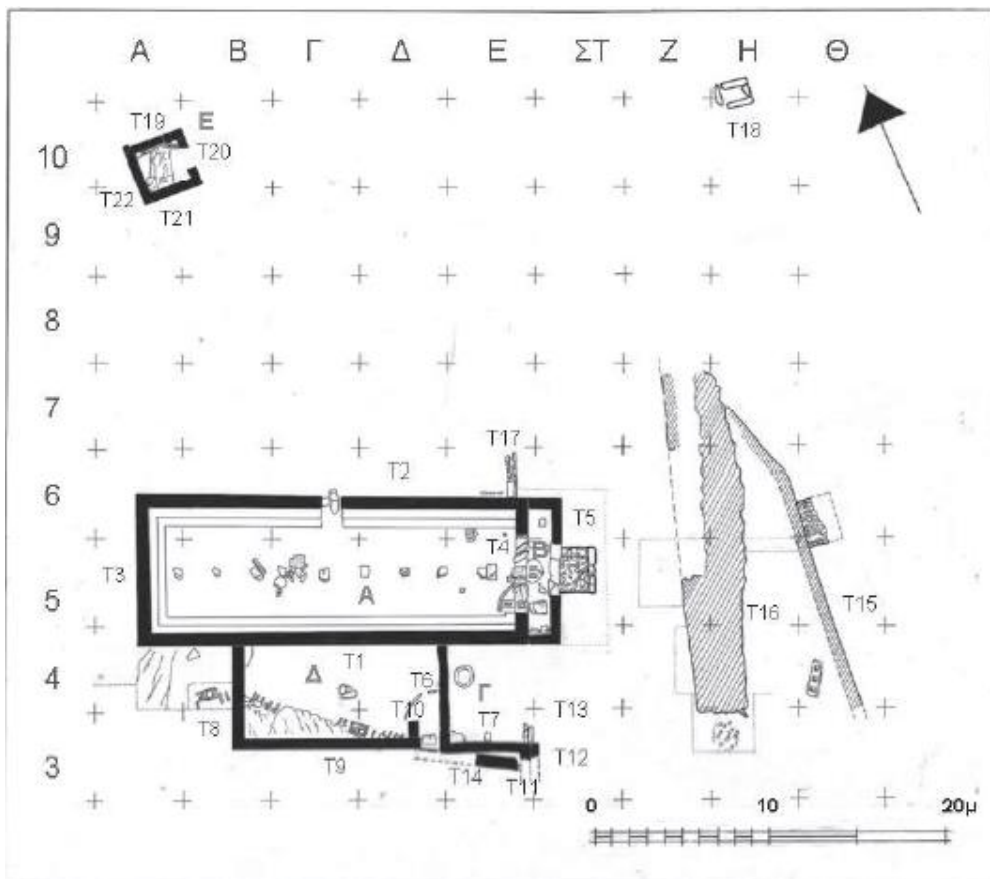
Εικ. 43: Χώρος Δ (στρώμα καταστροφής από λίθους και κεράμους), (Προσωπικό αρχείο, Α. Μαζαράκης Αινιάν)

Εικ. 44: Χώρος Δ, «θρανίο» ή «θήκες» (Αποψη από Βορρά), (Προσωπικό αρχείο, Α. Μαζαράκης Αινιάν)

Εικ. 45: Χώρος Δ, ημικυκλική κατασκευή (Άποψη από Βόρειο-δυτικά), (Προσωπικό αρχείο, Α. Μαζαράκης Αινιάν)

Εικ. 46: Τοπογραφικό διάγραμμα ιερού (Γ. Χιώτης-Α. Μαζαράκης Αινιάν, 2008), (Μαζαράκης 2012, 294)

Εικ. 47: Τοίχος του τεμένους (T15) και η κλίμακα (λήψη από νοτιοανατολικά),
(Προσωπικό αρχείο, Α. Μαζαράκης Αινιάν)

Εικ. 48: Τοίχος τεμένους (T15) και αναβάθρα (Λήψη από Νότια), (Μαζαράκης 2012,
297)

Εικ. 49: Κατασκευή (T16), (Λήψη από Βόρεια), (Προσωπικό αρχείο, Α. Μαζαράκης Αινιάν)

Εικ. 50: Κτίριο Ε «Οίκος» (Άποψη από Δυτικά), (Προσωπικό αρχείο, Α. Μαζαράκης Αινιάν)

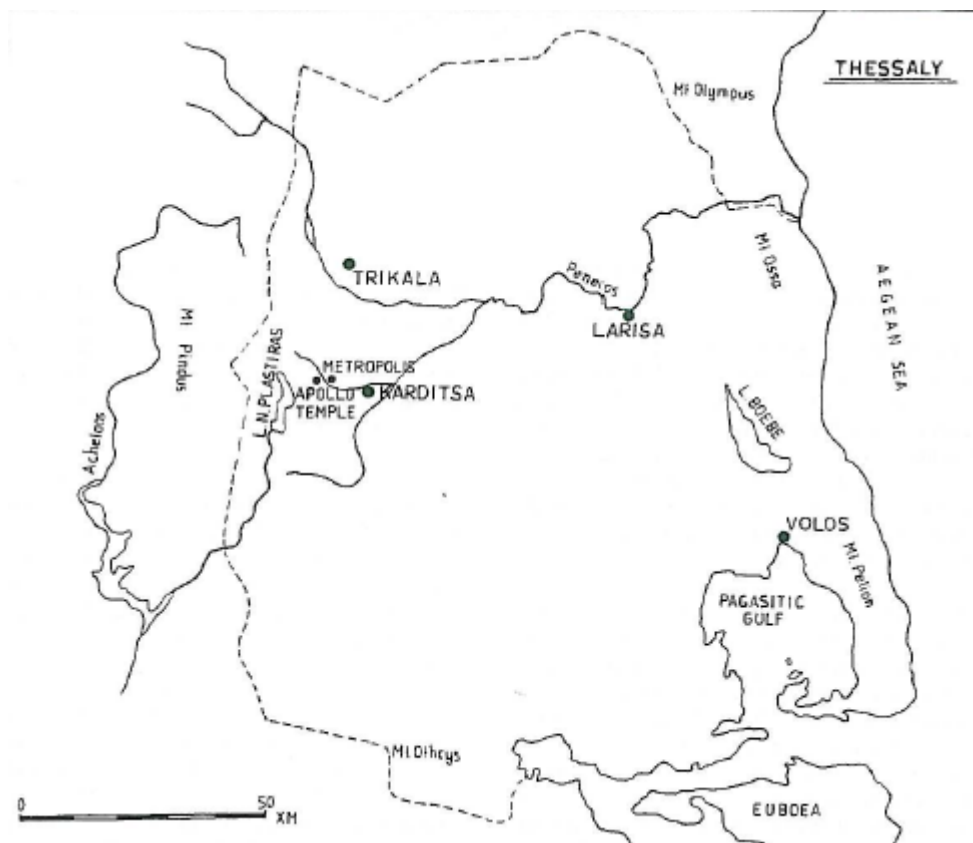
Εικ. 51: Κάτοψη του Κτίριου Ε (σχ. Α. Γούναρη 2008), (Μαζαράκης 2012, 297)

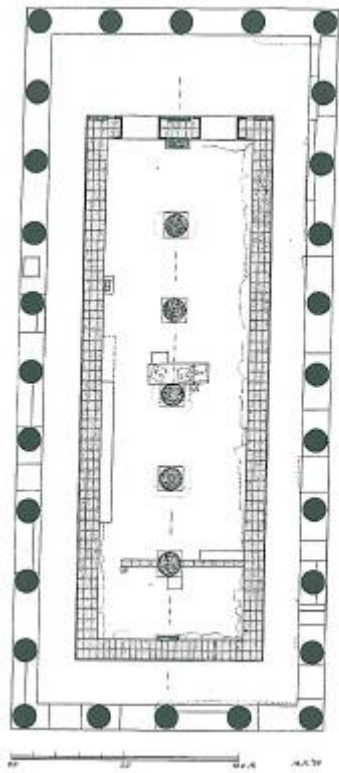
Εικ. 52: Θραύσμα ηγεμόνα κεράμου, με ανάγλυφο ανθέμιο, εξωτερικά του Κτιρίου Ε (προσωπικό αρχείο, Α. Μαζαράκης Αινιάν)

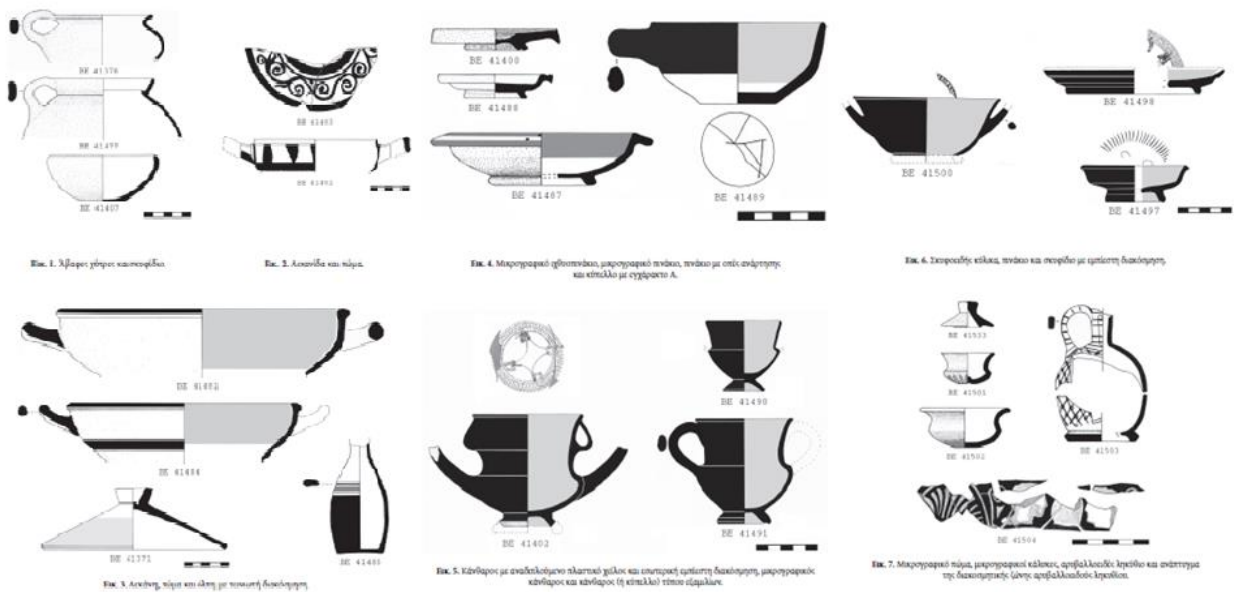
Εικ. 53: Βάθρο αγάλματος T18 (Λήψη από Νότο), (Προσωπικό αρχείο, Α. Μαζαράκης Αινιάν)

Εικ. 54: Χάρτης της Θεσσαλίας, με την τοποθεσία του ναού του Απόλλωνα (Intzesiloglou 2002, 110)

Εικ. 55: Κάτοψη του ναού του Απόλλωνα στην Καρδίτσα (Intzesiloglou 2002, 114)

Εικ. 56: Σχήματα αγγείων από το ιερό (Βήτος και Πανάγου 2009, 323-326)

Εικ. 57: Μικρογραφικά αγγεία (προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αιτιάς)

Εικ. 58: Θραύσματα μελανόμορφων αγγείων (προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αιτιάς)

Εικ. 59: Παναθηναϊκός αμφορέας (προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αιτιάν)

Εικ. 60: Πήλινα ειδώλια (προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αιτιάν)

Εικ. 61: Πήλινα ειδώλια (προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αινιάν)

Εικ. 62: Μικρά ευρήματα – δακτύλιοι (προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αινιάν)

Εικ. 63: Μικρά ευρήματα – πόρπες (προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αινιάν)

Εικ. 64: Μικρά ευρήματα – περόνες (προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αινιάν)

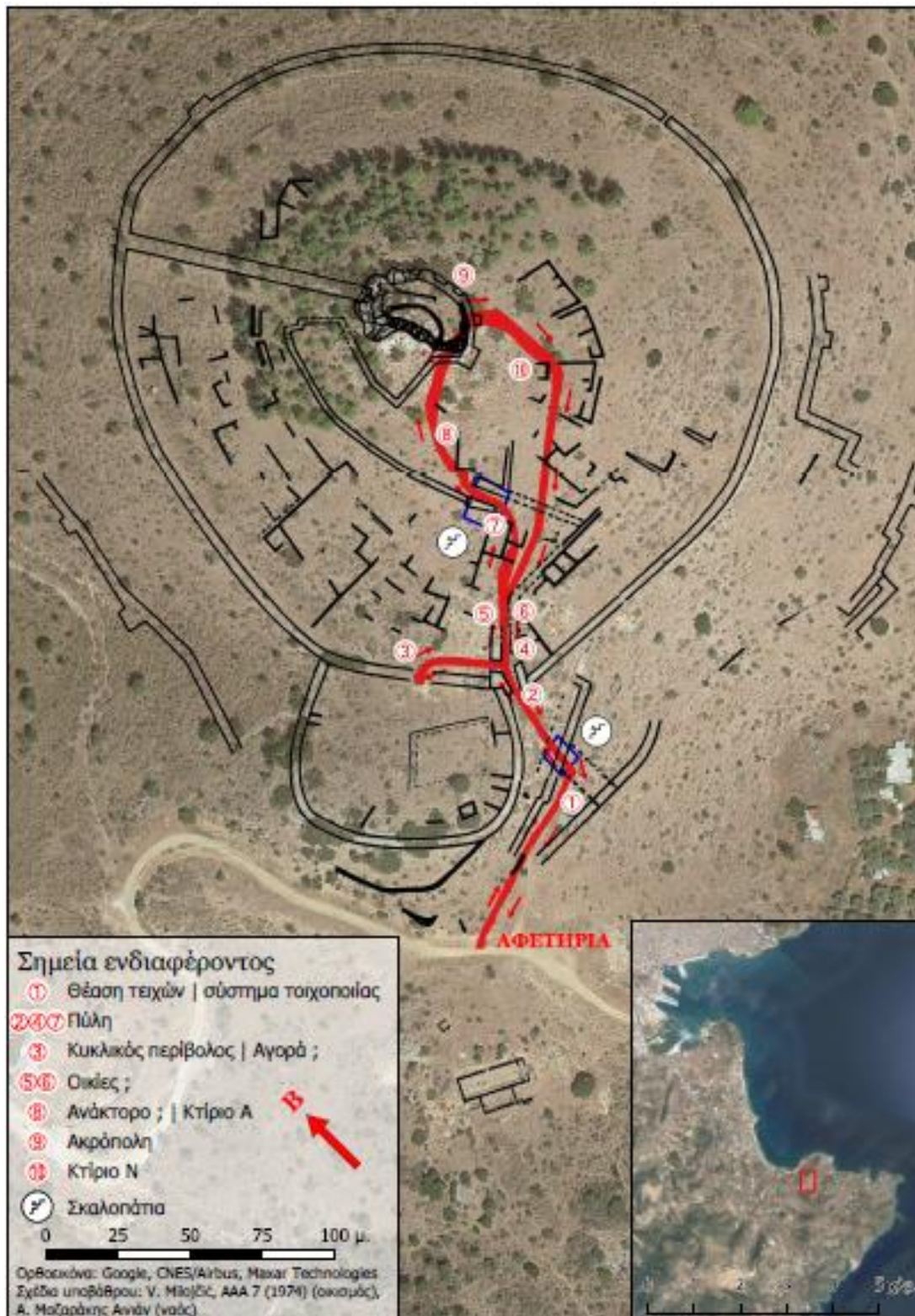
Εικ. 65: Μικρά ευρήματα (προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αινιάν)

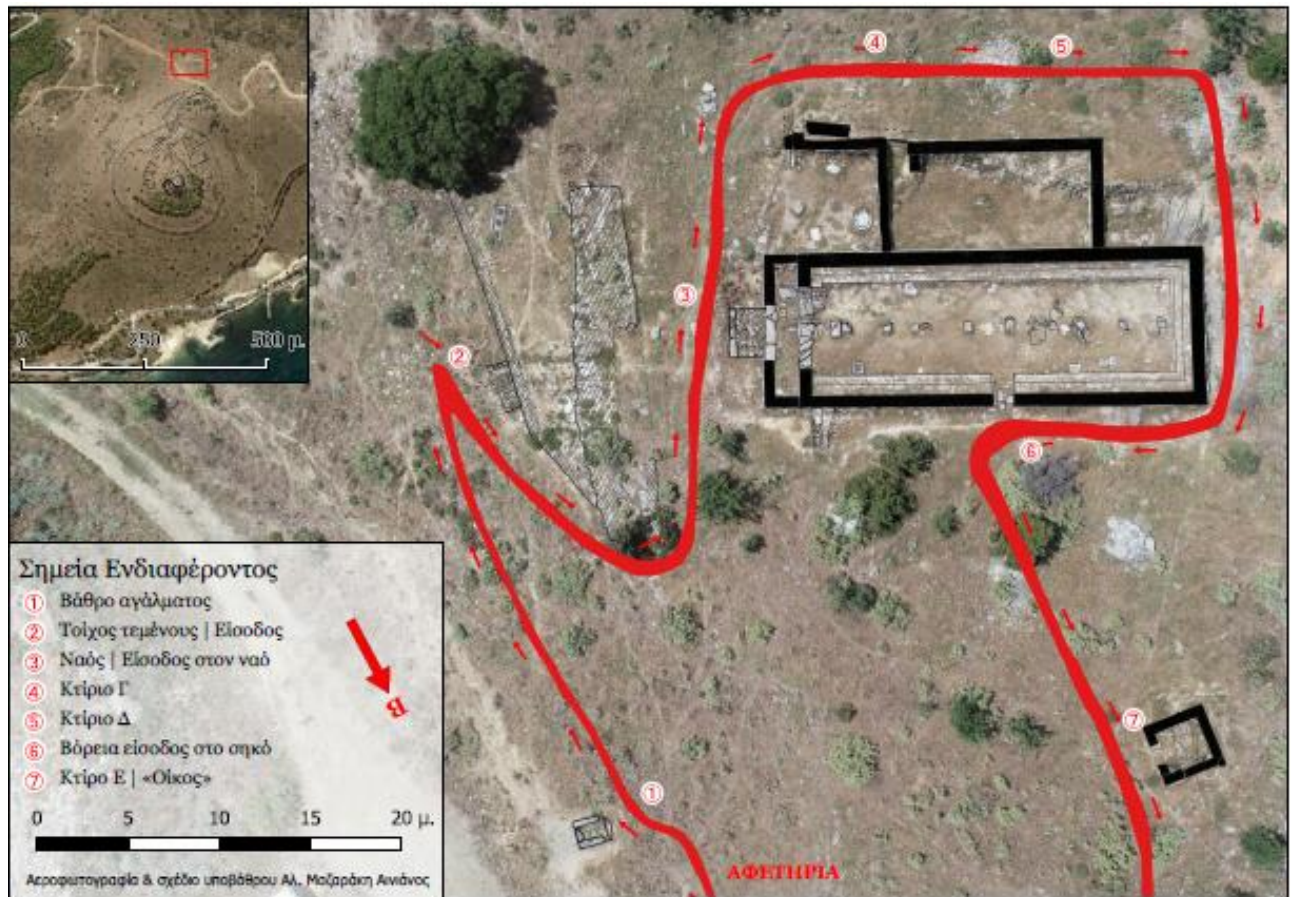
Εικ. 66: Μικρά ευρήματα (προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αινιάν)

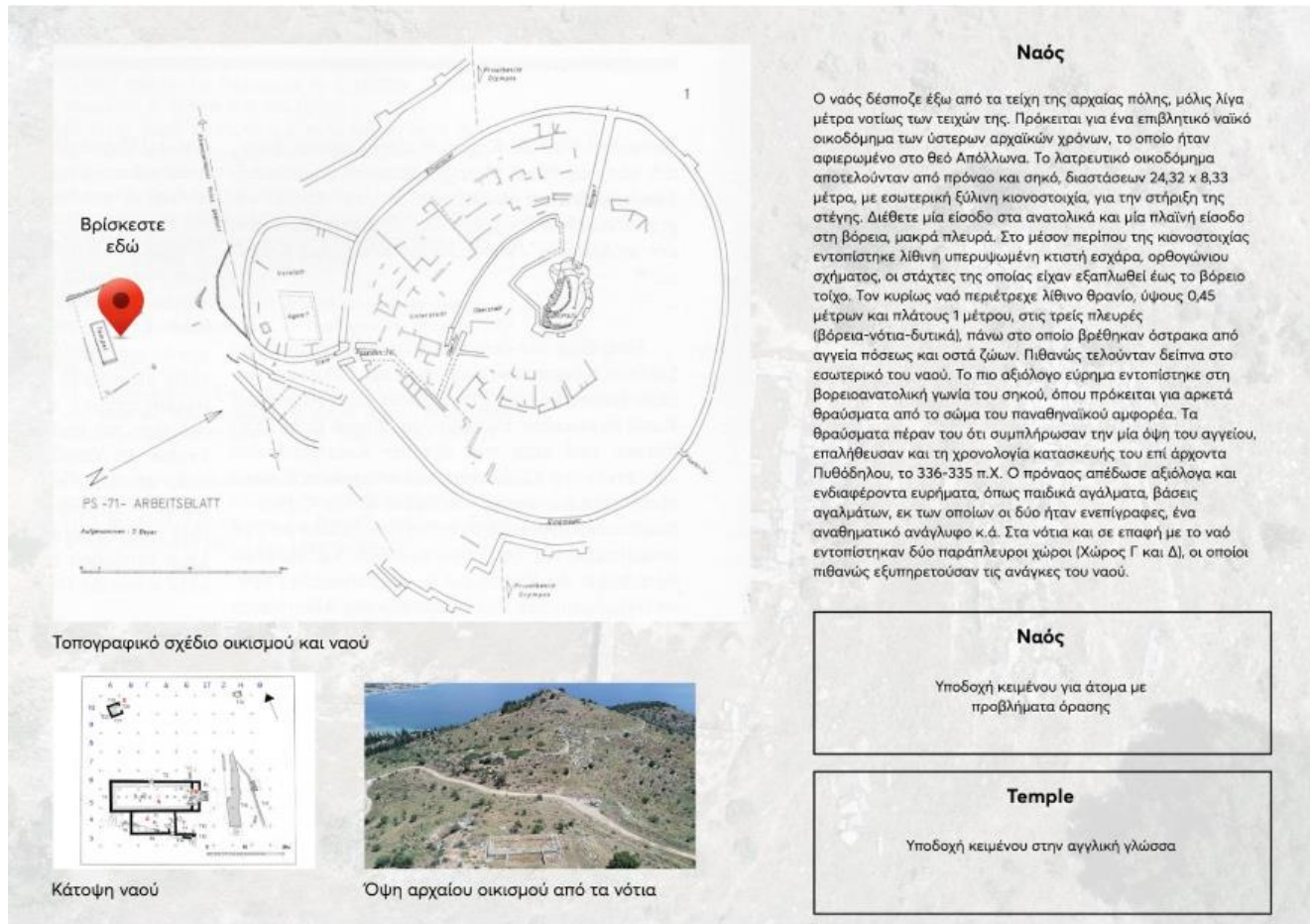
Εικ. 67: Αναθηματική στήλη και παιδικά αγαλμάτια (προσωπικό αρχείο Α. Μαζαράκη Αινιάν)

Εικ. 68: Προτεινόμενη πορεία των επισκεπτών στον οικισμό (Ψηφιακή αναπαράσταση διαδρομής Γ. Χιώτης)

Εικ. 69: Προτεινόμενη πορεία των επισκεπτών στο ναό (Ψηφιακή αναπαράσταση διαδρομής Γ. Χιώτης)

Εικ. 70: Επιφάνεια προτεινόμενης ενημερωτικής πινακίδας

ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Πρόταση Ανάδειξης του Αρχαιολογικού χώρου στο Σωρό, Μαγνησίας

Αξιότιμε κύριε/ κυρία, Ονομάζομαι Λιβογιάννη Πολυξένη και είμαι μεταπτυχιακή φοιτήτρια του τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών, με τίτλο «Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στις Ιστορικές, Αρχαιολογικές και Ανθρωπολογικές Σπουδές», διεξάγω μία έρευνα σχετικά με τον αρχαίο οικισμό στη θέση «Σωρός», στον Νομό, Μαγνησίας. Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στη μελέτη αξιοποίησης και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου, ώστε μελλοντικά να είναι επισκέψιμος από όλους τους πολίτες. Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τον χρόνο που θα διαθέσετε να συμπληρώσετε το ερωτηματολόγιο, η συμπλήρωση του οποίου διαρκεί 5-7 λεπτά. Η γνώμη και βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την έρευνά μου.

Απαιτούνται

1.Γνωρίζετε ότι υπάρχει ένας αρχαίος οικισμός στη θέση «Σωρός», στον Νομό, Μαγνησίας;

- Ναι
- Όχι
- Δεν είμαι σίγουρος/η

2.Στην περίπτωση που γνωρίζετε τον αρχαίο οικισμό του Σωρού, πώς προέκυψε αυτή η γνώση;

- Έχουν γίνει ξεναγήσεις σε πολίτες από την ανασκαφική ομάδα και παρακολούθησα μία
- Έχω επισκεφθεί από μόνος/η μου τη θέση που βρίσκεται ο οικισμός
- Διάβασα δημοσιεύματα στον τύπο
- Άκουσα μια διάλεξη από τον ανασκαφέα

3.Όποιος/α γνωρίζει τον αρχαίο οικισμό στο Σωρό, τι ακριβώς σας είναι γνωστό από αυτόν;

4.Όποιος/α έχει μία σχετική γνώση του οικισμού, τι εντύπωση σας έχει προκαλέσει;

5.Ποια συναισθήματα σας γεννιούνται από την ύπαρξη ενός αρχαίου οικισμού στην περιοχή σας ;

6.Η ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του Σωρού, τι αντίκτυπο θα είχε, κατά τη γνώμη σας, στην τοπική κοινωνία ;

7.Μπορείτε να μας πείτε την άποψη σας για τις παρακάτω αξίες ενός αρχαιολογικού χώρου και πώς τις κρίνετε με βάση μια κλίμακα αξιολόγησης από το 1 έως το 7; (όπου το 1 δηλώνει το «εξαιρετικά ασήμαντη» και το 7 «εξαιρετικά σημαντική»)

	Επιλογή 1	Επιλογή 2	Επιλογή 3	Επιλογή 4	Επιλογή 5	Επιλογή 6
Εκπαιδευτική αξία	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Οικονομική αξία	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Αρχαιολογική αξία	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Συναισθηματική/συμβολική αξία	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Αξία εμπειρίας για χαλάρωση και απόδραση από την καθημερινότητα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Αξία περιβαλλοντική (διάσωση τοπίου)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλο	☐	☐	☐	☐	☐	☐

8.Πώς αξιολογείτε τις παρακάτω ιδέες, για να καταστεί ο αρχαιολογικός χώρος επισκέψιμος και να προσελκύσει τους επισκέπτες. (σημειώστε σε μία κλίμακα από το 1 έως το 7, όπου το 1 δηλώνει «χαμηλή δική σας προτίμηση» και το 7 «υψηλή δική σας προτίμηση»)

Επιλογή 1 2 3 4 5 6

Τη δημιουργία ειδικών εγκαταστάσεων που θα προορίζονται για εκπαιδευτικές δραστηριότητες	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Την κατασκευή ενός μικρού ανοιχτού θεάτρου για προβολές ταινιών με μυθολογικό και ιστορικό περιεχόμενο, κατά τους θερινούς μήνες	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Την ύπαρξη ενός αναψυκτήριου, για ξεκούραση των επισκεπτών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Την κατασκευή ενός κοινόχρηστου WC, για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Πωλητήριο δώρων και αναμνηστικών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Προσβασιμότητα για Αμεα	☐	☐	☐	☐	☐	☐

9.Επισκέπτεστε συχνά αρχαιολογικούς χώρους;

- Καθόλου
- Σπάνια
- 1 φορά το μήνα
- 1 φορά το εξάμηνο
- 1 φορά ετησίως
- 3+ φορές ετησίως

10.Επισκέπτεστε συχνά αρχαιολογικά μουσεία;

- Καθόλου
- Σπάνια
- 1 φορά το μήνα
- 1 φορά το εξάμηνο
- 1 φορά ετησίως
- 3+ φορές ετησίως

11.Έχετε επισκεφθεί κάποιον αρχαιολογικό χώρο της περιοχής σας τα τελευταία δύο χρόνια;

- Ναι
- Όχι

12.Εάν έχετε επισκεφθεί κάποιον αρχαιολογικό χώρο της περιοχής σας, ποιος είναι;

13.Ποιο στοιχείο της επίσκεψης είναι, σύμφωνα με εσάς, περισσότερο ελκυστικό σε έναν αρχαιολογικό χώρο και συνεπώς σημαντικό για την ενίσχυση της επιθυμίας για επίσκεψη; (σημειώστε σε μία κλίμακα από το 1 έως το 7, όπου το 1 δηλώνει την «μικρότερη προτίμηση» και το 7 «μεγαλύτερη προτίμηση»)

	Επιλογή 1	Επιλογή 2	Επιλογή 3	Επιλογή 4	Επιλογή 5	Επιλογή 6
Η ύπαρξη οργανωμένης ξενάγησης	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Η μερική αναστήλωση των μνημείων	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Η απόδοση της αρχικής μορφής των μνημείων σε μακέτα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Μέρμινα για πρόσβαση σε άτομα με ειδικές δεξιότητες	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλο	☐	☐	☐	☐	☐	☐

14.Ποια η γνώμη σας σχετικά με την υιοθέτηση νέων μεθόδων ανάδειξης, με την βοήθεια νέων τεχνολογιών; (σημειώστε σε μία κλίμακα από το 1 έως το 7, όπου το 1 δηλώνει την «μικρότερη προτίμηση» και το 7 «μεγαλύτερη προτίμηση»)

	Επιλογή 1	Επιλογή 2	Επιλογή 3	Επιλογή 4	Επιλογή 5	Επιλογή 6
Ψηφιακή αναπαράσταση του αρχαίου οικισμού	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Η πρωτότυπη ξενάγηση με τη χρήση ακουστικών μέσων	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Η χρήση προβολών για εκπαιδευτικούς σκοπούς	☐	☐	☐	☐	☐	☐

15.Σας ενδιαφέρει η επιστήμη της αρχαιολογίας;

- Καθόλου
- Ελάχιστα
- Λίγο

Πολύ

Πάρα πολύ

16.Θα σας ενδιέφερε να ενημερώνεστε για θέματα που αφορούν την επιστήμη της αρχαιολογίας ;

Ναι

Όχι

17.Σε περίπτωση που σας ενδιαφέρει η ενημέρωση για αρχαιολογικά ζητήματα στην Ελλάδα, ποιο/α μέσα ήδη χρησιμοποιείτε;

Την ανάγνωση σχετικών άρθρων σε εφημερίδες

Την παρακολούθηση ομιλιών

Την αναζήτηση πληροφοριών στο διαδίκτυο

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Την παρακολούθηση σχετικών προγραμμάτων (ντοκιμαντέρ)

Άλλο

18.Πως αυτοπροσδιορίζεστε σε σχέση με το φύλο σας;

Άνδρας

Γυναίκα

Άλλο

19.Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκετε;

15-17

18-25

26-35

36-45

46-55

56-65

65+

20.Ποιο είναι το ανώτερο επίπεδο των σπουδών σας;

Απόφοιτος Δημοτικού

Απόφοιτος Γυμνασίου

Απόφοιτος Λυκείου

Απόφοιτος Πανεπιστημίου

- Απόφοιτος Ανώτατων Τεχνολογικών Ιδρυμάτων (πρώην Τ.Ε.Ι)
- Απόφοιτος Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών
- Κάτοχος Διδακτορικού Τίτλου
- Άλλο

21. Ποια είναι η επαγγελματική σας ιδιότητα ;

22. Με τι ασχολείστε στον ελεύθερο σας χρόνο;

23. Ποιος είναι ο τόπος καταγωγής σας ;

24. Ποιος είναι ο τόπος διαμονής σας;

Υποβολή

εικόνα **138**: Το ερωτηματολόγιο